

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

MODERN KLASİKLER

MODERN KLASİKLER

STIG DAGGERMAN ALMAN SONBAHARI

STIG DAGGERMAN

ALMAN SONBAHARI

TÜRKÇESİ ALİ ARDA

ANLATI

S

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

S

STIG DAGERMAN

İsveçli gazeteci yazar Stig Dagerman (1923-1954), II. Dünya Savaşı sonrasında en önemli yazarlarından. Varoluşçu etkiler taşıyan eserleri sadece ülkesinde değil, tüm dünyada geniş yankı bulmuş, Albert Camus'nünkilerle kıyaslanmıştır. Özellikle de döneminde kayda değer bir başarı kazanmış dört romanı, bir hikâye kitabı vardır. Bunun dışında, tiyatro oyunları, sayısız şiir, yergi şiiri ve makalenin yazarı da olan Dagerman, 1954 yılında, kendi elleriyle hayatına son vererek hayranlarını şoka uğratmıştır. Graham Greene, Le Clézio, W. G. Sebald, Jelinek, Siri Hustvedt gibi yazarların hayranlığını kazanmış olan yazarın adına bir de edebiyat ödülü verilmektedir. Ödülün sahiplerinden biri, Nobel Edebiyat Ödülü sahibi J. M. G. Le Clézio'dur.

ALİ ARDA

12 Eylül'den sonra bir süreliğine yurt dışına yerleşen Ali Arda, Türkiye'ye döndükten sonra çeşitli yayınevlerinde editör olarak çalıştı, İsveççe ve Norveççeden şimdiye kadar yüze yakın kitap, tiyatro oyunu ve film senaryosu çevirdi.

STIG DAGERMAN

ALMAN SONBAHARI

Türkçesi: Ali Arda

Yayın no 1377
Modern Klasikler 13

Alman Sonbaharı
Stig Dagerman

Kitabın özgün adı:
Tysk Höst

Yayına hazırlayan: Cem Alban
İsveççe aslından çeviren: Ali Arda
Kapak tasarımı: Beste Doğan
Sayfa tasarımı: Hülya Fırat

© 1947, Stig Dagerman
© 2015, bu kitabın Türkçe yayın hakları Norstedts
Agency aracılığıyla Everest Yayınları'na aittir.

1. Basım: Şubat 2015
ISBN: 978 - 605 - 141 - 846 - 9
Sertifika No: 10905

Baskı ve Cilt: Melisa Matbaacılık
Matbaa Sertifika No: 12088
Çiftehavuzlar Yolu Acar Sanayi Sitesi No: 8
Bayrampaşa/İstanbul
Tel: (0212) 674 97 23 Faks: (0212) 674 97 29

EVEREST YAYINLARI

Alemdar Mahallesi Ticarethane Sokak No: 15 34110
Fatih-İstanbul
Tel: (212) 513 34 20-21 Faks: (212) 512 33 76
e-posta: info@everestyayinlari.com
www.everestyayinlari.com
www.twitter.com/everestkitap
facebook.com/everestyayinlari

Everest, Alfa Yayınları'nın tescilli markasıdır.
Ücretsiz E-Kitap Arşivi: <https://ranney.org>

İÇİNDEKİLER

Alman Sonbaharı	9
Harabeler	23
Bombalanmış Mezarlık	31
Yoksulun Pastası	39
Batma Sanatı	47
İstenmeyenler	55
Rakipler	65
Kayıp Kuşak	71
Adaletin Seyri	81
Münih'te Soğuk Bir Gün	93
Asılmışların Ormanından	105
Hamburg'a Dönüş	113
Edebiyat ve Acı	125

ALMAN SONBAHARI

Alman Sonbaharı

Churchill'in "sonbahar yaprakları dökülmeden" diye başlayan o ünlü konuşmasından bugüne, 1946 Sonbaharın'da Almanya'da yapraklar üçüncü defa döküldü. Yağmurlu, soğuk ve başta Ruth olmak üzere, eski Üçüncü Reich'in genelinde açlığın hüküm sürdüğü, kasvetli bir sonbahardı. Trenler, bütün bir sonbahar doğudan batıya göçmen taşı-mıştı. Perişan, aç ve istenmeyen bu insanlar, istasyonlardaki karanlık, iğrenç kokulu sığınaklara yahut yerle bir edilmiş Alman şehirlerinde yenilginin anıtları gibi yükselen, penceresiz, dört köşeli gazometrelere benzeyen sığınaklara do-luşmuştu. Kaderlerine sessizce boyun eğmiş de sessizce otu-rurmuş gibi görünen bu sözümona önemsiz insanlar, Alman sonbaharına karanlık bir öfkenin damgasını vuruyorlardı. Yalnızca gelmeleriyle, gelmeye devam etmeleriyle ve böy-

le çok sayıda olmalarıyla önemli olmuşlardı. Önemliydim, belki sessizliklerine rağmen değil de sessizliklerinden ötürü; çünkü konuşulan hiçbir şey, konuşulmayan kadar yüklü bir tehdit içermez. Varlıkları hem nefret uyandırıyor, hem de hoş karşılanıyordu. Nefret uyandırıyor çünkü açlıkları ve susuzluklarının dışında hiçbir şey getirmemişlerdi, hoş karşılanıyordu çünkü insanların taşımaya can attıkları kuşkuyu besliyorlardı, hissetmeye can attıkları güvensizliği, meftunu olmaya can attıkları umutsuzluğu.

Ayrıca o Alman sonbaharını yaşayıp da bu güvensizliğin haksız, umutsuzluğun temelsiz olduğunu kim söyleyebilirdi? Rhen'in ve aşağı Elbe'nin etrafındaki ovalardan, Münih civarındaki rüzgârlı yaylalara kadar bitmek bilmeyen göçmen akını, rahatlıkla denebilir ki, iç politikadan yoksun bir ülkenin en önemli iç politik meselelerindendi. Aynı ölçüde önemli iç politik meselelerden biri de, Ruhr Bölgesi'ndeki binaların bodrum katlarının altmış-yetmiş santime varan yağmur suyuyla kaplanmasıydı.

(Bir kadın, üşüyerek uyanıyor, eğer yorgansız, battaniyesiz bir yatakta uyuyabilinirse tabii, aşık kemiklerine kadar çıkan soğuk suyun içinde sobaya kadar gidiyor ve bombalanmış bir ağacın ıslak dallarıyla ateş yakmaya çalışıyor. Arkada, suyun içinde bir yerde, tüberküloz olmuş bir çocuk büyük biriymiş gibi öksürüyor. Sahibinin birkaç yıl önce metrelerce altına gömüldüğü yıkıntıların altından ölüm göze alınarak çıkartılan soba, en sonunda yakılabilirse, bodrum dumana boğula-

cak, öksürenler daha çok öksürecekler. Sobanın üzerinde su dolu bir tencere var –sudan bol bir şey yok–, suya eğiliyor, bodrumun görünmez dibinde birkaç patates avlıyor. Aşıklarına kadar çıkan soğuk suların içinde dikilirken patatesleri tencereye atıyor ve daha eline aldığı anda donmuş olduğunu bilmesine karşın yenilebilecek duruma gelmesini bekliyor.

Yabancı muhabirlerle konuşan doktor, bu ailelerin yemek alışkanlıklarından bahsederken, tencerelerinde neler kaynat-tıklarının tarif edilemeyeceğini söyledi. Aslında hiç de öyle değil, tıpkı varoluş tarzları gibi, bunlar da tarif edilebilir. Şu yahut bu şekilde ele geçirebildikleri ne olduğu belirsiz etler, yahut nereden buldukları meçhul, kirli sebzeler yenilir gibi değiller, tarif edilemez değil, yalnızca yenilir gibi değiller. Aynı şekilde bu bodrum havuzlarında yaşayan çocukların çektikleri acıların tarif edilemeyeceği fikrine de itiraz et-meliyiz. İstenirse pekâlâ tarif edilir, aşık kemiklerine kadar suya batmış vaziyette sobanın yanında dikilen anne yahut babanın sobayı kaderine terk edip öksüren üç çocuğun ya-tağına giderek, hemen okula gitmelerini emretmesi de tarif edilebilir. Bodrum katını duman, soğuk ve açlık doldurmuş. Geceleri ne kıyafetleri varsa giyerek uyuyan çocuklar, yırtık ayakkabılarının konçlarına kadar çıkan suyun içinde, insan-ların uyuduğu karanlık koridordan geçiyor, insanların uyu-duğu karanlık merdivenleri tırmanıyor ve dışarıdaki soğuk, ıslak Alman sonbaharına çıkıyorlar. Okulun başlamasına iki saat var ve öğretmenler yabancı ziyaretçiye çocuklarını so-

kağa atan anne babaların ne kadar merhametsiz olduklarını anlatıyor. Mevcut durumda merhametin ne anlama geldiğini tartışabiliriz bu öğretmenlerle. Bir Nazi aforizması, celladın merhameti boynu hızlı yahut isabetli vurmasıdır, der. Söz konusu anne babaların merhameti, çocuklarını içerideki sudan dışarıdaki yağmura yollamaktır, soğuk bodrum neminden sokağın gri havasına.

Çocuklar tabii ki okula gitmezler, hem okul açık olmadığından hem de “okula git”, zorunluluğun anne babaların dillerine doladığı bir çeşit hüsn-i tabir olduğundan. Çocuklar dışarıya çıkmak için çıkarlar, hırsızlık tekniğini yahut varsa daha masum bir şeyi kullanarak, yenebilir bir şeyler elde etmeye çalışırlar. Bu üç çocuğun, zilin çalıp okulun gerçekten başladığı saate kadar süren “tarif edilemez” sabah yürüyüşleri tarif edilebilir ve oturdukları sıradan bir dizi “tarif edilemez” resmedilebilir; soğuktan korunmak için yazı tahtalarının nasıl pencerelere çivilendiği, bu tahtalar yalnızca soğuğu değil ışığı da engellediğinden bütün bir gün lamba yakmak gerektiği, bu lambadan yayılan felaket zayıf ışığın altında okumanın ve yazmanın ne kadar müşkül olduğu, okul bahçesinin nasıl görüldüğü, üç tarafını, uluslararası işbirliğiyle yapılmış, yaklaşık üç metre yüksekliğinde yıkıntıların çevrelediği ve bu yıkıntıların aynı zamanda okul tiyatrosu işlevi gördüğü.

Yeri gelmişken, evde, suyun içinde kalanların “tarif edilemez” günlerini nasıl geçirdiklerini, yahut o üç aç çocuğun annelerine, niçin Schulze Teyze gibi boyanıp da müttefik-

lerin askerlerinden çikolata, konserve yahut sigara almadığını sorduklarında anneyi saran o “tarif edilemez” duyguları da tarif etmek gerek. Suyla kaplı bodrumdaki dürüstlük ve ahlaki çöküş öylesine “tarif edilmez” ki, bu anne çocuklarına, bir sürü genç, güçlü ve temiz bedeninin dolaştığı şehirde, kendisinin kirli, sarkmış ve erken yaşlanmış bedenine çok merhametli kurtuluş ordusu askerlerinin bile katlanamayacağıını anlatamaz.)

Bu sonbahar bodrumu, hiç kuşkusuz zamanın iç politika-sının çok önemli sonuçlarına ait bir mevzu. Ayrıca, örneğin Düsseldorf ve Hamburg’un yıkıntılarının üzerinde biten ot, çalı ve yosunlar da bu tür mevzulardan. (Üç yıldır çevredeki yıkıntıların arasından geçerek bankadaki işine giden Bay Schumann, karısı ve işyerindeki arkadaşlarıyla her gün, bu yeşillenmenin ilerlemeye mi, yoksa gerilemeye mi işaret ettiğini tartışıyor.)

Diğer başka şeylerin yanı sıra Alman sonbaharına damgasını vuran iki şeyden biri, sığınaklarda dördüncü yılını dolduran solgun yüzlü insanların gün ışığına çıkar çıkmaz balıklar gibi nefes almaya alışırkenki dokunaklı halleri, diğeri de ayda birkaç kez çikolatalı pasta, bir paket Chesterfield, dolmakalem yahut iki sabunla ödüllendirilen birtakım kızların dikkat çekecek kadar kırmızı yanaklarıydı. Geçen Alman kışı, ilkbaharı ve yazına da damgasını vurdu bunlar – her ne kadar doğudan gelen, ardı arkası kesilmeyen göçmen akınıyla durum daha da kötüleştiğinden bir parça azalsa da.

Bir şeyleri tek tek saymak elbette sıkıcı, özellikle de sıkıcı şeyler sayılıp dökülüyorsa, ama yine de bazı özel durumlarda bunu yapmak gerekiyor. Eğer insanlardaki kendi kendini küçümseme, lakaytlık ve şimdiki durum lehine mukayese eğilimlerine bulaşmış, müttefiklere karşı öfke dolu havayı yorumlamaya cesaret edebileceksek –bunların, bu kasvetli sonbaharda Almanya’yı ziyaret edenlerin gözüne çarpması kaçınılmazdır–, birtakım somut olayları ve fiziki koşulları akılda tutmak zorundayız. Galip demokrasilerin iyi niyetine karşı hoşnutsuzluk, hatta güvensizlik ifade eden seslere kulak vermek çok önemli, bu sesler ki boşluktan yahut bir tiyatro sahnesinin ideolojik repertuarından değil, Essen, Hamburg yahut Frankfurt ve Main’deki bodrumlardan yükseldi. Su dolu bodrumlarda yaşayan ailelerin sonbahar resmine, yere uzatılan kalasların üzerinde dengesini sağlamaya çalışarak, yeni başlayan Alman demokrasisi hakkında aile üyeleriyle söyleşi yapan, umut ve hayallerini soran gazeteci de dahil; bilhassa, “Hitler zamanında daha mı iyiydiniz?” diye soran gazeteci. Aldığı cevaplarla öfkeden iki büklüm olup iğrenme ve nefret duygusuyla iğrenç kokan odadan hemen geri çekilir, kiraladığı İngiliz otomobiline yahut Amerikan cipi-ne biner, yarım saat sonra basın otelinin barına oturur, bir kadeh şarap yahut bir bardak gerçek Alman birası eşliğinde, “Almanya’da Nazizm Yaşıyor” başlığıyla gözlemlerini yazar.

O gazetecinin ve onun gibi diğer birçok gazetecinin yahut herhangi bir yabancı ziyaretçinin, üçüncü sonbaharını

yaşayan Almanya'nın ruhsal durumu hakkında dış dünyaya yaydıkları, artık dünyaya mal ettikleri tablo kendi içinde elbette doğru. Bodrumlarda yaşayan Almanlara, "Hitler zamanında durumunuz daha mı iyiydi?", diye sorarsanız, "evet", diye yanıtlıyorlar. Boğulmak üzere olan birine "iskelede dikilirken daha mı iyiydin?" diye sorarsanız, o da "evet", diyecektir. Günde ancak iki dilim ekmek yiyebilen aç birine, "beş dilim yutarken daha mı iyiydin?" diye sorarsanız, hiç kuşkusuz, "evet", cevabı alırsınız. Bu zor sonbaharda Alman halkının ideolojik pozisyonuyla ilgili yapılacak her analiz, eğer insanların yaşamaya mahkûm edildikleri ortam hakkında yeterince açık bir resim vermiyorsa, temelden yanlış olur; analizin sınırlarının mutlaka bu günü, yaşananların karakterini belirleyen, açlığın ve sefaletin en koyusunu da kapsayacak şekilde genişletilmesi gerekir. Tanınmış, yetenekli bir Fransız gazeteci bütün iyi niyetiyle benden, objektif olmak adına, Alman evlerine bakıp, Alman tencerelerini koklamak yerine, Alman gazetelerini okumamı rica etti. Dünya kamuoyunun önemli bir bölümünü etkileyen tutum işte bu ve 1946 Sonbaharı'nda Almanya'ya yaptığı ziyaretten sonra, Londralı Yahudi yayıncı Bay Gollancz'a, "Batı dünyasının değerleri tehlikede" dedirten tutum da. O değerler ki, eğer kişi sempatiimizi kaybetmiş bile olsa, kişilik haklarına saygıyı içerir ve merhameti, yani acı karşısında tepki verme yetisini, hem de acının hak edilip edilmediğine bakmaksızın.

Önceleri daha iyiydi, diyen sesler duyuyor ve bu sesleri sahiplerinin içinde bulunduğu durumdan yalıtıp, sanki havadan gelirmiş gibi dinliyoruz. Herhalde insan, kendisini böylesi bir durumda tahayyül edebilme yeteneğinden yoksunsa, buna nesnellik diyor, bu tür bir tahayyül akıl almaz bir şefkati talep edeceğinden, ahlaki terbiyenin arkasına sığınarak reddediliyor. İnsan analiz ediyor işte; oysa ki, aç insanın politik tutumunu açlıkla birlikte analiz etmemek bir çeşit şantajdır.

Almanların geçmişte, içeride ve dışarıda yapıp ettikleri, zalimlikten başka bir söz gerektirmiyor ve her nasıl ve kim tarafından yapılırsa yapılsın zalimlik, zalimlik. Ama başka bir şey daha var; Alman halkının çektiği, bu kitapta da anlatılan acıları, hiç kuşkusuz başarısız bir fetih girişiminin sonucu olduğundan, adaletin tecellisiymiş gibi kabullenmek de zalimlik.

Birincisi, böylesi bir kavrama tarzı hukuken vahim denemek kadar hatalı, çünkü her ne olursa olsun Alman gaddarlığı kolektif değilken, Alman sefaleti kolektif yaşanıyor. Dahası açlık ve soğuk, tıpkı işkence ve dayak gibi, aynı nedenlerle hukuki ceza yöntemleri arasında kabul edilmez. Ve suçlananı insan haysiyetine yakışmayan bir hayata mahkûm eden ahlaki yargı, yani mahkûm edilenin, yeryüzünün yazılı olmayan yasalarına göre, insanlık değerini yükseltmek varken alçaltan bir adalet, kendi varlığını haklı kılan temeli yok eder.

Suç ve misilleme ilkesi, hiç değilse görünüşte haklı olmalı. Yargılayanlar, Almanların çoğunun bu soğuk sonbaharda yağmurlu bir yıkıntı cehennemine hapsolmalarına yol açan ilkelerin tam tersiyle donanmış olmalı. Ama durum bu değil: Almanlar, itaatte sınır tanımadıkları savıyla kolektif olarak suçlanıyorlar, itaatsizliğin tek insani tutum olduğu durumlarda bile itaat ettiklerinden. Ama nihayetinde, dünyanın bütün devletlerinde birey ile iktidar arasındaki ilişki benzer bir itaatle karakterize olmuyor mu? En az baskıcı devletlerin vatandaşlarının bile, devlete itaat yükümlülükleriyle sevdiklerine karşı yükümlülükleri yahut hemcinslerine saygı yükümlülükleri çatışmıyor mu? (Tahliye memuru bir ailenin eşyalarını pencereden sokağa atar, subay emrindeki askerin onu hiç ilgilendirmeyen bir savaşta ölmesine göz yumar.) Sadede gelirsek, bütün sorun itaatın zorunlu bir ilke olarak kabul edilip edilmemesi. Bunu bir kez kabul edersek, çok geçmeden, itaat talep eden devletin en iğrenç şeylere bile itaate zorlayacak araçlara sahip olduğunu da görürüz. Devlet koşulsuz itaat ister.

Ruhr'daki su dolu bodrumdan geri basan gazetecinin gösterdiği reaksiyon, bilinçli bir ahlak prensibine bağlı kaldığı ölçüde, ahlaksız ve ikiyüzlüdür. O kendini realist görüyor ama hiç kimse ondan daha az realist değil. Aç bir ailenin, "Hitler zamanında daha iyi durumdaydık" dediğini kendi kulaklarıyla duydu. Başka ailelerden, belki biraz daha iyi bir bodrumda yahut bir dairenin odasında yaşayanlardan da aynı

şeyleri duyduğunda, Alman halkının hâlâ Nazizm mikrobundan kurtulamadığına hükmetti. İşte onun realizmindeki sorun tam da burada, Almanları kaynaşmış bir bütün gibi algılamasında, aç yığınlar, üşüyen bireyler gibi değil, Nazi soğukluğunu ısıyan bir kütleymiş gibi görmesinde. Özellikle karışık sorularına aldığı cevaplara sinir oluyor, çünkü ona göre bodrumlarda yaşayan Almanların görevi, bodrum neminden politik dersler çıkartmak; tüberkülozdan, yiyecek ve giyecek kıtlığından, ısınamamaktan ders almak. İşin özü, kendilerini bu berbat duruma, yani bu su dolu bodruma düşüren Hitler'in politikalarına yaltaklandıklarını itiraf ederek ibret almalılar. Bu ne kadar doğru olursa olsun, sorun, realizm ve ilgili insanlara karşı psikolojik sezgi eksiliğinin halen sürmekte olduğuna işaret ediyor.

Böylesi bir Alman sonbaharını yaşamaya mahkûm edilen insanların, bahtsızlıklarından dersler çıkartmaları istendi. Açlığın kötü bir pedagog olduğu hiç düşünülmedi. Gerçekten aç biri, eğer bütünüyle çaresiz değilse, kendi açlığından dolayı kendisini suçlamaz, yardım edebilecek durumdakilerden yakınır. Açlığı nedensellik arayışına da terfi etmez, sürekli aç olanın en yakınında duranların dışındakilerle bağ kuracak hali yoktur, yani onlardan yakınır, daha önce geçimini sağlamasına el veren bir rejimi yıkanlardan, kendisini alışkın olduğu geçim düzeyinden yoksun bırakanlardan.

Tabii bu pek de ahlaki bir tutum değil, ama açlığın ahlakla işi yok. *“Erst kommt das Fressen, dann die Moral...”* (Önce

ekmek sonra ahlak). *Üç Kuruluşluk Opera*, sonbahar boyunca Almanya'nın birçok bölgesinde sahnelendi ve coşkuyla karşılandı ama daha öncekilerden başka tür bir coşkuyla: daha önce insanları coşturan şey toplum eleştirisiydi, toplumsal sorumluluğa yazılmış keskin bir açık mektup niteliği idi, şimdi aynı oyun toplumsal sorumsuzluğa övgüye dönüştü.

Savaş kötü bir pedagogdur. Bodrumlarda yaşayan Almanlara savaşın derslerini pompalamaya çalışanlar, ne yazık ki savaşın onlara, bu belayı başlarına saran rejimden nefret etmeyi ve aşağılamayı öğretmediğini bilemiyorlar. Sürekli ölüm tehlikesi altında yaşamak iki şeyden daha fazlasını öğretmez: korkmak ve ölmek.

Alman halkının 1946 Sonbaharı'nda içinde bulunduğu durum, ideolojik tutumları hakkında sonuçlar çıkartmayı ahlaki açıdan tek kelimeyle imkânsız kılıyordu. Zira açlık, davranışlardan sorumlu tutulmama nedenidir, yalnızca fiziki değil, psikolojik açıdan da uzun boylu düşünmeye yer bırakmaz. Dolayısıyla kulağa felaket boktan şeyler geliyor ama yine de içinde bulunulan durum hiç kimseye kesin sonuçlar çıkartma hakkı vermiyor. Şahsen benim duyduğum en iğrenç şey, Hamburg'da bir banka müdürünün söyledikleriydi: Dağ yollarına kavuştukları için Norveçliler, her şeye rağmen, Alman işgaline şükretmeliydiler!

İlgisizlik ve sinizm (...dann kommt die Moral), bu tutumlar önemli iki politik olayı karakterize etmişti – Nürnberg idamları ve ilk serbest seçim. İnfaz edilenlerin listesinin

asıldığı ilan tahtalarının önlerinde gri yığınlar halinde toplanan Hamburglulardan çıt çıkmıyordu. Okuyor ve sonra yollarına gidiyorlardı. Hatta öyle ciddi bir halleri de yoktu, yalnızca kayıtsızdılar. Wuppertal'daki yüksek kız okulunun öğrencileri, 15 Ekim'de' yas kıyafetleri giydiler, Hannover'de bir köprü'nün üzerine geceleyin, hiç silinmeyecekmiş gibi kocaman beyaz harflerle, "Pfui Nürnberg" yazıldı; metro istasyonunun önünde, bombardımanı temsil eden bir afişe bakarken, bir adam kolumdan tutup tısladı: "Bunu yapanlar yargılanmayacaklar." Ama bu istisnalar, yalnızca genel kayıtsızlığın altını çiziyorlardı. Serbest seçimlerin doğum günü denen 20 Ekim'de Berlin, diğer bütün pazar günleri gibi ölüm sessizliği içindeydi. Seçim lokallerinde ne bir nebze heyecan ne de sevinç vardı.

Bütün bir sonbahar Almanya'nın değişik bölgelerinde seçimler yapıldı. Katılım belki şaşırtıcı ölçüde yüksekti ama politik faaliyet yalnızca oy kullanma prosedürüne indirgenmişti. Mevcut durum seçim sonuçlarının da azami dikkatle değerlendirilmesini gerektiriyordu. Sosyal Demokratların zaferi, Komünistlerin yenilgisi iki kesin olguydu ama normal işleyen bir toplumda görülebilecek fikir birliğinden söz edilemezdi. Sosyal Demokratlar seçim propagandalarını önemli ölçüde dış politika sorunlarının, yani Rusya'nın üzerine inşa ederken, Komünistler iç sorunların, yani ekmek derdinin üzerine inşa etmişlerdi. Bodrumlarda yaşanan koşulları

* Hermann Göring'in Nürnberg'de intihar ettiği tarih. (ç.n.)

göz önüne alırsak, seçim sonuçlarının Alman halkının demokratik içgüdülerini açığa çıkarttığını söylemek yanlış olur ama korkunun açlıktan daha baskın çıktığını söyleyebiliriz.

Alman bodrumlarından savrulan acı sözlerden hareketle Nazizm'in Alman halkının içine işlediği yönünde genellemeler yapmak ne kadar yanlışsa, Alman sonbaharında kullanılan oy sayısından hareketle demokrasiden bahsetmek de o kadar yanlış. Açlık sınırında yaşayan insanlar önceliği demokrasiye değil, o sınırdan mümkün olduğu kadar uzaklaşmaya veriyorlar. Asıl mesele serbest seçimin zamanlamasıydı, çok erken olup olmadığı. Hiç değilse demokrasi terbiyesi edinilmesini sağlamak açısından bütünüyle anlamsızdı. Çünkü dış politikaya bağlı çok sayıda önemli, negatif faktör tarafından etkilendi: Alman politikacılarının kısıtlanmış hareket yetenekleri, kuşkucuların serbest seçimleri şüpheyle karşılamalarına neden oldu. Aslına bakılırsa seçimler, geçim sorunlarının yarattığı memnuniyetsizliğin yönünü müttefiklerden Alman makamlarına çevirdiği için müttefiklerin bile isteye uyguladığı başarılı bir taktikti. Bir paratoner, başka bir şey değildi yani. Demokrasinin koşulunun adı, serbest seçim değil, geçim şartlarının düzeltilmesi, umut dolu bir hayat olmalıydı. Mevcut durum, böylesi bir hayat umudunu imkânsız kılıyordu: karneyle dağıtılan ihtiyaç maddelerinde kısıntıya gidilirken buna mukabil işgal askerlerinin refahı, el konulan malzemelerin beceriksizce sökülüp sonbahar yağmurunda paslanmaya terk edilmesi, müttefiklerden bir ai-

leye yer açabilmek için beş Alman ailenin evsiz bırakılması ve her şeyden çok da, askeri bir rejimin köklerini askeri bir rejimle kazımaya çalışmak, her tarafı müttefik asker kayna-yan bir ülkede Alman üniformasına karşı nefret körüklemek, bütün bunlar demokrasi açısından verimli bir atmosfer ya-ratmak varken, atmosferi zehirleyip verimsiz hale getirdi.

Sonbahar bodrumundan çekilen muhabir tek kelimeyle daha alçakgönüllü davranmalıydı, ne kadar kendi kendinin sebebi olursa olsun, alçakgönüllülükle yüzleşmeliydi acıyla; çünkü kişinin kendi hak ettiği acı, haksız olanı kadar zor ta-şınır, midede, göğüste, ayakta aynı şiddetle hissedilir ve savaş sonrası yağmurlu Alman sonbaharından esen acının o haşın rüzgârlarında, bu üç somut acı unutulamaz.

Harabeler

Bütün diğler teselliler tüketildiğinde, saçma sapan da olsa yeni bir teselli bulmanın peşine düşüyor insanoğlu. Bir yabancıнын pek sık karşılaştığı şeylerden biri, halkın kendisinden, yaşadıkları şehrin Almanya'nın diğler bütün şehirlerinden çok daha fazla yakılıp yıkıldığını, yerle bir edildiğini, kasılıp kavrulduğunu onaylamasını istemesi. Bu kederden teselli bulmak değil, bizzat kederin teselli olması. Eğer başka taraflarda daha feci durumlarla karşılaştığınızı söylerseniz mutsuzluğa kapılıyorlar. Belki böyle demek doğru da değil, yaşamak zorunda kaldığınız her Alman şehri bir diğlerinden daha beter.

Berlin'in çan kuleleri kesilip bir tarafa atılmış, bitip tükenmek bilmeyen hükümet binaları yerle bir edilmiş, boyunları vurulan sütunlar, üzerlerindeki Yunan heykelleriyle

birlikte kaldırımlara serilmiş. Bir zamanlar dört yüz elli bin insanın yaşadığı Hannover'de tek bir çizik almadan kurtulan tek şey, istasyon binasının önünde duran, üzerinde Kral Ernst August'un oturduğu Almanya'nın en şişko atı. Essen, dondurucu, çıplak demir konstrüksiyonları ve yıkılmaya yüz tutmuş fabrika duvarlarıyla bir karabasan.

Köln'ün Ren Nehri üzerindeki üç köprüsü, iki yıldır suların altında, katedraliye, hava kararırken, yanlarından akan kırmızı tuğlalarıyla kanayan, taze bir yara gibi, yıkıntıların ortasında, kasvetli, paslı ve yalnız başına dikiliyor. Küçük, siyah, tehditkâr ortaçağ kuleleri, hendeklerine dökülmüş Nürnberg'in. Ren'in küçük şehirlerindeki ahşap çatklı evlerin kaburga kemikleri ortaya çıkmış. Bütün bunların yanı sıra harabelerini parayla gösteren bir şehir var: Eski güzel sato kalıntıları yıkıntılar çağının şeytani bir parodisi gibi yükselen, korunmuş Heidelberg.

Genel olarak belki her yer berbat durumda denebilir! Ama rekor tutkunuz varsa, yıkıntılar konusunda uzmanlık peşindeyseniz, yerle bir edilmiş bir şehrin sunabileceği şeylerden birer numune arzu ediyorsanız, yıkıntılardan bir şehir değil, yıkıntılardan bir bölge, çölden daha ıssız, dağlardan daha vahşi, bir karabasan kadar fantastik bir yer görmek istiyorsanız, yalnızca tek bir Alman şehri yetebilir: Hamburg.

Düz, geniş caddeleri, meydanları, koruları, önleri çimli beş katlı evleri, garajları, meyhaneleri, kiliseleri, huzur sağlayan kurumlarıyla Hamburg'un bir bölgesi vardı bir zaman-

lar. Banliyö istasyonlarından birinde başlar diğerine doğru uzanırdı.

Trenle çeyrek saat boyunca, sanki uçsuz bucaksız bir atık alanından geçiyorsunuz: Yıkılmış çatı duvarları, boş pencere deliklerinin kocaman açılmış gözler gibi trene baktığı yalnız kalmış duvarlar, yangın dumanlarının karanlık anılarına sarınmış tanımı imkânsız ev kalıntıları, cüretli bir üslupla yontulmuş zafer anıtı yahut orta büyüklükteki mezar taşlarından ibaret bir yer.

Moloz yığınlarının arasından, eski gemi batıklarının direkleri gibi, paslı kirişler yükseliyor. Çökmüş bir apartmanın beyaz küvet yığınlarının yahut ufalanmış tuğla, taş ve erimiş kaloriferlerden bir yığının ortasında, sanki sanatçı bir kadehin eliyle yontulmuş gibi, yarım metre genişliğinde bir sütun dikiliyor. Binaların özenle elden geçirilmiş dış cepheleri hiç sahneye konulmamış bir tiyatronun dekorları gibi duruyor.

Geometrinin bütün şekilleri, Guernica ve Coventry'nin* üç yıllık varyantında arz-ı endam ediyor: okul duvarlarından kurallara uygun kareler, küçük büyük üçgenler, 1943 yılında Hasselbrook ile Landwehr İstasyonları arasında hâlâ ayakta kalan devasa kışlaların eşkenar dörtgen ve oval dış duvarları.

Trenin normal hızla bu ıssız yıkıntıların arasından geçmesi on beş dakikayı buluyor. Bu on beş dakikalık sürede

* Londra'nın kuzeydoğusunda bir şehir. Alman Hava Kuvvetleri 14 Kasım 1940'da bombalayarak şehrin yarısını yok etti. (ç.n.)

ben ve suskun rehberim, bir zamanların Hamburg'unun en kalabalık bölgesinde tek bir insan görmediğimizi fark ediyoruz. Tren Almanya'daki bütün trenler gibi dolu, ikimizin dışında hiç kimse, belki de Avrupa'nın en korkunç harabesi-ne dönüp bakmıyor ama etrafıma baktığımda karşılaştığım bakışlar, "buraya ait bir şey değil," diyorlar.

Yabancı, yıkıntılara ilgisini hemen açık ediyor. Bağışıklık kazanmak zaman alacak ama kazanılıyor. Rehberim çok önceden kazanmış, yalnız Hasselbrook ile Landwehr arasındaki bölgeye özel bir ilgisi var. Burada altı yıl yaşamış; ama 1943 İlkbaharı'nda bir gece, Hamburg'un üzerinden bir bomba fırtınası geçtiğinden beri buraya uğramamış.

Landwehr'de trenden iniyoruz. Yalnızca bizim ineceğimizi düşünüyordum, yanılmışım. Buraya bir nedenle gelen turistlerden başka insanlar da var, tren penceresinden bakarken her ne kadar görülmeseler de burada yaşayanlar var. Hatta sokaklarda bile çok zor görünüyorlar. Bir zamanların caddelerinin, bir zamanki kaldırımlarında bir süre yürüyüp, bir zamanlar rehberimin yaşadığı, asla bulamayacağımız evi arıyoruz. Bir şeylerin tehlikeli bir şekilde yan yatmış kalıntılarından kaçınıyoruz, yakından baktığımızda bir binanın sırtında duran yanmış araba kalıntıları olduklarını anlıyoruz. Harabeye dönmüş bir binanın kocaman açılmış ağızından, kattan kata serpantin şeritler gibi sarkan kirişler görünüyor. Yıkıntıların arasından kıvrılarak çıkan su borularına takılıyor ayaklarımız. Ön cephe duvarı yıkılmış bir binanın

önünde duruyoruz, izleyicilerin aynı anda değişik katlardaki hayatları görebildiği modern bir tiyatro dekoruna benziyor.

Ama insana ait bir hayatın anılarını bile aramak beyhude burada. Ürkmüş bir hayvan gibi duvarlara sokulmuş kalorifer peteklerinin dışında, yanabilecek her şey küle dönmüş. Bugün rüzgâr esmiyor, esip de kalorifer peteklerini dövmeye başladığında, ölüm sessizliğine bürünmüş bölgenin üzerini çekiş sesleri gibi tuhaf sesler kaplıyor. Ve bazen bir peteğin, birdenbire yerinden çıkıp yıkıntıların yanından geçen yahut yıkıntıların arasında kömür arayan birinin üzerine düşerek onu öldürdüğü oluyor.

Kömür aramak, insanların Landwehr'de trenden inme nedenlerinden biri. Alaycı Almanlara göre, belleklerden kaybolan Silezya, kaybolmanın eşiğindeki Saar ve durumu artık tartışılmayan Ruhr'dan sonra, Almanya'nın yegâne kömür madenleri yıkıntılarmış.

Ama birlikte bir evi aradığım kadın pek alaycı değil. Terörü ve savaşı, kendini mümkün olduğu kadar görünmez kılarak atlatabilen yarı Yahudi bir Alman. İspanya'daymış. Franco'nun zaferinden sonra da, orada yaşama imkânı kalmadığından Almanya'ya dönmüş. İngiliz uçakları bombalayıp yerle bir edene kadar Landwehr yakınlarında bir evde yaşamış. Dinç, öfkeli bir kadın. Hamburg bombalandığında bütün eşyalarını, Guernica bombalandığında ise inanç ve umutlarını kaybetmiş.

Her tarafı birbirine benzeyen bu darmadağınık, bu ruhsuz mezarlıkta, umutsuz bir çabayla yön tayin etmeye çalışarak dolaşıp duruyoruz. Yalnız başına kalmış bir duvarda, bir sokak lambası sallanıyor, alaycı bir hali var; bir evden geriye, üzerinde anlamsız bir numarayla yalnızca kapı girişi kalmış. Yıkıntıların altından baş gösteren manav yahut kasap dükkânı tabelaları mezar taşlarına benziyorlar. Ama hemen yandaki evin bodrumundan bir ışık parlıyor.

Bodrumları şans eseri esirgenmiş bir bölgedeyiz. Binalar çökmüş ama bodrumların tavanları dayanmış, bu, yüzlerce ailenin başlarını sokacakları bir yer bulmaları demek. Küçük pencerelerden çıplak beton duvarlı küçük odaları görebiliyoruz: bir soba, bir yatak, bir masa, en iyisiyle bir de sandalye. Bir çocuk yere oturmuş bir taşla oynuyor, sobanın üzerinde tencere var. Yıkıntıların üzerinde, eğilip bükülmüş bir su borusuyla, devrilmiş bir kiriş arasına gerilen ipe asılı çocuk çamaşırları kanat çırpıyor. Sobalardan çıkan dumanlar yıkık duvarların arasından bir yol bulup çıkmaya çalışıyor. Bodrum pencerelerinin önlerinde boş çocuk arabaları duruyor.

Bir dışıçyle birkaç küçük bakkal da yerleşmiş yıkıntıların diplerine. İnsanlar bulabildikleri en küçük toprak parçasında kırmızilahana yetiştiriyorlar.

“Ne olursa olsun Almanlar akıllı halk,” deyip sustu rehberim.

Ne olursa olsun! Sanki bir şikâyet tınısı var.

Sokağın alt taraflarında, motoru çalışır vaziyette bir İngiliz kamyonu duruyor. Kamyondan çıkan birkaç İngiliz askeri, şaklabanlıklar yaparak birkaç küçük çocuğun önünde diz çöküyorlar.

“Ne olursa olsun İngiliz askerleri çocuklara karşı nazikler,” diyor kadın rehberim.

Yine o şikâyetçi tınısı.

Ama evini kaybettiği için üzüntülerimi belirttiğimde, çok az insandan duyduğum bir şeyi söylüyor:

“Bu iş Coventry’de başladı.”

Bu replik sahiciliğini yitirecek kadar klasikleşti neredeyse, ancak rehberimin durumunda gerçek bir şey. Savaşta olup bitenleri iyi biliyor ama buna rağmen, yahut belki bundan dolayı, onun durumu çok trajik.

Almanya’da, Nazi yandaşlarından çok daha büyük bir hayal kırıklığı yaşayan, büyük bir grup evsiz ve yenilmiş, namuslu antifaşist var. Hayal kırıklığı yaşıyorlar, çünkü özgürleşme düşündükleri kadar radikal olmadı. Evsizler, çünkü içeriğinde çok fazla gizli Nazizm’in izlerini barındıran, Alman hoşnutsuzluğu denen şeyle de, eski Nazilere karşı uysalca yaklaşımlarını dehşet ve hayretle izledikleri, müttefiklerin politikasıyla da dayanışma içine girmediler. Ve nihayetinde yenildiler; çünkü müttefiklerin kesin zaferinde Almanlar olarak herhangi bir paylarının olduğu fikrini şüpheyile karşılıyorlar, öte yandan Almanya’nın yenilgisinde Nazi karşıtları olarak paylarının bulunduğundan da emin değiller. Aktif

olmak on iki yıllık baskı altında nefret etmeyi öğrendikleri birtakım şüpheli unsurlarla işbirliği anlamına geldiğinden, kendi kendilerini pasifliğe mahkûm ettiler.

Almanya'nın en güzel yıkıntıları bu insanlar ama bu ıslak sonbahar akşamında, sönmüş yangınların acı, keskin kokusuna bulanmış Hasselbrook ile Landwehr arasındaki yıkıntılar gibi, onların üzerlerine de hayat inşa edilemez.

Bombalanmış Mezarlık

Hamburg'da bir adam köprünün üzerinde durmuş, bıçağın ağzına geçirildiğinde patates soymayı kolaylaştıran pratik bir aygıt satıyor. Bu yeni icadın patatesin kabuğunu ne kadar ince soyduğunu öylesine bir teatral yetenekle anlatıyor ki, köprünün korkuluklarının önüne sıralanmış, ağzına kadar moloz dolu, ağır, siyah bir mavnanın sırtlar yardımıyla nasıl akıntıya karşı yüzdürüldüğünü izlerken, mavnadan kopup adamın etrafını sarıyoruz. Kimsenin açlığını, onunla dalga geçerek gidereceği yok, Hamburg'da bile, ancak buna gülebilmek, bu ülkenin aç insanlarına bulduklarında kaçır-mayacakları hoş bir unutkanlık bağışlıyor.

Köprüdeki satıcı elindeki yegâne küçük gösteri patatesini sonbahar güneşine kaldırıp, bu kadar sıkı bir karne uygulaması varken, patates soymanın çok müşkül bir iş olduğunu

söylüyor ama... Benzer bir mizahı, boş vitrinine koyduğu kocaman, öfkeli bir yazıyla yakındaki bir balıkçı da sergiliyor: Şimdi, bu kadar paket kâğıdı kıtlığı varken balık istihkakını artırmak, pes yani! Şimdilik müşteriler değil ama kendisi topluyor kahkahaları, en azından.

Köprü'nün bir ucu tramvay durağı. Küçük, yaşlı bir kadın, büyük bir çuval patatesle tramvaya daha yeni binmişken, tramvay hareket ediyor. Çuval devriliyor, ağzının bağı çözüyor, yaşlı kadın bağılıyor, tramvay önümüzden geçerken patatesler patır patır köprüye dökülüyor. Satıcının etrafını saran kalabalıkta telaşlı bir hareket başlıyor. Tramvay geçip gittiğinde insanlar, korna çalıp duran İngiliz askeri arabaları ile kamuflaj boyalı Volkswagenlerin aralarında patates için itişip kakışırken, korkulukların önünde neredeyse yalnız başına kalıyor satıcı. Öğrenciler çantalarını, işçiler ceplerini tıka basa doldururlarken, ev kadınları, Almanya'nın en çok aranan meyvesine çantalarını açıyorlar; iki dakika sonra herkes, neşeli bir alışveriş isteğiyle şimdiye kadar icat edilmiş, en ince patates soyucu aletten almak için tekrar satıcının etrafını kuşatıyor. Öfke ile neşe arasındaki bu ani geçişler, Hamburglularla arkadaşlığı heyecanlı ve bir o kadar da tehlikeli kılıyor.

Ama Bayan S. niçin gülmüyor? Bayan S.'yle birlikte köprüden ayrılırken ona niçin gülmediğini soruyorum, sorumu cevaplamak yerine:

“İşte günün Almanyası, bir patates için hayatı riske atmak,” diyor.

Aslına bakılırsa Bayan S.’den, Hamburg sokaklarındaki yoksulluğa gülmesi beklenemez. Bayan S., çöküşten sonra Hamburg’da, resmî bir kurumda iş bulmuş. Daha önce bir balıkçı dükkânı varmış, 1943 yılında selüloit bombardımanında yanmış. Şimdi günde iki saatini yıkıntıları incelemeye adıyor, çalışabilecek durumdakilerin çalışıp çalışmadıklarını ve bakıma muhtaçların gerekli bakımı görüp görmediklerini kontrol ediyor. Bayan S.’yi benimle tanıştıranlar, onun Naziliğinin farkında olmayan, fikirlerinin Nazilere benzediğini ima etmenin de, onun için ölümcül bir aşağılanma anlamına geleceği çok sayıdaki Alman’dan biri olduğunu çıtlatmıştı. Dendiğine göre, Bayan S. çok öfkeli bir kadınmış ve öfkesini azami düzeyde tutma imkânı verdiğinden yaptığı işe minnettarmış. Bayan S. hiç kuşkusuz enerjik, gayretli biri ama aynı zamanda anti-Nazilerin, elbette hepsinin değil ama birçoğunun paylaştığı bir kanının doğrulanması: Almanya’nın bugünkü enerjisinin bedeli çelişki dolu fikirlerdir.

Kendisi hakkında bir şeyler bildiğinizi bilmeyen biriyle politika konuşmak çok cazip bir şey, özellikle o kişi Alman ve kendisi fark etmese de Nazi sempatzanı olduğu iddia edilen biriye. Örneğin bu kişi, mevcut durumda oyunu hangi partiye verir? (Daha yeni Hamburg’da belediye seçimleri oldu.)

Bayan S., bir saniye bile tereddüt etmeden cevaplıyor. Onun gözünde tek bir parti var, “elbette sosyal demokratlar”. Ama niçin illa da sosyal demokratlar diye soracak olursanız, tıpkı sosyal demokrat seçmenlerin çoğu gibi, o da ikna edici şeyler söyleyemiyor. İşin aslı birçok Alman gibi Bayan S. de eleme yöntemiyle parti seçiyor: CDU, Hristiyan Demokrat Birliği eleniyor, çünkü dinci değiller, komünistler olmaz çünkü Ruslardan korkuluyor, liberal parti hiçbir şeye etki edemeyecek kadar küçük, muhafazakârlar muamma, eğer oy verilecekse geriye bir tek sosyal demokratlar kalıyor, her ne kadar işgal altındaki bir ülkede hangi partinin kazanmasının bir şey fark ettirmeyeceği söylense de oy veriyorlar.

Bombardımanlardan geriye yapayalnız bir asansör shaftının kaldığı, kocaman bir yıkıntı alanına geliyoruz. Birkaç işçi hurda ve taş dolu küçük bir vagonu itiyor ağır ağır, caddeye yaklaştıklarında, elinde kırmızı bir bayrakla bir kadın ortaya çıkıp, olmayan trafiği durduruyor.

“Bakın, Bay D.”, diyerek kolumu tutuyor, bana eşlik eden, soğuktan sakat kalmış kadın, “biz Almanlar, müttefiklerin çok yakında bizi cezalandırmaktan vazgeçeceklerine inanıyoruz. Hakkımızda ne söylenirse söylensin, askerlerimiz yabancı ülkelerde ne yapmış olurlarsa olsun, şu an maruz kaldığımız cezayı hak etmiyoruz”.

“Ceza mı?” dedim merakla. “Yaşadıklarınızı niçin ceza gibi görüyorsunuz ki?”

“Elbette öyle, daha iyi olacağına, daha kötü oldu,” dedi Bayan S. “Battığımızı hissediyoruz ve dibi bulmamız da daha uzun süreceğe benzer.”

Arkasından da revaçta ve maalesef doğrulanmış bir söylentiye anlattı: Hamburg demiryolu istasyonunun yeniden yapılmasına İngilizlerin niçin izin vermedikleri sorulduğunda İngiliz yüzbaşı şöyle demiş: “Otuz yıl beklemek dururken siz Almanların üç yılda ayaklarınızın üzerinde doğrulmanıza niçin yardım edelim?”

Bu ara yıkılmaya yüz tutmuş, kocaman, kasvetli, delik deşik bir binaya geldik; büyük bir okula benziyordu ama Hamburg’un eski Gestapo cezaeviymiş. Merdivenler ve merdiven sahanlıklarındaki çamaşır odaları, geçen yıllarda burada neler yaşandığı konusunda ihtiyatlı bir sessizlik içinde. Tuhaf kokularla dolu, uzun, kapkaranlık bir koridorda el yordamıyla ilerliyoruz. Bayan S., beklemediğim bir anda kocaman demir bir kapıyı çalıyor, ortak kullanılan koğuşlardan birine geliyoruz; beton zeminli, tek penceresinin neredeyse tamamı tuğlayla örülmüş, büyük, çıplak bir oda. Tavandan sarkan yapayalnız bir lamba, hava saldırısından korunma yataklarını aydınlatıyor merhametsizce; bir sobada ıslak bir odun tütüyor, yüzü neredeyse kireç gibi beyaz bir kadın, sobanın başında durmuş bir tencereyi karıştırıyor, yatağa uzanmış bir çocuk, duygusuz bir ifadeyle lambaya bakıyor.

Bayan S., Müller ailesini arıyoruz diye yalan söylüyor. Kadın içeri girdiğimizi sanki fark etmemiş gibi. Başını ten-

cereden kaldırmadan, ayakkabıları olmadığından Hans'ın bugün dışarı çıkmayacağını söylüyor.

“Burada kaç kişi kalıyor?” diye soran Bayan S., kadının yanına gidip tencereye bakıyor.

“Dokuz,” diyor kadın yorgun bir sesle, “sekiz çocuk, bir de ben. Bavyera'dan sürgün edildik. Temmuzdan beri buradayız. Bu hafta şansımıza oyun aldık. Önceki hafta şansımız patatesten yanaydı”.

“Peki, nasıl idare ediyorsunuz?”

“İşte böyle,” diyor kadın, kepçeyi tencereden çıkartıp çaresiz bir ifadeyle odayı gösteriyor. Arkasından tekrar tencereyi karıştırmaya başlıyor. Gözlerimiz dumandan yanıyor. Çocuk yatakta ölü gibi sessiz ve hareketsiz, tavana bakıyor. Çıkıp gitmemize aldırıyor kadın.

Eski Gestapo cezaevi, 1943 yılında Hamburg'dan Bavyera'ya taşınan ve 1946 Yazı'nda da Bavyera hükümetinin sürgün ettiği insanlarla dolu. Tekrar temiz havaya çıktığımızda Bayan S.'nin sesinde hazin bir memnuniyet seziyorum.

“İngilizler yine de bize yardım edebilirlerdi. Bize demokrasinin ne olduğunu gösterme fırsatları vardı ama bu fırsatı kullanmadılar. Görüyor musunuz Bay D., eğer biz Almanlar, Hitler'li yıllarda lüks ve bolluk içinde yaşasaydık diyeceğim bir şey olmazdı ama biz yoksulduk Bay D. Sonra her şeyimizi kaybetmedik mi: Evlerimizi, ailelerimizi, eşyalarımızı? Bütün o bombardımanlardan acı çekmediğimize nasıl ina-

nırsınız? Daha ne kadar cezalandırılmamız gerekiyor, yeterince cezalandırılmadık mı?”

Bir ayakkabı atölyesinin altındaki bodrumda, penceresiz, iğrenç kokan bir odayı ziyaret ediyoruz, biri kundakta bebek üç kişi yaşıyor odada. Akıllı bir Alman'ın, sivil Almanların –askerler bir parça değişikti– o sık yakınılan, suçluluk duygusu eksikliği hakkında söyledikleri geldi aklıma. Bu işin Coventry'de başladığını belki bilebilirlerdi ama orada değillerdi. Onlar Hamburg'da, Berlin'de, Hannover'de ve Essen'de üç yıl boyunca ıstırap çekmişlerdi. Bu suçluluk duygusu eksikliğinden yakınmak gerekir, bu eksikliği anlamak gerekmiyor elbette, ama kendi çektiği acıların insanı başkalarının acısına karşı körleştirdiği de akıldan çıkartılmamalı.

Bayan S. ile ben günü Altona'da bir okul tuvaletinde tüketiyoruz. Okul yerle bir edilmiş ama bahçedeki okul tuvaletinde üç çocuklu bir Südet-Alman ailesi kalıyor. Yıkıntılardan hurda demir toplayan adam, ailenin geçimini bu demirlerden yaptığı eşyaları satarak sağlıyor. Pisuarlar şaşırtıcı ölçüde temiz görünüyor ve nihayet bir eve kavuşan adamın sevinci çok dokunaklı, kendinden önce orada kalan kiracıyı taşınmaya ikna edebildiği için duyduğu sevinci, ikiyüzlülükten uzak bir merhametle anlatıyor. O zamanlar pisuarlar hâlâ pisuarmış, taşınmaya ikna ettiği adam kısa aralıklarla önce annesini, sonra babasını, ardından da kızını Altona'daki bu okul tuvaletinde tüberküloza kurban vermiş.

Hamburg'a dönmeden önce Bayan S., beni bir Yahudi mezarlığı boyunca uzanan sokağa götürüyor. Mezarlık bombalanmış, mezar taşları duman karası ve kırık. Geride kara duvarlarıyla harap bir kilise var. Siyahlar giyinmiş birkaç kişi taze, karanlık bir mezar tümseğinin önünde diz çökmüşler.

Bunu gören Bayan S., "İşte Almanya bu, Bay D.," diyor; "bombalanmış bir mezarlık. Yolum bu tarafa düştükçe, burada durup bakarım."

Altona'daki o küçük sokakta dinsel bir âna şahit oluyorum, bu cehennemde hayatta kaldığı için Tanrı'ya şükreden bir insanın kısa mutluluk ânına.

Ama onu acı mutluluğuyla baş başa bırakmak için başımı çevirdiğimde, yıkılmış bir binanın duvarına gerilmiş, kocaman bir reklam pankartı görüyorum: Şen Dul.* Dul, doğru ama şen mi?

* Prusyalı besteci Franz Lehar'ın (1870-1948) bestelediği bir operet. (ç.n.)

Yoksulun Pastası

Hamburg'un kenarındaki harap bir parkın derinliklerinde, yaşlı liberal bir avukat ile popüler pikaresk romanlar yazan bir yazar yaşıyor. Parkın yakınındaki sokaklarda gelip geçen İngiliz kamyonlarının farlarından başka ışık kaynağı yok. Karanlıkta sanki görünmez ellere dokunur yahut kayıp giden görünmez sözcükler duyardıysınız gibi yürürken, tecrübeli müttefik gazetecilerin, Hamburg'un karanlık sokaklarında silahsız dolaşmayın, öğüdünü hatırlayarak ürperiyorsunuz. Park gün ışığında hayal ettiğinizden çok daha vahşi ama en sonunda güvenli bir merdiven bulup bir kapı zilini çalıyor, büyük burjuva evlerinden birinin, Silezyalı bir hizmetçinin beklediği şemsiyelikli holüne giriyorsunuz. Salonun sarkaçlı duvar saatinin ve kütüphanenin kenarları altın işlemeli deri şeritlerle kaplı. Yumuşak halı, kristal avize

ve deri koltuklarda bombardımanlara ve ev sorununa dair en küçük bir iz yok. Peki, avukat ile yazar ne durumdalar?

Burjuva seçim propagandasının en çok tutan sloganlarından biri, yenilginin Almanya'da sınıf farklarını ortadan kaldırdığı iddiası. İşçi partileri, burjuva direnişine karşı, sopa olarak bir hayali kullanmakla suçlanıyorlar. 1946 Sonbaharı seçimlerinde sınıf savaşı sloganlarının özel bir öfkeyle dilendirilmesi tesadüf değil yani. Almanya'nın sınıfsız olduğu tezi sinik bir abartma. Çöküşten sonra sınıflar arası sınırlar belirsizleşmedi, aksine keskinleşti. Bütün Almanların önemli ölçüde benzer bir ekonomik sıkıntı içinde olduğunu iddia eden burjuva ideologları, yoksullukla sınıfsızlığı birbirine karıştırıyorlar. Almanların çoğunun yoksullaştığı, savaştan önce zengin olanların çoğunun servetlerini kaybettikleri az çok doğru olabilir. Ama Almanya'da en az yoksul ile en çok yoksul arasındaki fark, biraz normal işleyen bir toplumdaki mülk sahipleriyle mülksüzler arasındaki farktan çok daha fazla.

En yoksullar yıkıntıların altındaki bodrumlara, sığınaklara yahut terk edilmiş cezaevlerine doluşur, orta düzey yoksul aileler kışlaya benzeyen apartmanlarda, kiralık bir odaya sıkıştırlarken, bizim liberal avukat ve yazar gibi en az yoksullar eski villalarda yahut orta düzey yoksulların bile güç yetiremeyeceği büyük dairelerde oturuyorlar. Her ne kadar dağınık yerleşim özelliği nedeniyle villa bölgeleri apartmanlardan daha az zarar görse de, İngiliz bombardımanının sını-

nıf sınırlarını aştığını söyleyen avukat kuşkusuz haklı ama buna, sınıf savaşının savunması adına, banka hesaplarının bombalanmadığını eklemek durumundayız. Hesap sahibinin kullanabileceği para miktarının sınırlandığı, ayda iki yüz marktan daha fazla çekemeyeceği doğru, yarım kilo tereyağının karaborsadaki fiyatını düşündüğümüzde önemsiz bir miktar bu, ama hakkaniyet namına normal bir işçi maaşının ayda yüz yirmi mark olduğunu eklemeliyiz buna. Ve tabii, ne olur ne olmaz diye evde tutulan paraların resmî makamların kontrolünün dışında olduğunu da.

Dahası, bunların son derece saçma, inanılmaz ve adaletsiz sonuçları var. Nazilerden arındırma sürecinde, sıradan bir mahkeme, aktif Nazi olduğuna karar verdiği kişinin oturduğu evden çıkartılmasına ve evin daha önce politik görüşleri nedeniyle eziyet görmüş birine verilmesine hükmeder. Güzel bir jest ama maalesef çok kez anlamsız, çünkü politik açıdan eziyet gören kişiler ekonomik açıdan genellikle orta yoksul ile çok yoksul arasında bir yerdeler ve aktif bir Nazi'nin oturduğu kocaman bir dairenin kirasını ödeyebilecek halleri yok, bu tür yerleri parası olanlar devralıyor, yani Naziler döneminde para kazananlar.

Liberal avukat ile pikaresk romanlar yazan arkadaşı hiçbir zaman Nazi olmamışlar. Avukat, 1933 öncesi, eski liberal partinin üyesiymiş. Az sayıdaki başarılı yazardan biri olan yazar, Hitler'li yıllarda yazmaktansa para kazanmayı tercih etmiş. Şekersiz çaylarımızı içer, itinayla taklit edilmiş ince

krema tabakasının altına saklı, o bildik berbat Alman kriz ekmeğini pasta niyetine yerken, avukatın, o gümüşü beyaz, yazgısını kabullenmiş yüzü, gücenik, lakayt, Almanya'da çok az görülen, normal ülkelerde de histerik gençliğe atfedilen tutkulu bir hayal kırıklığını açığa vuruyor. Anlaşıldığı kadarıyla, birtakım burjuva çevrelerde orta yaşlı beylerin, on iki yıl boyunca bir ayaklarının toplama kamplarında olduğunu söylemeleri bir çeşit savaş sonrası terbiyesi olmuş; bu alışkanlık, daha kötü durumda olanlarda da var, henüz Nazilikten arındırılmamış çevrelerde de.

“İngilizleri kurtarıcı gibi karşıladık ama onlar bunu bilmiyor gibiydiler. Her şeyi yapmaya gönüllüydük, eski Almanya'ya dönmek için değil, yeni bir demokrasiyi ayağa kaldırmak için. Ama her şeyi yapmamıza izin verilmedi. Yeniden inşa sürecini sabote ettiklerine dair açık bir izlenim edindiğimiz İngilizler bizi hayal kırıklığına uğrattılar, bizden güçlü olduklarından yaşananlara karşı kayıtsızlar.”

“Biz” dediği herhalde liberal partiydi. Kuzey Almanya'da küçük ama Nazilere karşı tavrıyla ünlenen bu parti, kendini “liberal düşün, sosyal davran, Alman hisset” diye lanse ettiği Güney Almanya'da büyük ama şüpheli bir partiydi. Ama bu “Biz,” başka bir şey de olabilirdi. Biz, ruhu ve kalbiyle Nazi karşıtı, orta sınıf Alman entelektüelleri de olabilirdi, bu tavırlarından dolayı hiç eziyet görmemişlerdi; Nazizm'i alt etmek için asla direnmeye kalkmadıklarından eziyet görmelerine de gerek yoktu. Şimdi, Nazi karşıtlıkları tescilli, eziyet

görmüş politik insanlara karşı bir çeşit *jalousie de métier* duyuyorlardı. Göğsünde biri iyi, diğeri kötü iki vicdan taşıyanlar ne ideolojik ne de ruhsal açıklığı teşvik ederler. Kırgınlık ile bilinçli hayal kırıklığı, hiç kuşkusuz bu tür bir ruhsal dilemmadan çıkışın en kolay yoludur.

Yazar, sözcükleri eğip bükerek, partilerin programları henüz açık bir ifade kazanmadığından insanların yanlış seçim toplantılarına katıldıklarını, Hristiyan Demokratların toplantısına katılmayı düşünürken sosyal demokratların yahut muhafazakârlar yerine liberallerin toplantısına katıldıklarını, fark ederseler bile ancak toplantı çıkışında fark ettiklerini gülerek anlatıyor. İdeolojik karışıklığı isabetli ve nükteli bir dille resmediyor. Doğuştan anti-Nazi olduğunu iddia ediyor ama oyunu, CDU'ya vermiş. Planlı ekonomiden ve paralarını kaptırmaktan korkan hemen hemen bütün eski Nazilerin, kendine Hristiyanlığı yakıştıran bu partinin haçının altında toplandığı söyleniyor. Yazarımız vicdanını rahatlatmak için de muhafazakâr ama parasız kız kardeşini, kendisinin yerine sosyal demokratlara oy vermeye ikna etmiş.

En son romanını on beş yıl önce yazsa da, iyimser romanlar yazma alışkanlığına yapışıp kalmış. Almanya'nın kaliteli insanların en fazla yüzde birinin Nazi olduğuna namusu ve şerefi üzerine yemin edebileceğini söylüyor, lakin araya giren avukat, Almanya'da kalite eksikliğinden yakınıyor kuru bir dille. Bilinçli bir aç bırakma politikası izleyerek Nazilerle

* Fr. Mesleki kiskançlık. (ç.n.)

boy ölçüşebilecek düzeyde halkın moralini bozdukları için İngilizleri suçluyor, "kötü insanları daha da kötüleştiriyor, iyi insanları sallantıda bırakıyorlar, böyle devam ederse halkı, bütün sorunlarını kendilerinin çözeceğini ileri süren, şüpheli hareketlerden birinin kollarına atacaklar," diyor.

Açlığın idealizmin her türü için uygunsuz olduğu elbette acı bir gerçek. Günümüz Almanyası'nın ideolojik yeniden inşasının en güçlü muarızı, bilinçli gericiler değil, politik inançları yemekten sonra gelen kayıtsız kitleler. Bunun en parlak örneğini seçim propagandalarında idrak ediyoruz, barış ve özgürlük değil, farelerin ve hırsızların ulaşamayacağı elektronik dolaplar vaat ediliyor ve komünist partinin 1946 Sonbahar seçimleri için bastırdığı afişlerde Almanya'nın en ünlü somun ekmeğiyle keskin bir ekmeğe bıçağı göze çarpıyor. General Koenig, Paris'in kurtarıcısı, yağmurlu bir ekim günü Hamburg Merkez İstasyonu'nun kurşun delikli saçağının altından adımını attığında, onu ve dirseklerine kadar beyaz manşetli, yanaklarıyla tören üniformaları bol kırmızılı subaylardan oluşan gergin İngiliz maiyetini, sıra sıra dizilmiş avare Hamburglular bekliyordu. Uzun araba korteji öfkeli kornalar eşliğinde istasyondan ayrıldığında, halk aşağılayıcı ifadelerle genç Alman polislerinin etrafını kuşattı: Yanında ne getirmiş? Çikolata mı? Yoksa sigara kartonları mı? Güvenlik güçlerinin temsilcilerinin deri kasklarının altında yüzleri kızardı.

Yüz kızarması; kitleler maddi zorluklarının giderilmesi-
ni talep ettiklerinde partilerin de sürekli yüzleri kızarmalı.
Ama kızarmanın az yahut çok yakışan türleri var. Burju-
vaların inatla sınıflı toplumun çözöldüğünü iddia etmeleri
yüz kızarmasının yakışksız türlerinden biri. İnsan içten içe
bunun böyle olmadığını biliyor. Avukatın ve yazarın ikram
ettiği kalitesiz Alman ekmeğinden yapılmış pasta, aslında
sembolik bir pasta, sahte kremasıyla acı gerçeklerin örtölme-
ye çalışıldığı liberal bir pasta. Hiç kuşkusuz, en az yoksullar
yiyor bu pastayı. En yoksullar ekmeği böyle yemiyorlar.

Bu sembolik pasta, işçi partilerinin sınıf savaşı hattından
ayrılma stratejileri geliştirmelerinin ve kapsamlı bir toplum-
sal hesaplaşma için sendikal çevrelerin, işgal kuvvetlerinin
Almanya'nın dizginlerini bırakmasını beklemelerinin ne-
denlerinden biridir. Eğer somut bir kanıt istiyorsanız, örne-
ğin Hamburg metrosuyla bir tur atabilirsiniz, ikinci mevkide
nispeten iyi kıyafetli ve daha iyi durumda insanlarla yolculuk
yaparsınız, üçüncü mevkide perişan insanlarla, yüzleri kireç
yahut gazete kâğıdı gibi beyazdır, sanki hiç kızarmayacak
gibidir yüzleri, bıçak kesse kan akmayacak gibidir. Görece-
ğiniz bu Almanya'nın en beyaz yüzleri, kesinlikle en yoksul-
ların yüzleri değildir.

Batma Sanatı

Biraz bat! Biraz batmaya çalış! Eğer batmak bir sanatsa bu sanatın çok iyi ve çok kötü ustaları var. Almanya'daki çok kötü ustaları, hayatta kalmalarını, yaşamak için çok az ama ölmek için çok daha az neden var, diye açıklıyorlar. Aynı zamanda, hayatta kalmak için her şeyi kabul etmeye gönüllü insan sayısı da şaşırtıcı ölçüde çok.

Yaşlı, perişan, kör bir adam, pazar günleri Berlin'deki Zoo Tren İstasyonu'nun önüne oturup küçük, taşınabilir bir orgla dokunaklı ilahiler çalıyor. Soğukta, başı çıplak oturan adam kederli bir ifadeyle kaldırımında duran perişan beresini dinliyor; ama hafif, dilsiz Alman sikkesi nadiren düşüyor körlerin berelerine. Yaşlı adam org çalmasa, özellikle de ilahi söyleme daha iyi olacağı ortada. Berlinlilerin küçük, gıcırtilı el arabalarını çekerek nispeten daha az tahrip edilmiş kenar

semtlerde patates yahut odun avına çıktıkları hafta içi öğle sonralarında, org yerine laterna çalarken, şapkasına daha çok sikke düşüyor ama o, pazarları, maddi getirisi olmayan bir idealizmle eski, şikâyetçi orgunu çalmaya inatla devam ediyor. Laternasına yanaşmıyor pazar günleri. Henüz büsbütün batmış değil.

İstasyonlarda artık neredeyse görüp geçirmediği bir şey kalmamış insanlarla karşılaşıyorsunuz. O devasa Alman tren istasyonları, serüvencilerin o eski sahneleri, yaralı duvarlarının aralarında ve çatlak çatılarının altında umutsuzluğun büyük bir bölümünü barındırıyorlar. Yağmurlu havalarda bekleme salonlarının tavanlarından aşağı dökülen yağmur damlalarının sesini işitip, banklar arasında oluşan gölcükleri gören yabancı şaşırmadan edemiyor. Terbiye edilmiş kaosun içinde, küçük bir devrim gibi görüyor bunu. Geceleri beton tünellerde rastladığı, doğudan yahut güneyden gelen göçmenleri hafif bir şaşkınlıkla karşılıyor. Çıplak duvarlar boyunca, çıplak yerlere uzanıp ağır bir uykuya dalan yahut yoksul bohçalarının yanı başında iki büklüm oturmuş, fazlasıyla uyanık bir halde, kendilerini, şu an içinde oldukları kadar umutsuz, yeni bir istasyona götürecek treni bekleyen göçmenlere şaşıyor yabancı.

Büyük şehirlerin metro istasyonları savaşı daha iyi atlattığı durumda. Köhne ama hasarsızlar. Berlin'in metro istasyonları nem ve yoksulluk kokuyor ama trenler tıpkı barış dönemindeki gibi hızlı ve güvenli. İyi giyimli ama kötü mak-

yajlı Alman kızlarla birlikte peronlarda aylak aylak dolaşan yabancı askerlere dönüp bakan yok. Kızlar daha şimdiden hırçın bir Amerikan aksanıyla yahut hızlı, yumuşak bir İngilizceyle konuşmaya başlamışlar bile. Kızların bir kısmı trenlerin kapı dikmelerine yaslanıp meydan okuyan bakışlarla, mümkün olduğunca fazla gözle karşılaşmaya çalışarak, yanlarındaki İngiliz askerlerine halkın çoğunun akıldan yoksun olduğunu anlatıyorlar; sarhoş Amerikalı arkadaşlarına destek olan başka bir grup kızın gözleri, “yoksul bir kız ne yapabilir ki?” diyor. Müttefiklerden aldıkları sigaraların dumanı, ekşimsi ve boğucu Alman sigaralarının kokusuyla karışarak metro trenlerine kirin ve yoksunluğun o inatçı kokusunu veriyor. Ama metro keskin gün ışığına çıktığı anda bu kızların yüzünde de açlığın izleri görülüyor. Ve nadiren –nadiren, ama oluyor– şöyle diyen biri çıkıyor: “İşte Almanya’nın geleceği! Sarhoş, sivilceli bir Amerikan askeriyle, fahişe bir Alman kızı!”

Nadiren oluyor çünkü zaruret, insanı başkasının hesabına ahlakçılık yapmaktan alıkoyuyor. Kaliforniya’dan gelen besili savaş papazının, Kuzey Ekspresi’nde bifteğini yerken söylediği şey, yani Almanya’nın ahlaktan yoksun olduğu, doğru değil. Yoksul Almanya’da ahlak, alışkın olmayan bir gözün varlığını hissedemeyeceği yeni bir boyut kazandı yalnızca. Bu yeni ahlak, çalmanın ahlaksızlık sayılmayacağı koşullar olduğunu iddia ediyor; çünkü hırsızlık bu tür koşullarda, başkasını mülkünden yoksun bırakmak değil, her

şeyden önce, olanın daha adil bölüşümü anlamına geliyor. Yaşamak için başka bir imkân yoksa, karaborsa ve fahişelik de ahlaksızlık sayılmıyor. Bu elbette herkes çalsın, herkes karaborsayla uğraşsın yahut fahişelik yapsın anlamına gelmiyor ama birinin kendisini yahut ailesini açlığa mahkûm etmesinin –hatta bazı genç kiliseliler arasında bile– normal koşullarda yapılmaması gerekeni yapmaktan ahlaki açıdan çok daha kınanası bir şey olduğuna işaret ediyor. Zaruri suça, herhangi başka bir yerde olduğundan çok daha fazla tolerans gösteriliyor Almanya'da: Müttefiklerin saha papazları, ahlak eksikliği, diyor buna. Batmak, yok olmaktan çok daha fazla hoşgörülle karşılanıyor.

Berlin'de elektrik kesintisinin olduğu günlerde, bir ikindi vakti hava kararırken, karanlık trenlerin takırdayarak Postdam'a gittiği istasyonun alacakaranlığında Polonyalı bir mürebbiyeyle karşılaşıyorum. Yedi yaşındaki oğlu, iki yıl önce gerçekleşmiş tren kazasından geriye kalanlara çocuksu bir ilgi gösteriyor. Rayların hemen yanı başında yan yatmış, tavanları çökmüş vagonlar duruyor, parçalanmış bir yataklı vagonun paslı iskeletinin altından yanık bir şase fırlamış, bir köşede paslı iki yük vagonu duruyor, alt parçaları molozların arasına dağılmış.

Daha sonra, Berlin'in içlerine ilerlerken, kaza geçirmiş bir sürü paslı tren kalıntısı görüyoruz. Bütün istasyonların peronları tıklım tıklım: sırt çantalılar, çalı çırpı demeti taşıyanlar, küçük el arabaları ve yırtık kâğıtlara sarılı lahana

başlarıyla kapılardan içeri atılanlar ve iki istasyon arasında acıyla bağırarak birisi. İki kadın önemsiz bir şey için durmadan kavga ediyor. Üzerlerine basılan köpekler sızlanırken, etrafları korku dolu bir saygı duvarıyla çevrili iki Rus subayı, bir bankta sessizce oturuyor.

Her yeni istasyonda ortaya çıkan sıkışıklıklardan yahut kocaman sırt çantalı yolcuların lanet okumalarıyla kesilen kısa cümlelerden, Berlin'de yapayalnız yaşamının nasıl bir şey olduğunu anlamaya başlıyorum. Polonyalı mürebbiye Auschwitz'de kocasını, 1945'te Berlin'de baş gösteren büyük panik günlerinde Polonya sınırına giderken de iki çocuğunu kaybetmiş. Yanındaki çocuktan başka kimsesi kalmamış. Başına gelen onca şeye karşın huzurlu bir yüzü var, lambalar yandığında görüyorum bunu. Ne iş yaptığını sorduğumda gülümseyerek fısıldıyor kulağıma: *Geschäft!* Bir zamanlar küçük bir Polonya köyünde Hamsun ile Strindberg'i okumuş ama *jetzt ist alles vorbei.**

Ama şu *geschäft* ne? Bir süre özleminden konuşuyoruz, mecburen Almanya'da kalan herkes, özleyemeyecek kadar yaşlılar yahut canhıraş bir inançla kendine bir görev yükleyenler hariç, bulunamadıkları yeri özleyiyorlar. Polonyalı mürebbiye İsveç yahut Norveç'i özleyiyor. Evinde en çok özlediği yerin tablosu varmış. Resmedilen bir Norveç fiyorduymuş yahut Erdel'de Tuna. Onunla eve gidip neresi olduğunu söylemek ister miymişim, böylece yanlış bir yeri özlemezmiş artık?

* Herşey artık geride kalmış. (ed.n.)

Metrolardan gidilebilecek birçok karanlık sokak var. Daha yeni seçimler oldu, yıkıntıların duvarlarındaki kocaman afişler hâlâ duruyor. Sosyal Demokratlar: “Korkunun olduğu yerde özgürlük yoktur. Özgürlük olmadan demokrasi olmaz.” Komünistler: “Gençlik bizim”. CDU: “Hıristiyanlık. Sosyalizm. Demokrasi.” CDU tam bir bukalemun, Hamburg’da anti-Marksist propagandayla kazandı, Berlin’de ise “sosyalizm” sözcüğünü iştahla kullanarak kazanmaya çalıştı.

“Ama şu *geschäft* ne demek gerçekten?”

Eğer fısıltıyla söyleniyorsa karaborsa ticareti, yüksek sesle söyleniyorsa genel ticaret anlamına geliyor. Polonyalı mürebbiye çatısı uçmuş bir binanın en üst katında, iki odalı bir dairede oturuyor. İnsanlar merdivenlerde beklemeye başlamışlar bile: Biri saatini elden çıkartmak istiyor. Bir diğerrinin aklına birden bire doğu işi bir halı sahibi olmak geliyor. Yaşlı, biblo gibi bir bayan, yemeklerini eski değerli gümüş takımlarıyla yemek istemiyor artık. Bütün bir akşam çalışıyor kapı, porselenler, saatler, kürkler, halılar ve fantastik miktarlarda marklar üzerine hevesle konuşan insanlarla doluyor büyük oda. Ben küçük odada oturuyor ve sessizce duran çocukla konuşmaya çalışıyorum. Yedi yaşında ama gözleri en az on yaş büyük gösteriyor. Tablo kesinlikle anonim bir kır manzarası. Çayımı nadir bulunan, beyaz bir şekerle içiyorum. Bir mürebbiye, bir ara işlerinden vakit bulup da yanıma geliyor, bu işleri hiç sevmediğini söylüyor.

“Bir zamanlar o kadar utangaçtım ki, ağzımı açmaya cesaret edemezdim. Şimdi bütün bir gün dolaşarak gümüş ve altın izi sürüyorum. Bu işten hoşlandığımı sanmayın. Ama insan burada da yaşamalı işte. Eğer yaşamak istiyorsa her şeye alışmalı.”

Evet, elbette yaşamak zorunda insan... Ve elbette her şeye alışmalı. Ortağı, cepheden yeni dönmüş bir asker, odaya gelip bir süre sohbet ediyor benimle. İtalya'daymış, müttefiklerin ilk Sicilya çıkartmasından anı olarak çarpık bir alın, Monte Cassino kuşatmasından da göğsünde bir şarapnel parçası kalmış. “Karaborsacılık yaptığım için beni kim kınayabilir”, diyor:

“Yardım diye ayda kırk beş mark alıyorum. Yedi sigara parası.”

“Nazi miydin?”, diye sorduğumda, “yedi yıldır savaşıyordum” diyor, yeterli bir cevap diye düşünüyor bunu. “Oy kullandın mı?” diye sorduğumda, kullandığını ama bir işe yaramayacağını söylüyor. Hangi parti? CDU? Hayır, dindar değil. KPD? Hayır, Rus savaş esirleri kamplarında kalmış arkadaşları var. Yani Sosyal Demokratlara vermiş oyunu, onun için bir şey ifade etmediklerinden.

Ama yalnızca Nettuna ve Monte Cassino'dan anıları yok, eski, dost Berlin'den de anıları var. Şaka yapabilecek gücü buluyor. Bir fıkra anlatıyor: Berlin'in dört işgalcisinin her birinin bir gölette akvaryum balıkları varmış. Rus balığı yakalayıp yemiş. Fransız yakalamış, güzel yüzgeçlerini ko-

parttikten sonra tekrar suya atmış. Amerikalı içini doldurup hatıra diye memleketine göndermiş. En tuhaf davrananları İngiliz'miş: Balığı yakalamış, avucunun içine almış ve ölene kadar okşamış.

Donan, açlıktan ölen, gizlice pazarlık yapan, kirli, ahlaksız Berlin hâlâ şaka yapabilecek gücü buluyor, hâlâ bir yabancıya dostluk gösterip evine davet ederek çay ikram edebiliyor. Polonyalı mürebbiye ve asker arkadaşı gibi insanlar hâlâ varlar, kuşkusuz kanunsuz yaşıyorlar ama nasıl bir paradoks ki büyük bir karanlığın içinde ışık noktacıları böyleleri; çünkü gözleri açık batmaya cesaretleri var.

Akşam evden ayrılıp metroyla otelime dönerken, kısa boylu, tuhaf kokan, sarhoş bir İngiliz asker, harcanmış iki sarışın kadının arasına oturuyor, sanki yanlış bir yere gelmiş gibi donmuş bir gülümseme var yüzünde. Kadınların ikisini de okşuyor ama treni terk eder etmez, yüzlerdeki gülümseme hemen düşüyor. Kadınların arasında çiğ, ironiden yoksun bir kavga başlayıp üç istasyon sürüyor, havada bir histeri inliyor. Hiç kimse o iki kadından daha fazla akvaryum balığı olamaz.

İstenmeyenler

Alman demiryollarında yük vagonlarına kural olarak ge-
çiş üstünlüğü tanınıyor bu günlerde. Devlet tiyatrolarındaki
sıraların çoğunun işgal kuvvetlerine ayrıldığını öğrenerek
öfkeye kapılan bir kısım insanlar, Almanlara üçüncü sınıf
muamelesi yapıldığını iddia ediyorlar; yoksul, buz gibi kom-
partımanlarda otururken yeni tren rejiminin sembolik anla-
mını yorumlayanlar da bu tür insanlar. Ve elbette beklemeyi
öğrenecekler: Birtakım yük trenleri, tıka basa dolu ve buz
gibi yolcu trenlerinden daha değerli, henüz boş yahut yeni
doldurulmuş patates çuvallarıyla sıkışan insanların şişirdiği
vagonlardan.

Tabii yük vagonu var, yük vagonu var! Bazı yük vagonları
pek önemsenmeyip bir köşede bekletiliyor, unutuluyor ya-
hut yol verilene kadar birkaç gün görmezden geliniyor. Kural

olarak, habersizce, geceden çıkıp gelen bu tür trenleri, hareket memurları ve tren yolları bürokratları, davetsiz misafirlerin hep karşılandığı gibi, kayda değer bir hoşnutsuzlukla karşıyorlar. Ama yine de tıpkı bir hayalet gemi gibi sıkıcı bir inatla beliriyorlar istasyonlarda. İstasyon görevlileri, hani olurda boş bir hat bulurlarsa başka istasyonlara post alıyorlar.

Makamların tereddüt ve isteksizliğini çok iyi anlıyor insan. O davetsiz trenlerin hiçbir özelliği yok, savaş sonrası Alman trafiği açısından bile bir şey ifade etmiyorlar. Normal zamanlarda ıskartaya çıkartılacak vagonlar bunlar ama şimdi arka arkaya dizilmiş ve ışıklandırılmış küçük tabelalarla adlandırılmışlar: “Dayanıksız mal taşınamaz. Suya karşı dayanıklı değil.” Demek ki tavandan yağmur suları damlıyor, dolayısıyla yalnızca paslanmayacak, sırlıslam ıslanması halinde zarar görmeyecek, zarar görse bile bir anlam ifade etmeyecek değersiz mallar taşınabilir, yani kesinlikle çalma ya değmeyecek mallar, özel bir saygıyı hak eden, geliyor diye sinyal alındığında geçiş üstünlüğü verilen yük trenleriyle gönderilmeyecek kadar ucuz şeyler.

Essen demiryolu istasyonunda, soğuk, gri bir sağanağın altında böyle bir tren duruyor. Bir haftadır yağmurun altında bekleyen, on dokuz vagonlu bir tren. Lokomotifi ayrılmış, istasyona giren yük trenlerine gösterilen ilgiden yoksun. Oysa bu terk edilmiş, açlıktan kırılan yük treninin içeriğine bakılırsa, Essen şehri ona en üst düzeyde ilgi göstermeliydi:

Mütteliklerin ilk halı bombardımanları' Ruhr üzerine yayılmaya başladığında Bavyera'ya tahliye edilen ve şimdi geri dönen birkaç yüz Essen'li, doğum yerlerine dönüyorlar, daha doğrusu doğum yerlerinin istasyonuna, çünkü daha ileri gitmelerine müsaade edilmiyor.

Birçok büyük Alman şehrine *zuzugsverbot*, yani seyahat yasağı olduğunu bütün Almanlar biliyorlar, daha doğrusu yalnızca yıkıntıların arasında dolaşılacaksa herhangi bir yasak yok, bu amaçla istenen Alman şehrine gidilebilir ama iş aramak, bir şey yemek yahut o şehirde oturmak yasak. Bunu Bavyera makamları da biliyorlar ama bu bilgi, bombardımanlar başladığında esirgenmiş Bavyera kırsalına tahliye edilenleri, yalnızca beş günlük bir uyarıdan sonra Bavyera'dan atmalarına engel olmuyor. Su geçirir yük trenleri Bavyera istasyonunda bir araya getirilmiş, eyalet dışına atılacaklar, duvar ve tavandan başka lüksü olmayan vagonlara istif edilmişler, hatlar açılır açılmaz kuzeybatıya gönderilecekler.

On dört gün sonra bir tren –önce geldiğinden, sonra da varlığından haberdar olmak istenmeyen– kararlaştırılan şehre ulaştı. Yolda olduğu on dört gün boyunca bu trenin yolcularına herhangi bir makam tarafından yiyecek bir şey verilmedi. Bir tek doğdukları şehre ulaştıklarında, tren yolu

* İngilizcede, *carpet* ya da *blanket* [örtü] *bombing*. Yüksekten uçan binlerce uçağın ardı ardına bıraktıkları bombalarla yapılan bombardıman. Daha çok II. Dünya Savaşı'nda denenmiş bir savaş stratejisidir. (ç.n.)

hattının hemen yanındaki küçük bir kulübede bir tabak yavan çorba verilip bir parça iyi niyet gösterildi.

Böylesi bir yerde herhangi bir yardımdan yoksun kalmak utanç verici ve ürkütücü bir şey. İstasyon binası birkaç yıl önce tahrip olmuş, yük treninin durduğu, kullanılabilir hale getirilmiş tek hattın ötesinde, yılan gibi kıvrılarak uzanıp birleşen çarpılmış hatlar var. Parçalanmış peron mütemadiyen yağın yağmurdan çamur deryasına dönmüş. Trenin yolcularından bir kısmı, kapıları gri güne yarı açık vagonlar boyunca aylak aylak dolaşıyorlar. Ben buraya, trendeki insanların sağlık durumlarının berbat olduğunu tespit ettikten sonra, devletin maalesef bir şey yapamayacağını bildirme acı görevini üstlenen genç bir hükümet tabibiyle birlikte geldim.

Ama her ne olursa olsun, doktorun trene gelmesiyle açlıktan kıvranan insanlar boş hayallere kapılıyorlar. Yaşlı bir kadın bir soba borusunun üzerinden eğilerek sesleniyor. Trenin kuytu bir köşesinde, küçük bir yatakta yatan iki yaşındaki torununu gösteriyor. Küçük kız öksürdüğü anların dışında hiç kımıldamıyor. Yük treninin o sefaleti bir duvarın kenarına serilmiş perişan bir yatak, bir köşede patates yığını (bu hedefsiz seyahatin tek erzakı), bir diğer köşede, üzerinde üç kişinin uyuduğu kirli bir saman yığını, Essen'in yıkıntılarının arasından kurtarılmış kırık dökük bir sobadan yayılan sakinleştirici, mavi, yumuşak bir duman. Burada altı kişilik iki aile kalıyor. İlk başta sekiz kişilermiş, iki kişi yolda bir yerlerde trenden ayrılmış ve bir daha dönmemişler. Doktor

W, elbette küçük kızı kaldırıp ne durumda olduğuna bakabilirdi, sobanın ışığında muayene edip acil bakım gerektiğini tespit edebilirdi ama o takdirde hastanede hiç yer olmadığını ve devlet bürokrasisinin her zamanki gibi ölümden daha yavaş çalıştığını da açıklamak zorundaydı.

İşte bu yüzden, kızın anneannesi bir şey yapmasını rica ettiğinde, doktor dişlerini sıkmak, yutkunmak ve oraya yardım etmeye değil, İsveçli bir gazeteciye, "Alman trenlerinde seyahat etmenin şimdilerde ne kadar hoş olduğunu," göstermeye geldiğini söylemek zorundaydı. Samanların üzerinde uzanan, yırtık bir denizci üniforması giymiş genç bir oğlan, bu komik duruma bakarak kıs kıs gülüyordu.

Orada olduğumuzun bilgisi, bütün trene yayılmıştı. Yağmurun altında durmuş sabırsızlıkla bizi bekleyen çocuklar ve yaşlıların soru sağanağına tutuluyoruz. Biri trenin tekrar yola çıkartılacağını duymuş, bu defa nereye gidileceğini vatman bile bilmiyormuş. Başka birisi trenin kırsal bir alana gönderilmesi için doktordan ısrarla bir şey yapmasını istiyor, orada başlarının çaresine bakabilirlermiş.

"Köylülerin içinde mi?" diye tıslıyor bir diğeri. "Ağzımın payını yeterince aldık köylülerimizden!"

Bir başkasının hasta annesi samanların üzerinde yatıyor, açlıktan perişan, öksürüyor; ama ilaç yerine ancak birkaç teselli sözü verilecekse gidip görmek neye yarar. Genç, sempatik bir aile küçük bir bebeği vagonun aralığından aşağı uzatarak, bir süre tutmamı istiyorlar. Bir yaşında, küçük,

mavi bir şey, yük vagonundaki esintiden gözleri iltihaplanmış: anne babası hem gururlu hem de endişeli. Adam, bütün bunlardan kimin sorumlu olduğunu trendeki herkesin bildiğini bilmemi çok istiyor, en başta Hitler, başkası değil, ama Almanya'nın savaştan en az zarar gören bölgesi Bavyera'nın yöneticileri biraz daha az saygısız davranarak, hiç değilse Essen makamlarını, istasyonda bekleyen trenden haberdar edebilirler. "Efendilerin istedikleri boruyu öttürüyorlar, olan bize oluyor," diyor vagonun karanlık bir köşesinden neşeli bir ihtiyar.

Bütün sıkıntılara karşın ruh halleri genellikle iyi. Eziyeti yalnız başına çekmediklerini bilmek, elle gelen düğün bayram misali, kendini acı bir nükteyle de dışarı vuran ortak bir neşeye yol açmış. Vagonların yan tarafları tebeşirle yazılmış karalamalarla dolu: O eski *Anschluss* sloganı; şimdi alaycı bir bağlamda *Heim ins Reich*, yahut *Wir danken dem Herrn Högnner für die freie Fahrt*, "Bedava seyahat için teşekkürler Bay Högnner" (Bavyera'nın sosyal demokrat başbakanı). Yahut bir öküz arabası çiziminin altında: "Bavyeralı köylüler artık kendi gübrelerini taşıyabiliyorlar." Bütün bu bildik yazıların dışında, vagonun duvarları çatlaklarla dolu. Doktor öfkeyle eldivenini vagona vuruyor:

"Artık eşya sevkiyatına uygun değil. Yalnızca insan taşıyabilir."

Ve daha öfkeli bir tonda:

“Bir düşünsenize, vatandaş vatandaş sürgün ediyor. Almanlar Almanlara karşı burada. Başımıza gelen en korkunç şey bu.”

Bu sevkiyatın sorumlularının Alman olması gerçeği, insanların içinde bulundukları durumdan daha çok, daha fazla üzüyor doktoru. Genç doktorumuz muhafazakâr bir antifaşist, hani çok sıkışırsa Naziliğe de ulusal zorunluluğun görüş açısından bakıyor. Diplomasını aldıktan sonra askeri doktor olarak işgal altındaki Norveç’e gitmiş, o günleri anarken ay ışığında yaptığı muhteşem kayak turlarından bahsediyor. Onu dinlerken Almanların, Norveç’i kış sporları için işgal ettikleri fikrine kapılıyorsunuz neredeyse. Ama yine de Doktor W’nin kendi ölçüsünde takdire şayan bir adam olduğunu düşünmekten kendinizi alamıyorsunuz.

En azından bugün yeterince terbiyeli ve yeterince dürüst geliyor insana, üstelik Essen’deki koşulların düzeltilmesi için müttefik makamlarla uyumlu bir ilişki içinde. Ama Nazi terbiyesiyle değil de idealist bir milliyetçilikle yetiştirilmiş, varlıklı ailelerden gelen, zafer günlerinde anlaşılabılır bir küstahlık; yenilgi zamanlarında da vakur bir sadakat gösterebilen birçok genç gibi, bizim doktor için de Almanların Almanlara karşı Almanya’da gösterdiği saygısızlık korkunç bir şok.

Muhtemelen Almanya, tam da bu açıdan değişik bir durumla karşı karşıya: Halkın içindeki büyük çıkar gruplarının kendi aralarındaki çelişkiler öylesine keskin ki, gerici

çevrelerin etkili bir şekilde yeni-ulusalcı propaganda yapıp halkın bilincinde yer edinmelerini bir ölçüde engelliyor. Söz konusu trenin yolcuları, yalnızca Bavyeralı köylülerden değil, genel olarak Bavyeralılardan nefret ediyorlar. Nispeten hali vakti yerinde olan Bavyera ise, öteki, histerik Almanya'yı küçümsüyor. Şehir ahalisi, yiyecek maddelerinin karaborsaya düşmesine müsaade ediyorlar diye köylüleri suçluyor; köylüler ise köy köy gezerek kendilerini yağmaladıkları için şehirlileri. Doğudan gelen göçmenler Ruslar ve Polonyalıları kin kusarken, kendilerini istilacı gibi gören batıdaki ahaliyle sorun yaşıyorlar. Henüz küçük şiddet hareketleri boyutunu aşarak genel bir patlamaya yol açmadığı için fazla telaffuz edilmese de, batıdaki bastırılmış atmosfer kinci bir havayla kesişiyor.

Trendekilerin çoğu, şehre indiklerinde evlerine yabancıların yerleştiklerini görmüşler. Şimdi samanların üzerlerinde öfkeyle oturuyorlar. Peronda dikilen iki yaşlı kadın, Hitler yaşıyor, yok yaşamıyor diye çekişip duruyor. Batı Almanya'da Hitler'in yaşadığı yönünde rivayetler var.

“*Der Schweinehund*,” diyor daha yaşlısı ve perişanı. Elini boynuna götürüp kesme işareti yapıyor. “Onu bir elime geçirsem!”

Bu ara İsveç Kızılhaçı'ndan birkaç temsilci geliyor, trende bulunan dört yaşından küçük çocuklara süt tozu dağıtacaklar. Vagonları gezmeye başlıyoruz, peşimize sessiz bir grup takılıyor, dört yaşından epeyce büyükler ama yine de biraz

süt tozu alabilmeyi umuyorlar. Biri kapalı bir vagonun kapısını açıyor, perişan, beyaz sakallı bir aile reisi çıkıyor karanlıktan.

“Hayır, burada çocuk yok,” diyor kekeleyerek, “ben ve karım bir başımızayız. Seksenimize merdiven dayadık. Burada yaşıyoruz. Kaderimiz bu. *So ist unser Los.*”

Vakur bir ifadeyle kapatıyor kapıyı. Başka bir vagonda, tekerlekli sandalyede çok geçirmiş bir kız çocuğu var. Önünde beliren üniforma dehşet dolu bir anıyı canlandırmış olmalı ki çığlık atıyor, birdenbire korkunç tiz bir çığlık, bir şey yırtılır gibi ve arkasından sanki bir köpek sızlanır gibi sızlanıyor. Aniden yağmur boşalıyor, çıplak ayaklı çocuklar peronun etrafında sessizce koşuşturuyorlar. Soba borularından yayılan dumanlar, terk edilmiş istasyonun üzerine tül bir örtü gibi usulca seriliyor. Bütün bir Ruhr Bölgesi’nin umutsuzluğu, gri kurşun bir bulut ve ıslak bir soğuk gibi başımızın üzerine çöküyor; bu duruma alışkın olmayan biri dehşet dolu bir çığlık atabilir. Biri, histeri krizi geçiren kızı tekerlekli sandalyeyle trenden aşağı indiriyor, sandalyeyi iterek peronda dolaşmaya başlıyor. Yağmur ve çamurun içinde dolaşüyor, dolaşıyor.

Rakipler

Almanya'yı bir hasta gibi görmek rahatlatıcı ama tartışma götürür bir şey, Avrupa'nın "hasta adamı"nın acil anti-Nazi seruma ihtiyacı var. Şüphesiz, Almanya bir biçimde Nazizm'den temizlenmeli, hasta teorisini şüpheli kılan şey bu değil, günümüz Almanyası'nda olmayan mistik bir birliği varsayması. Kastettiğim elbette ki Alman halkının aşağıdaki gibi ikiye bölünmesi değil: Mezar taşı formunda küçük bir Nazi karşıtı zafer anıtı ile en küçük bir muhalefet rüzgârında devrilerek tehditkâr mermer ağırlığıyla özgürlüğün bütün küçük barikatlarını mezara gömmeye hazır, anıt benzeri devasa bir Nazi mezar taşı.

Değişik toplumsal kesimlerden Almanlarla bir süre arkadaşlık ederseniz, parçalanmaz bütünmüş gibi görünen Alman düşünce dünyasında enine, çaprazlamasına ve dikeyine

çatlaklar fark edersiniz. Yalnızca bazı yüzeysel konularda değişmez bir bütünlük var: Yedi milyon savaş esirinin mutlaka geri dönmesini ve bu geri döneceklerin, Rus silah fabrikalarından ve Fransız maden ocaklarından dönen Almanlardan –bedensel olarak– daha ağır çekmesini bütün Almanlar arzu ediyor. Bölge sınırlarının kaldırılmasını, tesislerin sökülmesine son verilmesini her Alman istiyor. Eğer bir tesisin sökülmesi çok gerekiyorsa, örneğin Rusların yaptığı gibi, değerli makine parçalarına el koyup Hamburg Limanı'nda, mavnaların içinde paslanıp parçalanmaya terk edilmemeli. Ayrıca batı bölgesinde yaşayan Almanların tümü –değişik görüş açılarından– doğudan batıya devasa göçmen transferinin gerisinde, Batılı müttefiklerin üzerinde görünmez bir baskı uygulayan Rusların olduğunu düşünüyor: Ruslar, parasız pulsuz insanları pompalayarak batı bölgelerini hızla yoksullaştırmaya çalışıyorlar, yoksulluğun belirli bir düzeye ulaşması, Batılı işgal güçlerine karşı yıkıcı bir patlamaya yol açacak.

Almanların tümünün bir biçimde hissettiği özgürlük yokluğu dışında müttefikler hakkında bir görüş birliği yok: Bununla birlikte en sıkı gericiler dahil herkes, pasif bile olsa, direnmek için somut bir neden olmadığını düşünüyor. Almanlar kendilerini, örneğin Fransızların gördüğü tarzda işgal altındaymış gibi görmüyor: İşgalci güçlere karşı umumi bir hakaretle karşılaşmıyorsunuz, hatta neredeyse işgalcilerle dolaşan kızlara karşı bile. Müttefiklerin demokratik eğitim

adına şimdiye kadar yaptıkları tek şey, Alman gençlerini iyi birer beysbol oyuncusu yapmak için Amerikalıların gösterdiği çaba oldu, gençler de bu çabaya can-ı gönülden karşılık veriyorlar.

Yani tıpkı bir otoyol gibi bütün toplum katlarını kesen ortak fikirlerin varlığını rahatlıkla tespit edebilirsiniz. Tıpkı bizim İsveç'te modern şiir ve bazı vergi sorunlarında herhangi bir fikir ayrılığı yaşamadığımızı tespit etmek kadar kolay. Ama asıl önemlisi, bu tür ortak fikirler, birbirleriyle rekabet eden toplum kesimleri arasındaki keskin sınırı hiçbir şekilde silikleştiremiyor. Önceleri köylülerle şehirliler arasındaki nefretten bahsediliyordu. Bir de kırsal alana tahliye edilen ve şehir ahalisi kadar keskin bir yoksulluk içinde yaşayan insanlar ile köylüler arasındaki daha büyük nefretten. Köylüler geçen sonbahar hâlâ yiyecek ile keten bezi ve giyecek takas ediyorlardı ama enflasyon yükselip kırsal alanda da giyecek miktarı artınca, patates, yumurta ve tereyağı karşılığında altın, gümüş ve saat tercih etmeye başladılar. Aynı şekilde yoksullarla daha az yoksullar arasında sınıf farklarından bahsediliyordu, göçmenlerle yerli halk arasında artan öfkeden ve rakip partiler arasındaki saygısız rekabetten.

Ama belki diğer her şeyden çok daha ölümcül bir çatışma var: Kuşak çatışması, gençlerle orta yaşlıların birbirlerine karşı duydukları küçümseme. Bu çatışmadan dolayı sendikaların yönetim kurullarında, parti yönetimlerinde, demok-

ratik kurumların etkili mevkilerinde gençlere kapılar kapıyor.

Gençliğin politikadan, sendikal ve kültürel hayattan uzak durmasının nedenini, yalnızca Nazi tezgâhından geçmiş olmalarına bağlayamayız, demokratik yükümlülük denen şeyle ilgilenmekte fayda görmüyorlar. Partiler ve sendikalarda gençler ve yaşlılar gülünç bir etkinlik kavgasındalar; yaşlı kuşak, gamalı haçın gölgesinde büyüdüler diye gençlere inisiyatif vermek istemiyor, gençler ise eski demokrasinin çöküşünden sorumlu tuttukları yaşlı kuşağa güvenmiyorlar. Bu çatışmayı gençliğin kaybetmesi öldürücü bir hayal kırıklığına, demokratik örgütlenmenin bütününe karşı, yalnızca yaşlıların ilgilendikleri şeyler türünden önyargılı bir tutum almalarına yol açacak.

Bu kuşak çatışmasının asıl tuhaf tarafı, eski kuşakların temsilcileri fazlasıyla yaşlıyken, genç kuşak temsilcilerinin de artık gençlikle alakalarının kalmaması. Sendikalarda otuz beşli yaşlardakilerin altmışlılara karşı umutsuz kavgalarına şahit oluyoruz. Naziler döneminde fikirlerini değiştirmeyen 1933 öncesinin radikal gençleriyle, Nazizm'den başka bir şey tanımamış gençlerin birbirlerine söz dinletmesi çok zor. Partilerin ve sendikaların krizlerinden bahsetmek, en azından Almanya'nın bazı bölgeleri için, hiç de haksız sayılmaz. Bu krizin temel nedenlerinden biri de, 1933'deki çöküşü yaşayanların yaşlı, titrek elleriyle dümeni ele almak için fazlasıyla aceleci davranmaları.

En acıklısı da Noel'den hemen önce katıldığım Frankfurt am Main'deki büyük çadır toplantısıydı, konuşmacı sosyal demokratların eski meclis başkanı, yaşlı Paul Löbe idi; yaklaşık bin dinleyicinin arasında tek bir gencin bile bulunmaması, her ne olursa olsun tam bir fecaatti. İşin en acıklı ve en korkutucu yanıysa dinleyicilerin çok yaşlı olmalarıydı. Oraya gelenlerin yüzde sekseni, daha yeni doğmuş demokrasi için yürütülen kavgaya destek vermek için değil, hatıralarını yâd etmek için gelmiş, keskin ifadeli, gülümsemeleri donmuş ihtiyarlardı. Arenanın etrafında dikilmiş, çınlayan metal bir müziğin eşliğinde enternasyonal marşını mırıldanıyorlardı, on üç yıl susmaktan fazlasıyla kurumuş seslerini kuşatan buz gibi sessizlikte, kaybedilmiş bir devrimin ve kaybetmiş bir kuşağın müzesindeymiş gibi korkunç bir duyguya kapılıyordu insan. Ve çadırın dışında duran gençler alaycı bir ifadeyle yol gösteriyordu: *Hier geht alles nach rechts!* Burada her şey sağa gider!

Alman gençliği acıklı durumda. Yazı tahtalarının pencerelere çivilendiği okullara gidiyorlar, okuyacak ve yazacak hiçbir şeyin olmadığı okullara. Bu gençler dünyanın cahil gençleri olacaklar, dedi Essen'deki genç hükümet tabibi. Bu gençler okullarının bahçelerinden bitimsiz yıkıntı manzaraları görüyorlar, en kötü durumda, okul tuvaleti olmaya aday yıkıntıları. Öğretmenler her gün karaborsa ticaretin ahlak dışılığını vazediyor ama bu gençler evlerine döndüklerinde, kendilerinin ve ailelerinin açlığı yiyecek bir şeyler bulmak

için sokaklara çıkmaya zorluyor onları. Korkunç bir çatışma, çözümsüzlükleri nedeniyle kuşaklararası yarığı kapatmak için bir şey yapamayacaklar. Rüşeym halindeki demokrasinin yapıları arasında bu tür gençleri aramak gülünç bir iyimserlik olmalı. İnsan, çıplak gerçeği görmeli ve Alman gençliğinin kendilerine ait örgütleri olduğunu kabullenmeli: Soygun çeteleri, karaborsa merkezleri.

Kayıp Kuşak

Almanya'da bir değil, birkaç kayıp kuşak var. En çok hangi kuşağın kaybettiği konusunda anlaşılamayabiliriz, ama en bahtsızının hangisi olduğu asla tartışma götürmez. Almanya'nın küçük şehirlerinde, yaklaşık yirmi yıldır, tren yahut başka bir şey beklemeksizin sabahtan akşama kadar tren istasyonlarına takılanlar. Tedirgin, beceriksiz delikanlıların çaresiz küçük soygun girişimleriyle karşılaşsınız o istasyonlarda, yakayı ele verdiklerinde kâküllerini savurarak meydan okurlar: müttefik askerlerin boyunlarına asılan sarhoş küçük kızlar görürsünüz yahut bekleme salonlarının kanepelerinde sere serpe oturan sarhoş siyahları. Ünlü bir Alman yayıncı, "Böylesi bir kaderi hiçbir gençlik yaşamadı", diyor. On sekizinde bütün dünyayı fethettiler ve yirmi ikisinde her şeyi kaybettiler.

Binaların yangınlarla kararan ön cephelerinin arkasında, kaybolmuş bir güzelliğin, zor da olsa cesedinin teşhis edilebildiği Stuttgart'ta bir akşam, kaybetmiş kuşakların en bahtsızının toplantısı vardı. Kiliseye ait yüz elli kişilik küçük bir salonda yapıliyordu. Almanya'da bulunduğum sürede ilk ve son defa bir toplantı salonunun, olup bitenlere karşı kayıtsız kalmayan, yalnızca genç katılımcılarla dolduğuna şahit oldum: Yırtık dökük kıyafetleri ve aç yüzleriyle solgun, yoksul gençler, ateşli sesleriyle entelektüel gençler, korkutucu sert çizgili genç kızlar, sigarası Amerikan kokan, kürk yakalı zengin kibirli bir genç. Toplantı çağrısının altında imzası olan şehrin "Genç Demokratlar"ının sözcüsü genç, kısa boylu, solgun, yaşlı bir adamı tanıttı, devletin Nazilerden arındırma avukatlarından biriydi bu adam.

"Gençlerin çoğu bugün bir belirsizliğin içinde," dedi toplantının başkanı, "geçmişte Hitler-Jugend üyesi olduklarından yahut SS'e katılmaya zorlandıklarından dolayı iş bulamayan gençler var, bu akşam biz, *die Spruchkammern* (Nazilerden Arındırma Mahkemeleri) temsilcisine bu gençlere hangi ilkelere göre ceza verildiğini soracağız."

Yaşlı avukat, Nazilerden arındırma işine isteksiz katıldığını gösterişli bir şekilde ifade eden Alman hukukçularının tipik temsilcilerinden birine benziyordu. Bu yasanın bir Amerikan uygulaması olduğuna işaret ederek isteksizliğinin altını çizdi.

“Biz hukukçuyuz,” dedi. “Bize tükürmeyin. Almanya koşulsuz teslim olduğundan, biz itaat etmek durumundayız, müttefikler bize ne istiyorlarsa yapabilirler. Nazilerden arındırma mahkemelerini sabote etmenin bir anlamı yok. *Die Fragebogen* (bir çeşit kişisel ideoloji beyanı) sahtekârlığı hiçbir şey kazandırmaz. Yalnızca bizim ve sizin işinizi zorlaştırır, çünkü Amerikalılar kim Nazi’ydi, kim değildi biliyorlar. Yavaş çalıştığımızdan şikâyetçisiniz ama yalnızca Stuttgart’ta yüz yirmi bin insan mahkeme edilecek. Siz dilekçe yazacaksınız: Nazilerin lehine hiçbir şey yapmadığınızı belirtecek, suçsuz yere yargılanmaktan şikâyet edeceksiniz. Ben cevap vereceğim: Führer’e koşulsuz inanç ve itaat sözü verdiniz. Bu suç değil mi? Hiç tanımadığınız bir adama körü körüne bağlılık yemini ettiniz. Her yıl dört yüz mark parti aidatı ödediniz. Bunlar suç değil mi?”

Birden, öfkeli bir genç, avukatın sözünü kesti:

“Ama Hitler bütün dünyanın kabul ettiği bir adamdı. Devlet başkanları buraya gelip anlaşma imzaladılar. Onu ilk kabul eden Papa’ydı. Papa’yla el sıkışırken çekilmiş fotoğrafı gördüm.”

Avukat: “İyi de *Spruchkammern*’e Papa’yı çağıramam.”

Genç bir öğrenci: “Bize kimse yardım etmedi, ne şimdi dilleri çok uzayan o profesörler ne de bizi yargılayan siz hukukçular. Ben de bir hukukçuyum. Bir hukukçu olarak sessiz kalarak Nazizm’e destek veren eski kuşağı suçluyorum.”

Genç bir asker: “Bütün askerler Führer’e bağlılık yemini etmek zorundaydı.”

Avukat: “Tamam da parti üyeleri bunu gönüllü yaptı.”

Asker: “Bunun sorumlusu gençler değil.”

Avukat: “Almanya’da Nazilerden önce hiçbir parti üyelerinden koşulsuz itaat talep etmedi.”

Öfkeli sesler: “Etmedi mi? *Herr Staatsanwalt* bugünkü demokratik partilere bakın da görün bakalım!” (Bu gençler, parti üyeliğinin bir lidere koşulsuz bağlılık anlamına geldiğine dürüst bir şekilde inanmışlardı.)

Avukat: “Bu bir utanmazlıktı, bağışlanamaz, ceza gerektiren bir hareketti beyefendiler, bugün buna altı aya kadar hapis cezası verilebilir, eğer söz konusu memur ise bu ceza beş yıla kadar çıkabilir.”

Öfkeli sesler: “Bunu bize hiç kimse söylemedi. Biz o zaman on dört yaşındaydık, Avukat Bey.”

Avukat: “Sizden daha tecrübeli insanlarla konuştuğumda şöyle dediler: Böyle bir şeyin olabilmesi beni dehşete düşürdü. İtaat belgesinin altını imzalayan herkes, kendisini hayati tehlike arz eden bir duruma sokmuştur. Buraya geldikleri için müttefiklere minnettar olmalısınız. Bir devrim olsaydı da kafanızı kaybetseydiniz daha mı iyiydi?”

Zengin Genç: “Hiç değilse vitamine ihtiyaç duymazdık Herr Staatsanwalt!”

Avukat: “Sizin gibi eski Nasyonal Sosyalistler için bu yasa bir şans. Gençliğinizi hesaba kattığından ılımlı ama sorum-

luluktan da muaf tutmuyor. Penceresinden saksı düşen biri ne kadar sorumluydu, siz de o kadar sorumlusunuz.”

Öğrenci: “Avukat Bey, tıpkı çocuğunun açlıktan ölmesine müsaade eden bir anne gibi, siz yaşlılar da bizim kaderimizden sorumlusunuz.”

Avukat: “Biliyorsunuz 1919’dan sonra doğanlarınız genel aften faydalanıyor, tabii eğer dosyaları çok kabarık değilse, fiili tecavüz ve aşırı şiddete başvurmamışlarsa. Ayrıca biz yaşlılar, Nazilerin gençliği çok başarılı bir şekilde çekip çevirdiğini itiraf etmeliyiz. Hitler-*Jugend* günlerini neşeyle hatırlayan bir gençlik var (Onaylayan mırıldanmalar). Üstelik, unutmamalıyız ki yalnızca Almanya’da değil, Türkiye, İspanya, İtalya’da da diktatörler vardı.”

“Rusya’yı unutmayın, Avukat Bey!” diye bağırdı biri. Rus politikası üzerine Churchill’in konuşmasından özenle alıntı yaptı. “Onlar Nazilerden daha beterti.”

Avukat: “Yasa bütün halkı bağlar. Yalnızca iki bin mark ceza ödemek yetmez. Gençlerin ruhsal olarak dönüşmesi de gerekir. Artık şunu deyi durmayın: ‘Bir şey yapamayız.’ Hiçbir genç kuşağa sizin kuşak kadar kötü davranılmadığı ne kadar doğru olursa olsun.”

Orta yaşlı bir SS: “Bu akşam duyduğum en doğru söz!”

Avukat: “Genciyle, yaşlıyla aynı gemideyiz. Ayağa kalkacak halimiz mi var?”

Topluluk: “Bir imkânımız var: gençlik.”

Avukat: "Paris'teki politikacıların bize yardım edebileceğine inanıyor musunuz, hiçbir işe yaramadan o konferansların bu konferans benim dolaşıp duruyorlar. Kendi kendimize yardım edeceğiz. Sabırlı olmalıyız. Efendiler, 1933'te yalnızca Almanya işsiz değildi ama yalnızca Almanya'nın beklemeye tahammülü yoktu. Şimdi sabretmeyi öğrenmeliyiz, çünkü yeniden yapılanma sabır gerektirir."

Başkan: "Sayın Avukat, sanıyor musun ki biz gençler Hitler zamanında da yeniden yapılanmaya teşvik edilmedik?"

SS: "Biz idealisttik, Herr *Staatsanwalt*. SS'ler için genel af talep ediyoruz. Buradaki herkes nasıl SS olduğunu bilir. Biri bir seksen boyundaki Karl'a şöyle der: 'Baksana Karl, sen SS olacaksın' ve Karl, SS olur. Herkes ülkesi için savaşır ve bunu saygıdeğer bir şey olarak görür, Almanyamız için savaştık diye biz niçin cezalandırılacağız?"

Avukat: "Biz hukukçular bu vazifeye atandık. İşvereni-miz, Nazilerden arındırma yasası. Benim bile yavaş yavaş Nazilikten arındırıldığım düşünülüyor. Evimi Amerikalılar aldı, mobilyalarımı da. Yakınacaksanız yasadan yakının, *die Spruchkammern*'den değil. Biz yaşlılar sizden daha iyi durumdaydık diye düşünmeyin. On iki yıl boyunca bir ayağımız çalışma kamplarında yaşadık, son altı sene, gece gündüz her gün kafamıza bir bomba düşecek diye bekledik. Yalnızca gençlik değil, bütün Alman halkı hasta: Enflasyondan, savaş tazminatı günlerinden, işsizlikten, Hitlerizm'den. Yirmi beş yıl, bir halk için çok fazla. Biz hukukçuların elinde sihir-

li değnek yok. Biz yalnızca bir tek şey yapabiliriz: Yasanın mümkün olduğunca yumuşak uygulanması için çabalarız, ağır suçluları, hafif suçluların arasına sokmaya çalışırız; şuna inanın ki beyler, elimizden geleni yapacağız. Gençlik için her şeyi yaparız ama her şeyden önce hukukçuyuz ve kapitülasyon koşullarına göre Nazilikten arındırma görevini reddedemeyiz.”

Bu süslü özür konuşmasından sonra yaşlı avukat sustu. Aslında hiç tartışmadan sözü buraya bağlayacağı bir açılış konuşması yapmayı düşünmüştü ama iyi hazırlanmış konuşmasına saldırıp, unufak eden hararetle muhalefete karşı ko-yamadı. Bu deneyim sahibi, iyi yetişmiş adamın, ateşli gençlik karşısında çaresiz kaldığını görmek çok etkileyiciydi. İşin doğrusu, yaşlılarda genellikle gençlere karşı fiziki bir korku var, bu nedenle politik ve gündelik hayatta gençlere karşı güvenilir bir mesafede durup davranışlarını kısıtlıyorlar.

Toplantının devamında gençler, 1929’un kanlı 1 Mayıs’ını ve sol partiler arasındaki kanlı kardeş kavgasını anlatan yaşlı SS’i ilgisiz bir ifadeyle dinlediler. Öğrenci ve hukukçunun özel bir sorunu vardı. Suçu on yıl önceye dayanıyordu. 1936 yılında, yirmi üç yaşındayken PG (*Parteigenosse-Parti Üyesi*) olmuş ama olgunluk çağında kendini “Nazilikten arındırmış”, buna rağmen mahkemeye çağırmışlar. Avukatın arzusu gençlerin durumlarının tek tek ele alınmasıydı ama şu anda yapacak bir şey yoktu.

Öğrenci: “Biz genç hukukçular partiye girmeye zorlandık. Karşı koysak bize kim yardım edecekti? Şimdi Hessen’de birçok genç avukat aileleriyle birlikte sokakta oturuyor, işten sonra mehtabı seyrediyorlar. Gençler olmadan demokrasi olmaz ama bize böyle davranılırsa demokrasi için bir şey yapma hevesi kalmaz.”

Bunları dinleyen zengin gencin yüzü parladı ve “Bravo!” diye bağırdı. Avukat, genç meslektaşını teskin etmeye çalıştı. Yalnızca birinci grupta yargılananların, yani savaş suçlularının çalışma hakları ellerinden alınıyordu. Genç bir kız itiraz etti, belki işverenin kendisi de PG idi ama iş arayanın PG olduğunu öğrendiğinde burun kıvrıyordu. İşverenlerin, yeni faaliyete başlayan iş makamından, endüstriyel demokrasinin temsilcilerinden, *die Spruchkammern*’den korktuklarından çok daha fazla korktuklarını iddia ediyor genç kız.

Kız kesinlikle haklı. Nazilikten arındırma işine bütün Almanya ya gülüyor yahut ağlıyor, bu komedide *die Spruchkammern*, evdeki arkadaş gibi ikiyüzlü zavallı bir rolü oynuyor. Avukatların ceza kesilmeden önce davalılardan özür dilediği bu mahkemelerde, bu devasa kâğıt değirmenlerinde, kâğıt kütüğü çekilen Almanya’da davalının kusursuzluğunu gösteren yüz belgeyle ortaya çıktığı gerçek, büyük davalar gizli bir kapağın altında kaybolurken, binlerce anlamsız saçma dava harmanlanıyor.

Stuttgart gecesinde kaybolan bu gençliğin kaderi, kendinden öncekilerden daha berbattı. Bu akşam toplantı salo-

nunda sergilenen küçük dramda da, kendisi hakkında yahut katıldığı ya da isteği hilafına katılmak zorunda kaldığı olay hakkında belki gerçeği söylemiyordu ama kesin olan bir şey vardı: kendisi hakkında ne düşündüğünü söylüyordu, yıkıntıların duvarlarına asılan kocaman kırmızı afişler, Stuttgart *die Spruchkammern*'ine saldıranların yakalanmasına yardım edeceklere elli bin mark ödül vaat ederken, o can sıkıcı erken kışta, korkulan ve aynı zamanda aşağılanan kuşak hakkındaki düşüncelerini ifade ediyordu.

Adaletin Seyri

Savaş sonrası Almanyası'nda neşe eksik ama eğlence de-
ğil. Gece karanlık çökene kadar bütün gün sinemalar dolup
taşıyor, talebi karşılayabilmek için ayakta seyirci uygulama-
sına başlandı. Amerikalı militarizm uzmanları, Alman ede-
biyatında büyüteçle militarizm eğilimi ararken, sinemalarda
müttefiklerin savaş filmleri gösteriliyor. Tiyatrolar herhalde
Kuzey Avrupa'nın en iyi repertuarına ve dünyanın en aç iz-
leyicilerine sahipler. Müttefiklere bağlı askeri polisin sağlık
kontrolü adına her akşam birkaç defa baskın düzenlediği
dans salonlarının her bir metrekaresi hınca hınç doluyor.
Ama eğlenmek pahalı bir şey. Tiyatro biletleri zaman açısın-
dan ucuz, para açısından pahalı. Bedava eğlence çok sınırlı,
bulduğunda kaçırılmıyor.

ABD bölgesinde en gözde eğlencelerden biri *Spruchkammersitzung*, yani Nazilikten Arındırma Mahkemeleri'ndeki duruşmaları izlemek. Yarı bombalanmış adalet sarayının – adaletin, etrafını kuşatmasından pek hoşlandığı o sadist ısıltılarından eser kalmamış– çıplak mahkeme salonlarında görülen davaların sürekli bir müşterisi var. Hışırtilı bir kâğıda sarılı sandviçiyle, ilgisi hiç eksilmeden –nadiren yorgun– gözlerinin önünden akıp giden duruşmaları izliyor adam. Sandviç paketli adamın bu duruşmaları gecikmiş adaletin zaferinden zevk alma arzusuyla izlediğini düşünürsek yanılırız. Büyük bir ihtimalle adam tiyatro âşığı, mahkemelere sahne sanatı ihtiyacını doyumak için geliyor. *Spruchkammersitzung* iyi zamanında, yani aktörleri yeterince ilginçse, birinci sınıf bir eseri, büyüleyici bir tiyatro oyununu andırıyor: Geçmişle bugün arasında hızlı geçişler, bitmek tükenmek bilmeyen tanık sorguları. Sanığın, söz konusu on iki yıl içindeki tek bir eylemi bile önemsiz deyip geçiştirilmiyor bu mahkemelerde, uygulamalı varoluşçuluk örneği gibi bir şey. Bütün bir ulusun acı yahut korkunç anılarının sergilendiği, düşle gerçekdışılık arasında bir atmosferde cereyan eden bu sorgular başka bir edebi eseri de çağrıştırıyor. Kafka'nın romanı *Dava*'daki fantastik mahkeme dünyası devam ediyormuş gibi geliyor insana, yarısına kadar örülmüş pencereleri, cırlıçıplak duvarları, çıplak ampulleri, bombardımanlardan zarar görmüş sefil mobilyaları, bozuk bir çatının altındaki yüksek konumuyla, *Dava*'nın görüldüğü ıssız çatı katının

illüstrasyonuna benziyor. Nazizm'den arındırma gibi ciddi bir sürecin, her şeyden önce tiyatro eleştirmenlerine konu olması, durumun ne kadar vahim olduğunu gösterir. Ama en uzununu ancak birkaç saat süren bu kısa davalar, Hitler zamanındaki atmosfer –Nazi olanların gerekçeleriyle Naziliği reddedenlerin cesareti– hakkında şaşırtıcı ölçüde net bir resim verdiğinden, bir yabancının doğal olarak ilgisini çekiyor. Tanık sorguları genellikle dehşet yıllarından soğuk bir rüzgâr estiriyor, o zamana kadar görünmeyen küçük bir öykü, birkaç dakikalığına canlanarak soğuk salonda bir titreşim yaratıyor. O sürüngenler zamanını bizzat yaşamayanlar için bu duruşmalar korkunç bir belge niteliğinde ama Nazizm'den arındırmanın aracı olarak çok faydasız bir şey; Alman kamuoyunun genel kanısına hak vermek gerekir.

Bu gülünç, rahatsız edici Nazilikten arındırma yöntemleri konusunda gerçekten de göz yaşartıcı bir fikir birliği var. Eski Naziler öfkeyle barbar kolektif cezalandırmadan bahsediyorlar. Nazi olmayanlar ise birkaç yüz marklık para cezasına öyle müthiş bir barbarlık denemeyeceğini ama kodamanlar ortalarda dolaşırken, küçük parti üyeleri için böylesine devasa organı ayakta tutmanın işgücü israfı olduğunu düşünüyorlar. Bant sistemi, hiç kuşkusuz, Nazilikten arındırma ilkesini gülünçleştiriyor. Fallada'nın romanının adını –*Küçük Adam Ne Oldu Sana?*– “Küçük Parti Üyesi Ne Oldu Sana?” diye değiştirip seçim afişlerinde kullanan Komünistler, Nazilikten arındırma ilkesinin yarattığı hoşnut-

suzluğun meyvelerini toplamak için, Nazi Partisi'nin küçük üyelerine hitap ediyorlar. Ayrıca bugün tedavülde olan dil- le *Spruchkammer*'e artık *Bruchkammer*, yaklaşık bir çeviriyle bozuk oda yahut *Sprichkammer*, laf odası deniyor.

Ama mahkemelerdeki konuşmalar o on iki yılda neler ol- duğunu öğrenmek isteyenlerin ilgisini çekebilir. Bir gün, bir ilkokul öğretmeni ile başlayıp aşağılık bir Nazi'yle biten da- vaları izledim. Frankfurt am Main'de, nihayet, şöhretinden daha iyi olan bir mahkemede. Bu elbette hâkimin yaptığı işten utanmamasına bağlıydı, sözü eğip bükmeden konu- yordu.

İlkokul öğretmeni hafif bir suçtan yargılanıyordu. SA üyeliğinin dışında dikkat çekici bir durumu yoktu. Solgun, küçük, efendi bir adamdı, bütün soruları terbiyeli bir öğrenci gibi cevapladı. Çocukluğunu anlatıyor, yoksul ve sıkıcı bir çocukluk, hep ilkokul öğretmeni olmayı arzulamış. Bu yolda epeyce mesafe kat etmişken Nazizm gelmiş ve o acı seçimle karşı karşıya kalmış: ya herhangi bir Nazi örgütüne kaydo- lup düşlerini gerçekleştirecek yahut düşlerinden vazgeçecek.

“Uzun bir süre, babamla durumu ölçüp biçtikten sonra, büyük bir tereddütle bu tür bir organizasyona katılma kararı verdim.”

“Ama niçin ille de SA?”

“Çünkü bana göre en masumu onlardı.”

“*Die Strasse frei'denbraunen Bataillonen*'a masum mu di- yorsunuz siz?”

Sanığın suçsuz olduğuna söyleyen altı tanık vardı. Sanığın ağzından asla Nazi propagandası duymadıklarına yemin ediyorlardı, yabancı radyo dinlediğine tanık olmuşlardı (bütün sanıklar yabancı radyo dinlemişler), Yahudi bir tanık, sanığın Yahudilere karşı dostça davrandığını görmüştü (yargılanan herkesin bu tür tanıkları vardı, birkaç yüz marka patlıyordu nihayetinde). Okul müdürü, doğrusu öğretmenin sınıfına hiç girmemişti ama ne tuhaf ki hakkında detaylı bilgi sahibiydi ve okul kütüphanesinden bir kız, sanığın gerçeğe sevdalı olduğunu söyledi, fedakârdı, görevine sadıktı, kitapların üzerine titrerdi, çocuklara ve köpeklere karşı nazıktı; hâkim, “Anlattıklarınızın konuyla ilgisi yok,” diye haşın bir ifadeyle uyarınca kız bir parça ağlama krizine yakalandı. İlkokul öğretmenin beraat etmesinin en büyük nedeni, herhangi bir kilise faaliyeti yürüttüğü için suçlandıktan sonra bile, bir yıl daha kilise korosunu yönetmesiydi. Savcı da sanık lehine görüş bildirince durum aydınlığa kavuştu.

Arkasından, sandviçli adamın dalgın, hayal kırıklığına uğramış bir ilgiyle izlediği rutin bir dava başladı. Davalılardan adı kadar sıradan bir davaydı: Bay Müller ve Bay Krause davası. Bay Müller, başarısız Nazi sendikasının işyeri temsilcisiydi. Naziler, birkaç yılda ancak bir arpa boyu ilerleme gösterdikleri sendikal faaliyetlerine hayat üfleme çalmış ama başarısız olmuşlardı. Şahitler adamın, sendikaya katılmaları için işçileri tehdit etmediğini söylediler. Ama

adam, biri Kurtarıcı'nın doğum gününde* olmak üzere iki defa sendika üniforması giymiş. Ayrıca elbette yabancı radyo dinlemiş ve Yahudi ailelere karşı nazikmiş. İki bin mark *Wiedergutmachung*'a mahkûm edildi, üniformaya devlet el koyacak ve adam ayrıca bir takım elbise ve bir ayakkabı alacaktı.

Bay Krause ne yabancı radyo dinlemiş ne de Yahudi kuzeni vardı. Partiye ancak 1940'ta üye olan Bay Krause öksürüp duran, kısa boylu bir muhasebeciydi; tedirgin gözlüğü burnuyla masa arasında aralıksız mekik dokuyordu. Bay Krause'nin banka yönetiminden, bankadaki meslektaşlarından, komşularından, onu tedavi eden bir doktordan, boşanma avukatından aldığı on altı uzun kanıtı vardı. Burnundan gelen, uykulu bir sesle hepsini okudu Bay Krause, mahkemelikler yavaş yavaş uykuya dalarken, yalnızca salonun en arkasından sandviç kâğıdının hışırtıları geliyordu.

“Bay Krause, 1940 yılında niçin Nazi olduklarını açıklayabilirler mi?”

Elindeki belgelere göre bunun nedeni, 1930'da başlayan, Nazilerin darbesiyle kesintiye uğramayıp devam eden boşanma süreciydi. Bu süreç 1939 yılında Bay Krause'yi yoksullaştırmış ve mide ağrılarına neden olmuştu. 1940 yılında çaresizliğin onu uçurumun kenarına sürüklemesi, onun sırası atlanılarak parti üyesi meslektaşlarının terfi ettirilmesi, Bay Krause'yi o istenmeyen adımı atmaya zorlamıştı.

Burada hâkim araya girdi:

* Noel. (ç.n.)

“Tam da o tarihe denk gelen Fransa’nın yenilgisine bağlı olmasın, Bay Krause, hani belki siz kazanana sempati göstermenin uygun olacağına karar vermişsinizdir, hele ki bu sempati, maaşınızı hatırı sayılır ölçüde artıracakken?”

Hayır, elbette değil. Bay Krause bir *Nutzniesser* (vurguncu) değil, Bay Krause sözde bir zaferden çıkar sağlamak istemez. Evet, sözde zafer, insan yabancı radyoları dinliyor tabii. Üstelik Bay Krause doğu cephesindeki bir bankada görevini icra edebilsin diye terfi edildi “ve Sayın Hâkim, benim gibi midesi bozuk bir adam”... Hayır, Bay Krause yalnızca hasta ve yoksuldu. Bir felaketi engellemek için bir şey yapılmalı, ayrıca on altı belge göz önüne alınmalıydı.

Bütün bu sürede önündeki kalın yönetmenlikleri karıştıran savunma avukatı, zafer dolu bir gülümsemeyle söz istedi. Belki sunulan belgelerde yoktu ama Bay Krause artık işgal kuvvetlerinin namına çalışan o bankanın personeliydi hâlâ ve Nazilerden Arındırma Yasası’na göre, askeri yönetimin işe aldığı Almanlar Nazilikle suçlanamazdı.

“Herhalde, Sayın Hâkim, Amerikalılar şüpheli bir şahsı işe almazlardı, hele ki böylesine önemli bir işe?”

Mahkeme salonunu bir sessizlik kapladı ve davanın üzerine ölüm sessizliğinden kopan geçirimsiz, koruyucu bir sis çöktü yavaşça. Bay Krause’nin davasına derhal son verildi, kısa, tedirgin, alçakgönüllü, eşinden boşanmış, midesi bozuk, her zaman hizmete hazır *Pinneberg**, gözlüğünü burnu-

* Hans Fallada’nın *Küçük Adam Ne Oldu Sana?* romanının kahramanı. (ç.n.)

nun üzerine sıkıca yerleştirdi, on altı daktilo yazısı belgeyi parlak çantasına koydu; kısa boylu, mülayim, kambur adam eğilerek selamladı hâkimi, yardımcılarını, savunma avukatını, savcıyı da selamladıktan sonra, tıpkı 1924, 1933, 1940 ve 1942 yılında Stalingrad yakınlarında olduğu gibi, 1947 yılında da bankadaki işine geç kalmaktan korkarak aceleyle salondan çıktı.

Arkasından Bay Sinne geldi. Öyle mülayim bir adam değildi Sinne. Yetmiş üç yaşında, kırılğan, beyaz saçlı, oyuncak bebeğe benzeyen başıyla emekliye ayrılmış meleği andırıyordu. Ama melek değildi Bay Sinne.

Aktif Nazilik suçlamasıyla yargılanıyordu. Frankfurt'ta bir sitenin yöneticisiydi. Yahudilere karşı iyi davrandığına yahut İngilizce yayın yapan radyo dinlediğine dair belgesi yoktu. Buna mukabil mahkemenin elindeki kanıta göre şöyle demişti: "Benim sitem Yahudilerden arınmış olacak." Mahkemenin şahitlerine göre Bay Sinne sorumlu olduğu sitedeki dükkân sahiplerini Yahudilere yiyecek satmaları durumunda üst makamlara bildirmekle tehdit etmişti. Yahudiler ancak kapanma saatlerinden sonra dükkânlara gizlice girerek alışveriş yapıyorlardı. Şahitlerden biri, Bay Sinne'yi sık sık Yahudi bir hanım arkadaşının kapısını dinlerken görmüştü. Balkonları Bay Sinne'nin penceresine bakan Meyer'in oğlu, bir akşam Yahudi kız arkadaşıyla birlikte balkonda oturmuş, ertesi sabah Bay Sinne'den balkonuna Yahudi almaması gerektiği yönünde bir uyarı almıştı.

Bütün bu sürede Bay Sinne'nin sincap gözleri şahitler arasında gidip geldi, belki bir göz yanılsamasıydı ama birden Bay Sinne'nin etrafı soğuk bir korku tabakasıyla kuşatılmış gibi geldi, kuruyup kalmış yaşlı bedenden, on metre ileride oturanların içlerini ürpertecek bir ölüm soğukluğu yayıldı.

Bir Yahudi kadın şahit konuşuyordu:

“Bay Sinne'nin yönetici olduğu sitede yüksek kademelerden bir parti yetkilisi oturuyordu, ne tuhaf ki hiç korkmadık ondan. Ama Bay Sinne'den ödümüz patlıyordu. Bay Sinne, Nazilerin önde gelenlerinden değildi ama Nazi makinesinin onlarsız bir gün bile çalışamayacağı sessiz, sadık, felaket etkili dişlilerdendi.”

Bay Sinne, yavaşça doğruldu.

“Bay Cohn, bana her gün dostça selam verdiniz,” dedi hırçın bir tonla, “hiç şikâyetçi bir haliniz yoktu.”

“Bay Sinne,” dedi hâkim yumuşak bir sesle. “Çok kişinin sizi nazikçe selamladığından kuşku yok, çünkü sizden korkuyorlardı.”

“Benden mi korkuyorlardı? Yaşlı, hasta bir adamdan!”

“Şu yaşlı adamın yüzüne bakın,” diye dokunaklı bir sesle bağırdı savunma avukatı. “Birini korkutacak gibi görünüyor mu?”

Kadın şahitlerden biri çıldırır gibi oldu.

“Sen asıl Bay Sinne'nin yönetici olduğu sitede oturan yaşlı Yahudilerin yüzlerini bir düşün!” diye bağırdı.

Bay Sinne, anlatılanların hepsinin yalan olduğunu söyledi, bahsi geçen balkon penceresinden görülmüyordu, sitenin Yahudilerden arındırılacağını hiç söylememişti, hiç kimseye sitedeki dükkânlardan alışveriş yapılmasını yasaklamamıştı. Dava bir hafta sonraya ertelendi, dükkân sahipleri şahitliğe çağrılacaktı. Yetmiş üç yaşında, çocuksu Bay Sinne, başını kibirle kaldırıp, gözlerini geçmişte bir yere saplayarak arkasından gelen nefret dolu homurtulara aldırmadan çıktı gitti.

Walter davası basit ama ilginçti. Yumru ayaklı, dev gibi bir adam olan Walter, mahkeme salonuna girer girmez bastonunu masaya fırlattı ve Hessen Hükümeti'nin rüşvete bulaştığından yakınmaya başladı ama hâkim sert bir tavırla onu susturdu. Bir Nazi Komisyonu'nda memurmuş Walter, ihbarcılıkla suçlanıyordu ama ne ilginç ki Bay Walter 1946 yılında da aynı komisyonda görev yapmış ve yine 1946 yılında Hessen'de bir çiftlik almaya gücü yetmişti. Açlığın kol gezdiği ülkede bir gün bile aç kalmadığı ortada olan şişko ve aptal at tüccarı Bay Bauer şikâyet etmişti Walter'i. At tüccarının şikâyetinin gerisinde, tahmin edilebileceği gibi, soylu nedenlerin olmadığı anlaşılacaktı. Bu iki adam bir parti yasadışı yulaf almak için karşı karşıya gelmişlerdi, adı bilinmeyen Amerikalı bir binbaşı satıyordu yulafı, ertesi günkü gazetelerde bu binbaşidan tek bir söz bile edilmeyecekti. At tüccarının aklına birden, rakibinin Nazi olduğu gelmiş ve şikâyet etmişti. Dava tanık eksikliğinden ertelendi ama

hâkim, at tüccarına alaycı bir ifadeyle takılmaktan geri kalmadı:

“O eski yaşlı beylerle iş yapmak daha kolaydı değil mi?”

At tüccarı altta kalmadı:

“Yenilerle de idare eder.”

Doğrusu, dediği gibiydi, işin en umutsuz, en aptal, en trajik tarafı, komisyonlar ve karar organlarındaki beylerin yeterince kemiksiz Nazilere, her kılığa bürünme sanatının ustalarına uymasıydı. Asıl zorluğu Nazilerin kurbanları yaşıyordu, her yerde karşılarına bir engel dikiliyordu. Trenlerde koltuk hakları, kuyruklarda öncelikleri vardı, ama bu haklardan faydalanmayı düşlemeye bile cesaret edemezlerdi, gelgelim Bay Walter ve Bauer gibi adamların koruyucu ilahları vardı –genellikle de bir Amerikalı–, Nazilikten arındırma mahkemelerinin zavallı sahnelerinden, kurtarıcı döşeme kapaklarını açarak alıyorlardı onları.

Münih'te Soğuk Bir Gün

I

Münih'te erken bir kış pazarı, soğuk bir güneş parlıyor. Dünya edebiyatının en talihsiz kahramanlarından birinin Venedik'te ölümle sonuçlanacak yolculuğuna başladığı uzun Prinzregentenstrasse, donmuş, sabah ışığında yapayalnız uzanıyor. Dünyada hiçbir şey, soğuk bir sabahta, bombalanmış bir şehrin kocaman, boş bir sokağı kadar yalnız ve terk edilmiş değildir. Prinzregentenstrasse'yi, Isar Nehri üzerindeki köprüye inen iki devasa, yumuşak yola bölen Barış meleğinin altında güneş parlıyor. Prinzregentenplatz'daki evinden Hitler de burayı görüyordu herhalde. Eski elçilik

* Thomas Mann'ın *Venedik'te Ölüm* romanının kahramanı Aschenbach. (ç.n.)

saraylarının bahçeleri yıkılmış sütunlarla dolu. Spor sahasındaki yeni donmuş buzun üzerinde sabahçı birkaç Amerikalı paten kayıyor, ama yeşil Isar Nehri her zamanki gibi yeşil. Köprünün epeyce aşağısındaki baraj, bombardımanlar sırasında isabet alarak parçalara ayrılmış.

Kirli cip, uzun cadde boyunca zikzak çizerek ilerliyor. Yanıp yıkılmış binaların kavruk cephelerinin arasında asık yüzüyle hükümet binası var. Hükümet Başkanı Doktor Högner her gün birkaç saat bu binada oturup Bavyera'nın, Almanya'nın geri kalanıyla ilişkisini kesme fikriyle oynuyor. Popüler bir Bavyera efsanesine göre Prusya, Bavyera'nın iki defa yerle bir edilmesine göz yummuş: Üçüncü defa müsaade edilmemeli. Savaş sırasında sınırları içine taşınmış Hannoverlileri, Hamburgluları yahut Essenlileri gözlerinin yaşlarına bakmadan evlerine, mutlak bir yokluğa gönderen Bavyera, elbette bencil, taş kalpli ve katı bir eyalet ama gerçeğin hepsi bu değil. Bavyera'nın en az dörtte biri Almanya'nın geri kalan bölgeleriyle herhangi bir yakınlık hissetmiyor ve genel kanının aksine, Bavyera'daki Nazizm'e karşı pasif bir direniş hiç de söylendiği gibi cılız değildi.

Ama Prinzregentenstrasse'den çok da uzak olmayan bir yerde Kahverengi Ev'in yıkıntıları var, 1923 yılındaki kanlı Hitlerputschen –Birahane Darbesi– Münih'te yaşandı. Bürgerbräukeller'in kalıntıları Nazizm'in buradaki derin tarihî köklerine hâlâ şahitlik ediyor. Elbette ya, diyor nüktedan Münihli, bunun nedeni ilkbaharları Alpler'den esen

kuru rüzgârlar olmalı, bu dağ rüzgârları bir ay boyunca bütün Münihlilerde sürekli bir baş ağrısına yol açar. Bununla birlikte işaret ettiği başka bir şey var: Birahane Darbesi'nde ölen on altı kişi adına Feldherrenhalle'de anıt diktiren Nazi-lerin, buradan geçerken yayaları şapka çıkartmaya zorladıkları bu meydanda daha önce Münih'in en canlı yaya trafiği varken, şimdi dikkat çekecek düzeyde azalmış.

Prinzregentenstrasse'de ayrıca, Hitler mimarisinin sahte klasik binalarından birinde, *die Export-Schau* var. Bina ancak şimdi, harabe olduktan sonra antik bir görünüm kazanmış. İhracat Sergisi'nde, yetkililer sadist bir icat, tuhaf bir psikolojik yetenekle, bir mark giriş ücreti karşılığı Bavyera sanayisinin neler üretebileceğini gösteriyor, yani Bavyera'nın Amerika'ya neler ihraç edebileceğini. Bombardımanlardan sağ kalan ev hanımları, içlerinden asla yemek yiyemeyecekleri, hayallerini süsleyen porselenlerini görecekle orada, artık içemeyecekleri kocaman şişelerdeki gerçek Alman biralarına bakacak insanlar ve dokunmanın yasak olduğu muhteşem kumaşlara. Her şeyin tıpkı bir düştaki gibi gerçekdışı olduğu burası, yoksul ve açlar için kaybedilmiş bir düşün içine dalmak gibi bir şey olmalı, ama düş gören, kendi açlığı ve yoksulluğunun hep bilincinde olacak.

II

Prinzregentenstrasse'den birkaç dakikada Königsplatz'a gidiliyor, yani Nazizm'in mimarlarının tasarladığı çöle, Nazi

idealindeki zevksizliğin, kasvetin ve yaratıcı sadizmin en çok açığa vurulduğu yere. Harabe bir zafer takının kemerli dar kapısından yahut on altı Münih Şehidi için mermerden yapılmış iki anıt mezarın arasından geçilerek meydana çıkılıyor (ABD askerleri kente girdikten sonra mezarlardaki on altı çinko tabutu çıkartıp bilinmeyen bir yere taşıdı). Eski mezarların etrafı soğuk yüzlü iki devasa binayla çevrili. Hitler çağının tipik binaları. Mozoleye benziyorlar, belirli bir ölünün değil, prensip olarak ölümün kendisinin mozolesi. Bu mozolelerden birinde 1938 Münih Antlaşması imzalandı. O zamanlar zafer takı henüz bütündü. Gözlerinizi kapatıp antlaşmayı imzalayacakları taşıyan arabaların kemerli kapıdan nasıl geçtiklerini, hafifçe kıvrılıp meydana aşarak o mozolelerden birine yaklaştıklarını, dünyanın kaderinin orada nasıl bir anda mezara gömüldüğünü hayal edebilirsiniz. Şimdi de bu kış sabahı, bir yahut iki saat sonra öyle bir şey olacak ki, ölüleri mezarlarından kaldıracak.

Zafer takının aşağısında bir bando hazırlanıyor. Soğuk güneş ışığında çalgı aletleri ısıldıyor, müzisyenlerin ağızlarından buharlar savruluyor. Devasa kesme taşlarla döşeli, sanki bir evin içindeymişsiniz duygusu veren o uçsuz bucaksız meydanda yürüyorsunuz, genellikle düşlerde görülen kapalı bir sarayın devasa holündesiniz sanki. Beyaz trafik çizgileri boyunca haşın bir hızla ilerleyip kemerin altından geçen ağır ABD kamyonları bu çevrede çok sahte duruyorlar. Bandonun karşısında toplanmış birkaç yüz insan, soğuk-

tan titreyerek bekliyorlar, aralarında asker üniforması giymiş ABD'li kadın bir muhabir var, sanki annesinin karnından fotoğraf makinesiyle çıkmışa benzeyen şu tuhaf yaratıklardan biri. Bandonun arkasından iki kocaman kamyon geliyor, kasalarını kış kışa dayayarak gazeteciler ve konuşmacılar için bir sahne oluyorlar.

Müzisyenler bir marş çalıyor, sanki soğuktan çatlıyor namerler. Münihli muhabirler kalemlerini sivirtiliyorlar. Genellikle telefon, daktilo ve bürodan yoksun olsalar da, tuhaf bir şekilde yayınlanabilen takdire şayan o tuhaf gazetelerin muhabirleri bunlar. Yağmur yağdığında bileklerine kadar suya gömüldüklerinden matbaa çalışanlarının çizme giydikleri bodrumlarda basılıyor bu gazeteler. Bu komik gazeteler, Amerikalıların arzuları doğrultusunda, "partiler üstü" olacaklar. Yani ortalama bir Alman vatandaşı gazetesinde, pazartesi günü, Sosyal Demokratların fikrinin ifade edildiği, Hristiyan Toplum Partisi'ne karşı derin kuşkular yayan bir başmakaleyi; çarşamba günü, Hristiyan Toplum Partisi'nin görüşleri doğrultusunda okuyucuları Sosyal Demokratlara karşı uyaran bir başmakaleyi; cuma günü hâlâ aynı gazetede, okuyucuyu Sosyal Demokratlara ve Hristiyanlara karşı ısrarla uyaran Komünist yanlısı bir makaleyi okuyacaklar.

Dedik ya, gazeteciler kalemlerini sivirtiliyorlar, hoparlörde bir adam hoş geldin konuşması yapıyor, uğultu diniyor, müzik susuyor. Paltosunu çıkartmış bir adam ayağa kalkıyor. Ortalık daha da sessizleşiyor, ölüm sessizliği kaplıyor meyda-

nı, sanki patlayacak bir silahın soğuk havada yankılanmasını bekler gibi, bir gerilim kaplıyor Münih'in Königsplatz'ını. Hoparlörün önünde duran adam Alman Sosyal Demokratlarının lideri Doktor Kurt Schumacher.

Konuşmaya başladığında büyü bozuluyor. Paltosunu niçin çıkarttığını anlıyorsunuz. Doktor Kurt Schumacher, eksi on derecede bile ceketle konuşup üşümeyecek biri. Schau-Bude'deki Kästnerkabarén'de bir Schumacher karikatürü var: Eskisi gibi elini kolunu sallayarak, histerik bir şekilde kükreyen yeni bir Führer. Yeni Führer'i iki kollu gösterdiğinden kusurlu bir karikatür bu. Doktor Schumacher'in yalnızca bir kolu var. Ama o bir kolunu büyüleyici bir tarzda kullanıyor. Doktor Schumacher'in bağırdığı da o kadar doğru değil. Daha çok hırsını bastırır gibi bir izlenim bırakıyor insanda; küskünlüğünü, acıklı şeyleri acı gerçeklermiş gibi söyleme imkânı veren sesindeki duygusal tını eksikliğini ve bazen yarım gerçekleri, gerçeğin bütünüymüş gibi söyleme imkânı veren güvenilirlikle karıştırılabilen somurtkanlığını bastırdığı izlenimi veriyor.

Doktor Schumacher, rakiplerinin gözünde bile saygın bir kişilik, ayrıca hiç kuşkusuz namuslu ve cesur biri. Ama yine de Alman politikacılarının trajedisini, onların çok iyi birer konuşmacı olmaları tezini kendi tarzında ete kemiğe büründürüyor. Dinleyicilerinin, Doktor Schumacher'i baştan çıkarttığı duygusuna kapılıyor insan. Bol miktarda kullandığı cüretkâr ifadelerin, politik tecrübelerinin yansımasından

daha çok, dinleyicileriyle karşılıklı etkileşime bağlı olduğu izlenimine kapılıyorsunuz.

Tehlikeli bir pozisyonda bulunduğunun elbette farkında, hatta partisinin politik hattıyla temelden çelişen bir atmosferin sözcüsü olmak gibi hayati bir tehlikeyle karşı karşıya olduğunun da. Orada bulunamayan “yedi milyon yoldaşa” (savaş esirleri) hitap ettiğinde, utanç verici Münih Antlaşması’nın üzerinde durduğunda (sırtları bu anlaşmanın imzalandığı binaya dönük on bin insana hitap ederken bu konunun üzerinde durmak özellikle etkiliydi), Saar’ı, Ruhr’u, Ostpreussen’i, Schlesien’i geri istediğinde, Doktor Schumacher’i alkışlayan Königsplatz’daki on bin kişinin tamamını sosyal demokrat diye düşünmek saflık olur. Ayrıca bu on bin insanın çoğunun, Doktor Schumacher’in, diğer birçok şeyin yanı sıra, sözcülüğünü yaptığı demokrasi idealiyle ilgilendiklerini düşünmek de ham hayal, en esef verici bir durum da bu.

Doktor Schumacher’in politikacı olarak gösterdiği ilerlemelerin ve Churchill’le birlikte, şüpheli Almanların, çöküş günlerinde boşalan kalplerinde yer edinmesinin açıklaması, hiç şüphesiz, onlarla ortak dalga boyunda buluşmayı başarmasıdır; politik aidiyetleri ne olursa olsun, neredeyse bütün Almanlar bu dalga boyunda bir araya gelmiştir. Doktor Schumacher’in politik vaazlarındaki tek yanlılık, içlerindeki Nazizm’in üstesinden henüz gelememiş, gelmeyi de arzu etmeyen Almanlar için bile, bu vaazları kabul edilebilir hale

getiriyor. Eğer Schumacher'ın, belirli bir ölçüde, halkın baştan çıkarttığı fazlasıyla usta bir konuşmacı fenomeni olduğu yönündeki inandırıcı varsayıma bağlı kalırsak, bu fenomen kendini Münih'te şöyle ifade ediyor; dinleyicilerinden gelebilecek itirazlara karşı daha baştan önlem alıyor, yani en kayıtsız Alman topluluğunun bile etkileneceği bölgesel hak-sızlıklardan inatla bahsediyor. Kalabalığın arasında yalnızca bir kez küçük bir protesto dalgası yayıldı. Bir komünist, "Bırakalım Doğu Prusya, Rusların elinde kalsın," diye bağır-
dığına.

"Buraya seni değil, beni dinlemeye geldiler," diye cevap verdi Doktor Schumacher aksi bir ifadeyle ve kahkahalar atarak gülen yaklaşık dokuz bin yedi yüz kişinin desteğini aldı.

Doktor Schumacher, hiç kuşkusuz, partisi için iyi biri, sorun fazlasıyla iyi, yani biraz tehlikeli olması – yalnızca fikir-leri açısından değil, zira benzer fikirleri Berlin'de Neumann, Paul Löbe ve Sosyal Demokratların diğer önde gelenleri de açıkça ifade ediyorlar, gelgelelim Schumacher'i tehlikeli kı-
lan asıl şey inanılmaz popüleritesi ki bu, partiye belki bir seçim zaferi getirir ama kazanan kim olur?

Sosyal Demokratların seçim zaferlerini, Alman halkının demokratik fikirlere teveccühüymüş gibi göstermeleri naif ama tehlikeli bir kendini aldatma. Demokratik bir partiye oy vererek Alman ulusunun fikirlerini ifade etme düşünce-sinin büyüüne kapılan çok sayıda insanın oylarını Sosyal

Demokratlara verdikleri tartışma götürmez. Ve partinin oy sayısı ile gerçek gücü arasındaki önemli fark bu varsayımı teyit ediyor. Normal bir Alman şehrinde Sosyal Demokratların, Komünist Parti'den altı kat daha fazla oy aldığını, Sosyal Demokratlar üye sayılarının üç katı daha fazla oy alırken, Komünistlerin iki katı daha fazla aldığını akılda tutmakta fayda var.

Konuşması bittiğinde bu uzun, çelimsiz, sert ifadeli adamın, gerçekte ne kadar biçare olduğunu fark ediyorsunuz. Konuşmak onu ayakta tutmuş, ısıtmıştı, şimdi birden çöküyor, biri gelip boynuna atkî doluyor, paltosunu giymesine yardım ediyor. Kalabalığın arasından geçip yalnız başına arabasına yürüyor. Arkasından bağırarak tebrik edenlere aldırıyor. Soru yağmuruna tutuluyor ama cevap vermiyor. İngiltere seyahatinden bir gün önce oluyor bunlar, biri bağırıyor: "Bunları Londra'da da söylemeyi unutma, Doktor Schumacher!" Doktor Schumacher başını sallıyor ama gülümsemiyor. Doktor Schumacher, öyle olur olmaza gülümseyecek bir adam değil. Doktor Schumacher halkın güvenini mümkün olduğu kadar az gülümseyerek kazanmış. Doktor Schumacher mümkün olduğu kadar fazla Alman'a, demokrat olmaları gerekmeden, hatta demokrasiye karşıyken, demokratik oy verme imkânı kazandırmış. Doktor Schumacher elbette bunu arzulamıyordu, ne var ki birçok açıdan mantıklı ama ideolojik açıdan fazlasıyla düz olan sınır propagandası, işi oraya çekti.

Almanya'nın hiç kuşkusuz en yetenekli, aynı zamanda elleri en temiz politikacısını neyle suçlarsak suçlayalım, müttefiklerin Almanya politikasının adil olmadığı fikrinden dolayı suçlayamayız: Fabrikaları sökme işinin kötü organize edilmesiyle üretimin felç edildiği, Alman barış üretiminin ayakları üzerine dikilmesine yardım etmek ve Almanların yiyecek ithalini kendilerinin ödemelerine fırsat vermek varken, yiyecek formunda sadaka verildiği, Haag Anlaşması'na aykırı bir şekilde savaş esirlerinin zorla çalıştırıldığı ve bunun, Alman halkının Haag'a saygı göstermesini öğretmek için uygun bir yol olmadığı, artık tehlike sinyalleri vermeye başlayan sert sınır kurallarının Almanların hayati çıkarlarını tehdit ettiği eleştirilerine kim itiraz edebilir? Nazi terörü altında, diğer ulusların sosyalistlerinden daha fazla, en azından daha uzun acı çeken bir sosyalistin bunları demesi, Gollancz gibi bir İngiliz liberalinin benzer düşüncelerin sözcülüğünü yapmasından niçin daha kışkırtıcı olsun ki? Doktor Schumacher'i galiplere karşı kıyamet günü vaazları nedeniyle eleştireceksek, bunu sosyalist ve enternasyonal bir perspektifle yapmak yerine, sınırlı bir ulusal perspektifle yaptığı için eleştirmeliyiz. Milliyetçilik ve şovenizmle ilgisi olmayan meşru ulusal talepler olabilir diye itiraz edilebilir. Ama ulusal çıkarlar için propaganda yapmakla, nefretle dek-lare edilen milliyetçilik arasındaki sınırın çok ince olduğunu Almanya deneyi yeterince öğretmedi mi? En azından bu sınırı bozmamanın eşsiz sanatını öğretmeyi, demokratik eği-

timin bir parçası yapmamalı mıyız? Doktor Schumacher'e Alman milliyetçileri tarafından hevesle kucaklanan bir propaganda yürüttüğü için de itiraz edebiliriz. Onlara bir doz sosyalizm ver, demokrasi ve enternasyonalizm, bu Doktor Schumacher'in popülaritesini biraz düşürür ama yeni demokrasinin doğumuna daha çok faydası olur.

Asılmışların Ormanından

Ormanlar her şeyden çok daha hızlı yalıyor yaralarını. Aslına bakılırsa meşelerin aralarında, kırılmış namluları utangaç ve somurtkan bir şekilde yere bakan toplar var. Yamaçların eteklerinde, kocaman konserve kutularına benzeyen, küçük, kahverengi araba kabukları görülüyor. San-ki dünyanın en iddialı, en tertipli ormanlarında, dünyanın en dağınık devleri kamp yapıp gitmiş gibi. Bütün bunlara karşın savaş, ağaçların ve küçük köylerin arasından dikkatle geçmiş, geceleri bu köyler, bombardımanların büyük şehirlerin üzerine yaydığı ışıkları, kırmızı kutup ışıklarıymış gibi izlemiş, yerin temelden sarsıldığını hissetmiş, kapıların ve pencerelerin takırdadığını duymuşlar. Arada bir yanlışlıkla tahrip edilen evler de olmuş, bütün köy o evin yasını tutmuş. Bir sabah, Weser kıyısındaki bu küçük köyde, diş doktoru-

nun evi muayene saatinde isabet almış, doktor, hemşire, otuz hasta ölmüş. Evin bahçesinde bir adam, ileri geri dolaşarak dişini çektiren kızını bekliyormuş. Adamın karısı ve annesi de içeride bekleme salonundaymışlar, destek olmak için kızla birlikte doktorun evine gelmişler. Adam mucize eseri kurtulmuş ama bütün ailesi yok olmuş. Birkaç yıldır İkinci Dünya Savaşı'nın canlı anıtı gibi dolaşıyormuş bu adam. Birinci Dünya Savaşı'ndan kalan anıt, Weser kıyısı ile köyün ilk evi arasındaki küçük korulukta ve hâlâ köyün gururu.

Küçük köyler bile yaralarını yalayacak zaman bulabilmişler. Diş doktorunun evinin enkazı kaldırılmış ama pazar sinemasından sonra köylülerin yanmış arsaya kadar uzandıkları, o zamanlar nasıldı diye pazar sohbeti yaptıkları oluyor. Yahut köprü ayağına kadar çıkıp sütunlardan geriye kalanların etrafından dönerek akan sonbahar sularına bakıyorlar. Bu köprü yaklaşık on ikiyi beş geçe, histerik SS gençleri tarafından havaya uçurulmuş. Köyde hâlâ yoğun bir nefretle anılıyorlar. "Oh, *sie haben gew-ü-ü-ü-tet*. Ah, o kudurmuşlar, neredeyse Polonyalılardan daha beterlerdi."

Köyün sokaklarından iki gün boyunca yenilgi akmış: die Wehrmacht'tan yaya yahut bisikletlerle gelen yaralı, çamura bulanmış askerler, insan akınının en sonunda burunlarını çekip yenilginin çamurunda sendeleyerek ilerleyen oğlan çocukları ve yaşlılar. Galiplerden özellikle neşeli İskoçları hatırlıyorlar, yaklaşık yarım düzinesi Weser'e bakan bayırların eteklerinde, kasvetli sonbaharda açmış ilkbahar çiçeklerine

benzeyen beyaz haçların altında yatıyorlar. Köyün çocukları, doğu bölgelerinden yahut Südet Bölgesi'nden gelen perişan çocuklarla birlikte, soğuk, ağzına kadar dolu evlerin sofalarında savaşıklık oynuyorlar. Yiyemeyecekleri öğün nedeniyle midelerini kandırmak için sabahın geç saatlerine kadar uyuyor bu çocuklar. Resimli bir kitap gösterdiğinizde hiç sektirmeden kitaptaki figür yahut hayvanları en iyi nasıl öldüreceklerini tartışıyorlar. İki bombardımanda evlerinden olmuş, doğru düzgün konuşmayı henüz öğrenememiş çocuklar, "totschlagen" –öldür– sözcüğünü öylesine pürüzsüz telaffuz ediyorlar ki ürküyor insan. Köyün nüfusu bir yılda on kat artmış, üst üste yığılan insanların nefretleri, kıskançlıkları ve açlıklarıyla yanıp tutuşan küçük tuğla evlere hâlâ yeni göçmenler geliyor. Henry, pencereleri cam yerine yağlı kâğıtla kaplanmış kümes gibi bir evde yaşıyor. Südet Alman'ı genç bir oğlan, bacağıнын bir kısmını Baltık Denizi'ndeki savaşa vermiş, ama bu yıl da, kalbini yanlarında çalıştığı İngilizlere. İngiliz binbaşısından bir saat almış, geceleri uyuyamayacak kadar soğuk olduğunda, orijinal dilinden Edgar Wallace okuyor. Başka, küçük, buz gibi bir odada geceleri Macar-Alman bir kız kalıyor. Gündüzleri ya köyün doktor ailesine yardım ediyor ya da Güney Weser kıyılarında Budapeşte'yi özleyerek dolaşıyor. Uyku hapı alarak iki defa intihara teşebbüs etmiş. Şimdi herkes bir üçüncüsünü bekliyor.

Enkazları hâlâ kanayan şehirlerden gelenlere Alman köyleri sağlıklı görünüyor ve ormanlar güvenli ama bu yal-

nızca bir görüntü. Birkaç gündür yıkılmaya yüz tutmuş bir çiftlik evinde, şehirden tahliye edilmiş bir ailenin yanında kalıyorum, ne toprak ne de hayvan var. Darmstadt'ın dışında bir köy. Yumuşak, mavi bir dağa tırmanan, küçük bir meşe ormanından geçerek ulaşıyor. Bir Roma geçidi, dağı aşağı doğru ikiye bölüyor. Çağıldayarak akan romantik derelerin kenarlarında terk edilmiş, bir sürü eski değirmen var, eski *Wehrmacht*–Savunma Gücü– depolarından savrulan bir kartotek gelip bir hendeğe konmuş, savaşa dair başka bir şey görülmüyor. Bir akşam mutfakta oturmuş sohbet ederken kapıya vuruluyor, rüzgârdan kızarmış, küçük, elma yanaklı bir çocuk giriyor içeri, evin çocuğuyla oynayacakmış. Evin çocuğu küçük, zayıf, beş yaşında bir kız, neredeyse iki yıl boyunca her gecesini bir bodrumdaki sığınakta geçirmiş. Soğuk bodrum gecelerine onunla birlikte katlanmış olan eski *Seppelchen*'i yerine, Noel'de oyuncak bebek ister mi diye sorulduğunda, üzerine kalın bir tereyağı tabakası sürülerek toz şeker serpilmiş bir dilim ekmeği tercih edeceğini söylüyor. İnsanın yalnızca düşünde görebileceği bir şey. Arada bir, gerçekten uslu bir kız olduğunda, üzerine margarin sürülüp toz şeker serpiştirilmiş ekmek alabılmış, aslında bu da düşlenecekler sınıfından. Mutfığa giren çocuk, hakiki tereyağlı ekmekleri yalnızca düşünde gören birine benzemiyor.

“*Hänschen hat dicke Backen*,” diyor biri. Hänschen gülümüyor. Evet, küçük Hans'ın gerçekten de tombul yanakları var. Ve küçük Hans'ın sağ elinde, kaz yağı sürülmüş koca-

man bir dilim ekmek. İki tür ekmeğin dokunaklı karşılaşması, iki tür Almanya'nın: Yoksul ve dürüst Almanya ile zengin ve şüpheli Almanya'nın. Küçük Hans'ın babası Nazi mahkemelerinde savcıymış, şimdi die Blut'tan geri çekilip, Boden'e geçmiş. Köyün en büyük çiftliğini –dikkat edin, çöküşten sonra!– satın almış ve o havalideki en kötü korunmuş, yıkılmaya yüz tutmuş köy evlerine yerleştirilen eski toplama kampı mahpuslarından yüz kat daha iyi durumdaymış.

İçerliyor musunuz? Elbette içerliyorsunuz ama bunun pek bir faydası yok. Akşamları şöminenin karşısına geçip geçmişte ve şimdi neler olduğunu konuşuyoruz. Dokuz yıl Buchenwald'da kalmış bir komünist var, alnına, dudaklarının ve gözlerinin kenarlarına çıkmamak üzere kazınmış o günler. Kaybedilmiş devrime yanıyor, o altüst oluş ânında Almanya'nın üzerine arıtıcı ateşini salıp havayı kirleten Nazizm'i bir anda küle çevirebilecek devrimin kaçırılmasına. Şimdi serpilerek Almanya'yı daha hoşnutsuz, mutsuz ve perişan ettiklerinden yakınıyor. Ona göre bir devrimin koşulları varmış, 1945 Nisanı'nda kısa ama yoğun bir hesaplaşmayla bu iş çözülebilmiş. Sınırdan içeri püskürtülen ve Hitler rejimine ateş püsküren askerler, kesin bir hesaplaşma için her şeyi yapabilecek durumdaymışlar. Toplama kamplarında tutulan kitleler, kendilerine bu acıyı çektirenlerin üzerlerine atılmaya hazırlarmış, bombardımanlarla yerle bir edilen şehirlerde, 1945 Nisanı boyunca Nazilere karşı bölgesel düzeyde savaşa tutuşan çok güçlü anti-Nazi gruplar varmış. Peki,

niçin bir şey olmamış? Çünkü Batı'nın galip kapitalist devletleri, anti-Nazi bir devrim istememişler. Devrimci gruplar galip devletlerin orduları tarafından birbirlerinden izole edilmişler, halbuki Almanya'nın etrafına topraklarla koruyucu bir duvar örüp, nefret edilenle hesabı Almanlara bırakabilirlermiş. Toplama kamplarının devrimci kitleleri evlerine hep birlikte değil, küçük, etkisiz gruplar halinde gönderilmişler, askerler çok küçük birlikler halinde serbest bırakılmışlar. Şehirlerde de daha savaş bitmeden, sağlam bir Nazizm'den arındırma faaliyetine girişen direniş grupları, müttefikler tarafından silahsızlandırılmışlar, yerlerine, eski Nazi savcılarının çiftlikler almalarına ve anti-Nazi işçilerin açlıktan ölmelerine izin veren Spruchkammern ikame edilmiş.

Bu teori –yalnızca Komünistler tarafından savunulmuyor–, yalnızca ikna edici değil, birçok şeyin yanı sıra, Alman işçi partilerinin birliğini savunan Komünist teze de ilginç bir açı kazandırıyor. Bu tür birliğin koşulu, katıksız anti-Nazizm, hiç kuşkusuz çöküş günlerinde vardı ama o düşlenen Halk Cephesi –ki zaman zaman gerçeklik kazandı– kısa bir sürede parçalandı. Cephenin burjuva unsurları işçilerle işbirliğini reddettiler ve Sosyal Demokratlar ile Komünistler arasında ayrılık çıktı. Düşünülebilecek her fırsatta, çok açık ki taktik nedenlerle, Alman partisi olduklarını iddia eden ama buna karşın Sovyetlerden gelen savaş esirlerinin hepsini de anti-Rus propagandacısı gibi gören (halbuki bu esirlerin bir deri bir kemik kalmaları kendi suçları değil) Komünist-

lere göre böylesi bir birliğin kurulamaması bir Alman trajedisidir. Ama Komünistlerin önerdiği, özgürlüksüz birliğe karşı çıkan Nazi karşıtı bir avuç Alman, 1945 İlkbaharı'ndaki Nazi karşıtı coşkunun partiler arası parçalanma ve Nazizm'e karşı mecalsiz kalmaktan başka bir şeyle sonuçlanmamasından yakınıyorlar. On iki yıllık devrim düşü öldü ve Weimar insanı yeniden doğdu.

İnsanlar işte bu nedenle öfkeli, üzgün ve umutsuz. O iki farklı dilim ekmek ve daha bir sürü sıradan şey için öfkeli. Bir süre bahçede dikilip sislerin arasındaki Burg Frankenstein'ın şahine benzeyen profiline bakıyoruz. Dün içinden geçerek geldiğim ormana bakıyoruz. Arkadaşlardan biri, ormanın bile görüldüğü kadar suçsuz olmadığını söylüyor. 1945 Nisanı'nda, *Volkssturm*'dan kaçıp evlerine, annelerine dönen üç küçük çocuk asılarak idam edilmiş bu ormanda. Küçük Hans, *mit den dicken Backen* kaz yağı sürülü ekmeğini yiyip bitirdi, meşelerin arasında küçük, zayıf, beş yaşındaki kızla oynuyor. Çiftçi olan savcı, ormanından son odun yükünü taşıyor kamyonuyla. İki yıl önce cezalandırılmalarını istediği insanlara bu yıl selam veriyor. Hatta elindeki kırbaçla selamlıyor. Ah, Amerikan ironisi! Nazilerin iki yıl önce çocukları astıkları ormandan, Nazi bir savcı evine odun taşıyor. Ve meşelerin çok yukarılarından, neredeyse Frankenstein'ın üzerinden, keskin, sert bir silah patlaması duyuluyor alacakaranlıkta. Asılmışların ormanının üzerindeki dağda Amerikalılar var, zaferin mermileriyle yaban domuzu avlıyorlar.

Hamburg'a Dönüş

“Amerika.”

“*Bitte?*”

“Amerika!”

“Amerika?”

“*Ja wohl.*”

Artık hiç şüphe kalmadı. Çocuk Amerika'ya gitmek istiyor ama yapacak bir şey yok. Yalnızca başımı sallıyor, çaresiz bir şekilde üzerimizdeki karanlıkta yükselen tahrip olmuş tavanın demirden bulutlarına bakıyorum. Ama Amerika'ya gitmek için benden yardım bekleyen çocuk, Amerikan yapımı küçük çantama doğru hızla eğilip sinir bozucu bir ifadeyle okşuyor.

“Sen *die Amis* –Amerikalılar– için çalışıyorsun!”

“Hayır.”

“Doch!”

Güney Almanya İstasyonu’nda sert bir rüzgâr esiyor. Doğudan gelen göçmenler gri bohçalarının aralarında sekererek ısınmaya çalışıyorlar. Bir yıllık savaş esirliğinden sonra Fransa’dan dönen askerler soğuk karanlıkta aylak aylak dolaşıyorlar, uzun paltolarının sırtlarına büyük harflerle PG (*prisonnier de guerre*) işlenmiş öfkeli adamlar bunlar. Peronun sütunlarında, Polonyalı bir katilin kocaman, kırmızı afişlerde aranıyor ilanı var, bir toplama kampının gardiyanıymış; bir altmış boyunda, silahlı. Cephede kaybolan evlatlarını arayan aileler, evlatları hakkında ayrıntılar içeren afişler hazırlayıp istasyon duvarlarına asmışlar. Nürnberg yakınlarından bir astrolog, postayla gönderilecek yirmi mark karşılığında çocuklarını bulma sözü veriyor. Kocaman afişlerde, yüzündeki maskenin altında belli belirsiz bir kuru kafa görülen genç bir kadın, zührevi hastalıklara karşı uyarıda bulunuyor. Karşılaştığı her kadında ölümü görmeyi öğrenmeli insan. Zührevi hastalıkların seyrini gösteren bir grafik eklenmiş afişe; uğursuz, kırmızı bir eğri 1945 Temmuz’unda dimdik yukarı tırmanıyor, askerlerin ortama uyum sağlamaya başladıkları ay bu. Karşımdaki peronda sarhoş Amerikalı askerlerin her biri kendi sevdiği şarkıyı söylüyor. Şakacıktan kavga ediyorlar, eldivenlerinin darbeleri soğuk sessizlikte davul gibi güm-lüyor. İçlerinden biri küfrederek bir el arabasının üzerinden

* *Fra. Savaş esiri. (ç.n.)*

aşağı yuvarlanıyor. Onlara eşlik eden bir çift kız, cırtlak sesleriyle Almanca çığlıklar atarak kıkırdıyorlar. Şükran Günü.

Amerikalılar adına mı çalışıyorum? Çocuğa her şeyi anlatıyorum, üzerinde yıpranmış asker paltosu, başında asker kepi var; yenilginin kepi, şeklini kaybedip kaşlarına kadar düşmüş. Hırslanıp hırçınlaşarak ona yardım etmem gerektiğini söylüyor. Amerikan seyahat çantasını bir tür mucize gibi görüyor, parlak köşebentleri ve şiş göbeğiyle zaferin çantası. Çantanın üzerinden eğilerek kendinden bahsediyor. On altı yaşında, adı Gerhard. Bir gece önce Rus bölgesinden buraya kaçmış. Bir trene atlayıp fark edilmeden sınırı geçmiş. Koşullar o tarafta daha dayanılmaz olduğundan değil, meslekten tamirci olduğu ve Rusya'ya gönüllü olarak gitmek zorunda bırakılmamak için kaçmış Luther'in doğduğu şehirden. Yani parasız pulsuz gelmiş, ne başvurabileceği biri ne de başını sokabileceği bir çatı varmış.

"In Deutschland ist nix mehr los. Artık Almanya da kalınmaz."

Hamburg'a bilet alsın diye para veriyorum. Hiç değilse Hamburg'a gitmek istiyor, oradan Amerika'ya gemi kalktığını sanıyor, o gemilerden birine binmeyi umuyor. Bilet almaya gidiyor, eğer istese rahatlıkla sıvışabilirdi, banknotu bozdurmayı boş verip istasyonun önündeki karanlıkta kaybolurdu. Hiç de yadırganamazdı bu davranışı, her şeyden daha çok normal sayılırdı. Ama Amerika'ya gitmek isteyen çocuk geri döndü, tren perona girdiğinde soğuk ve kapka-

ranlık trendinde yer bulmak için birlikte çabalıyoruz. Tipik bir savaş sonrası Almanya treni ama pencereleri ve koltuklarıyla kompartımanları akıl almaz şekilde hâlâ bütün. Diğer Alman trenleri, boş pencerelerine tahta çakıldığından, gündüzleri de karanlık. Eğer ışık istiyorsanız pencereleri tahtalı olmayan kompartımanlarda oturacaksınız ama onlar da soğuk ve içeri yağmur giriyor.

Gayretli, görünmez eller itiyor sizi bu gece kompartımına. Küçük ama öfkeli, sözsüz kavgalar yaşanıyor karanlıkta, ayakaltında kalan çocuklar bağırıyor, tahammülsüz ayaklar göçmenlerin kocaman torbalarını tekmeliyor. Karanlık kompartıman şimdiden dolu ama daha da dolabilir. Bu minnacık alanda bu kadar çok insanın yer bulması inanılır gibi değil. Ancak artık canları acıtacak kadar sıkışıldığında kapanıyor kapılar, geç gelip de bir sonraki şehrinki yerine bir gece daha bu şehrin yıkıntılarında geceleme zorunda kalacak olanlar trenin bütün kapalı kapılarını yumrukluyor, çaresiz sesler yankılanıyor.

Biz sekiz kişilik kompartımanda yirmi beş kişiyiz. Yirmi beş kişi, sekiz kişilik bir kompartımanda, bu durumda kaloriferlerin kapalı olmasının bir önemi yok. Tren daha harekete geçmeden terler boşanıyor bedenlerden. İki ayağınıza birden yer yok, bir ayak üzerinde duruyor ama yine de düşmüyorsunuz, hatta ayaklarınızın üzerinde durmasanız bile düşmezsiniz, terli bedenlerin arasında mengeneye sıkışmış gibisiniz. Başkasına acı vermeden hareket etmeniz imkânsız.

Tuvaletler de ağzına kadar insan dolu, bu gece kapıları kapalı ama fark etmez ne da olsa oraya ulaşamazsınız.

Tren nihayet harekete geçiyor, lokomotif öfkeyle çekiyor vagonları. İşin gerçeği trenin hareketi bellere, kollara ve karınlara, bir mengenede sıkışmış her şeye iyi geliyor. Bombardan zarar görmüş, bir buçuk yıllık barıştan sonra acilen restore edilmiş bir köprüden yavaşça geçiyoruz. Üzerinden geçtiğimiz köprü, Alman haber filmlerinde gösterilen, bir askeri hükümet temsilcisi, bir makas ve “Almanya ve Müttefikler arasındaki anlayışın gelişmesine vesile olmasını” dileyen bir belediye başkanıyla açılan köprülerden değil. Sinikler, haber filmlerinde gösterilenlerin hep aynı köprü ve hep aynı makas olduğunu iddia ediyor. Bir tek belediye başkanları değişiyor-muş.

Pencereden sızan şehrin son ışıkları Gerhard’ı aydınlatıyor. Alman trenlerine binme konusunda benden çok daha tecrübeli olduğundan pencere kenarında oturacak bir yer buldu. Bir dizi yorgun, gri yüz aydınlanıyor: Patates bulma umuduyla köylere giden yıpranmış ev kadınları, Lyon’dan dönen, paltolarına gömülü savaş esirleri, köprünün üzerinde iyice yavaşladığımızda eve dönmek için beş yıl beklediklerini, birkaç saat daha bekleyebileceklerini söylüyorlar. Burada varlıkları kabul edilmemiş çok sayıda insan var: karaborsacılar ve nasıl yaşadıklarını ancak Tanrı’nın bileceği şehir şehir dolaşanlar.

Yoğun bir karanlıkta ilerliyoruz, terli, parlamaya hazır ve henüz öfkelenemeyecek kadar tükenmemiş. Ama bu karanlığın içinde birdenbire tuhaf bir şey oluyor. Almanya'da, ışımaması için sürekli dibine basmanız gereken bir el feneri var, kesik kesik sarı bir ışık yayıyor ve ışığını gönülsüz bir şekilde salarken yabanarısı gibi vızıldıyor. İşte bu lambalardan biri, aniden yakındaki bir bankın üzerinde vızıldamaya başladı. Bütün başlar o yöne çevrildi ve bir avucu ısıttığını gördüler, genç bir kadının avucunu ve o avuçta bir elmayı. Büyük, yeşil, sulu bir elma, Almanya'nın en büyük elmalarından. Kompartımana bir sessizlik çöküyor, nedeni bu elma. Almanya'da elma kıtlığı var. Ve o avuçta bir elma duruyor, başka bir şey değil. El feneri söndü ve karanlıkta, nefessiz sessizlikte ürpertici bir ısırik sesi duyuldu. Genç kadın elmasını ısırıldı. El feneri tekrar vızıldadı ve elma yine orada, avuçta apaçık aydınlıkta. Kadın ısırığı dikkatle aydınlatıyor, inceliyor elmayı, harika bir ısırık, iştah açan bir ısırık. O kocaman elma ve so-luksuz sessizliğin o kadar uzun süre tekrarlanması korkunç bir şey. Artık bütün kompartımanın bildiği güzel dişli genç kadın, belki maddenin ne kadar kolay yenildiğini göstermek için, ısırıldığı her seferde aydınlatıyor elmayı.

Ama daha elma bitmeden etrafımızı bir ilgisizlik kuşatıyor. Ölüler gibi birbirimize asılıyoruz, tanımadığımız omuzlara yaslanıyor, ter ve çürük kokan havasız odada uyuşup kalıyoruz. Aktarma zamanına kadar uyanık kalabilmek için, üç savaş esiri alçak sesle konuşuyor ve içlerinden biri-

nin Paris'in işgali sırasında yediği kocaman, muhteşem bir Fransız pastası üzerine şakacıktan kavga ediyorlar. Pastayı yiyen asker hatırlamaya çalışıyor: Kaymağı ne kadar kalındı ortasındaki boşlukta konyak mı yoksa arak mı vardı, bıçakla mı yoksa kaşıkla mı yahut ikisiyle birlikte mi yemişti?

Gecenin sonuna doğru büyük, boş ve güçlü ışıklarla aydınlatılmış bir istasyonda duruyor tren. Tek bir ses duyulmuyor, tek bir insan görülmüyor. Sanki bir düş gibi. Ama birden hoparlörlerden atılan bir emir yankılanıyor istasyon duvarlarının arasında: Bagaj kontrolü. Trendeki herkes bagajlarını ve neleri varsa alıp dışarı çıkacaklar. Alman İngilteresi'yle Alman Amerikası arasındaki Eichenberg Tren İstasyonu'nun peronunda bir süre bekledikten sonra, uzun boylu Amerikalı askerler geliyor. Çiklet çiğniyorlar, çantaları tekmeliyorlar ve kimlik kontrolü yapıyorlar. Pasaportunda biraz değişiklik yaptığından Gerhard tedirgin oluyor, Rusları kandırmak için tamirci yerine tarım işçisi yazmış ama bir aksilik çıkmıyor.

Daha sonra, Hannover'e gidene kadar bir pencerenin önünde durup onun hayatı üzerine konuşuyoruz. Savaşın olup bitmesinden memnun, artık HJ ile –Hitler Jugend– her pazar yürüyüş yapması gerekmiyormuş ama yine de savaşta ki görevi *prima, ganz prima* –mükemmel, çok mükemmelmiş– Hollanda'da bir havaalanında tamirciymiş, o günleri asla unutmayacağını iddia ediyor. Ama şimdi uzaklara gidecek, “Eğer insan gençse Almanya'da kalamaz”.

Hava iyice aydınlanamadan ara istasyonlarda birkaç dramatik sahne yaşıyor. Tren hâlâ eskisi kadar dolu ama uğradığımız istasyonlarda, çaresiz insanlar var, bizim kadar seyahat hakkı olan insanlar. Bir kadın telaşla koşuyor, her kompartımanın önünde durup ölüm döşeğine yetişmem gerek diye bağıyor, eğer kadının zorla binecek gücü yoksa ölüm döşeğindeki akrabasına yetişmek isteyene bile yer yok bu trende. Cüsseli, kaba bir adam ite kaka bizim kompartıma- na girdi, kapı aralığında duranla yumruklaştı, yumruklarını daha iyi kullandığından girebildi içeri, tek yolu da buydu.

Hannover'den sonra, yolcuların çoğu iniyor, patates dolu çuvallarla tren hattında bekleyen insanlar var. Çuvallarını ayakta dikilenlerin ayaklarının üzerlerinden sürüklüyor, toprak ve sonbahar kokuyorlar. Bagaj raflarına koymak için kaldırdıkları çuvallarından, oturanların başlarına toprak dökülüyor. Alınlarındaki terleri siliyorlar –kadın, erkek– ve bir trajediyi anlatıyorlar, biraz önce yaşanan bir patates trajedisini.

Hamburg'dan bir kadın, dört boş çuval ve bir el arabasıyla Celle'ye gitmiş. Dört gün boyunca hiç durmadan, Celle civarındaki köyleri gezip dilenerek çuvalları doldurabilmiş. Bütün gücünü kullanarak çuvalları istasyona getirmiş. İstasyona geldiğinde mutluluktan yüzü ışıyormuş, alnındaki teri sildiğinde, ter yerine toprak bulaşıyormuş eline. Başarmış. Çok insanın yapamadığı yahut yapacak gücü bulamadığı şeyi yapmış: Aç ailesi için bir depo patates toplamış. İşte o ka-

dın Celle istasyonunda duruyor, kendinden ve geçirdiği dört günden memnun, eve döndüğünde onu sarıp sarmalayacak sevinci düşünüyor. Taşını tepeye kadar çıkartan bir Sisifos olduğunu henüz bilmiyor, birazdan yuvarlanıp derinlerde kaybolacağını. Çuvalları, el arabası ve güçlü elleri var ama hiçbir trene binemeyecek. Dört patates çuvalıyla Almanya'da trene binilemez. Eğer kavga ederse belki iki çuvalla başarılabilir. Bütün bir gün boş bir tren gelmesini bekliyor, bütün bir servetini alabilecek bir tren ama böyle bir tren gelmiyor. Tecrübe sahibi insanlar ona böyle bir trenin başka bir gün de gelmeyeceğini söylüyorlar, dahası hiçbir zaman gelmeyeceğini. Gittikçe umudunu daha çok kaybediyor. Ne pahasına olursa olsun evine dönmeli, zaten evinden çok uzun zaman ayrı kaldı ama Celle'den Hamburg'a yürünmez. Şimdi o kadın bu trende bir yerlerde, öfkeli, umutsuz ve yorgun bir yaşlı kadın, bagaj rafında yalnızca bir çuvalı var, diğer çuvalları ve değerli el arabası Celle istasyonunda.

Kompartıman patates dolu, ham sonbahar kokuyor ve ara istasyonlar trene binmek isteyen insanlarla dolu. İçeri giren biri, vagon tamponlarında bile oturanların olduğunu söylüyor. Birazdan tavanda üşüyen ayak sesleri gümleyecek, evet, artık trenin üzerinde bile oturanlar var. Kompartıman dayanılmaz sıcak. Kuru sandviçimi Gerhard ile bölüşüyorum. Biri trenin camını indiriyor ve dışarıdan bir yerden, küçük bir el uzanıyor ve sanki sürrealist bir filmdeymişiz gibi pencerenin kenarına tutunuyor. Önümde duran oğlan, bunun el

olduğundan şüpheye düşüyor, yanındaki el olduğunu iddia edip bir müttefik sigarası karşılığı bahse tutuşuyor. Şüpheli elini uzatıp gerçek olmayan o ele dokunuyor, sıkıyor, gerçek bir el. Çömelerek merdiven basamağına oturmuş bir kadın sıkıca pencere kenarına tutunuyor.

Lüneburgerheden'de sonbaharın ilk karı düşüyor, trenin üzerinden ve vagon tamponundan inenler, üzerleri bembeyaz kar kaplı, dokunaklı bir şekilde, içeri alalım diye yalvarıyorlar. Hava kararmaya başlıyor yine, kompartımandaki birkaç karaborsacı sigara ve duyarlı bir ifadeyle güven değiş tokuş ediyor. Hamburg'a yaklaşırken Gerhard endişeleniyor. Artık Amerika'ya inanmıyor. Amerika onun için Hamburg'dan bir günde gidebileceği bir yerdi. Gemi olmadığını biliyor ama henüz itiraf etmedi. Acaba İsveç'e gelemes mi? Başını bagaj raflarındaki çamurlu patates çuvallarına kaldır, tek bir söz edeme, yalnızca sus ve vicdan azabıyla kıvrın.

Dört saatlik, yahut enflasyonun dilini konuşursak, iki yüz otuz dakikalık bir gecikmeyle Hamburg'a varıyoruz. Kar yağıyor, soğuk ve rüzgâr esiyor. Yıkıntıların, kirli tuğla yığınlarının ve Reeperbahn'daki aşka değil ama yiyeceğe aç kızların üzerlerine kar yağıyor. Batık mavnaların, yağdan bir tavanın altında dinlendiği tembel kanalların üzerine kar yağıyor. Soğukta bir süre yürüyoruz, Gerhard ve ben. Üzerinde *no German civilians* yazan otelin önünde ayrılacağız. Ben döner kapıdan geçip cam ve beyaz örtülü masaların olduğu, ak-

şamları *Hoffmanns Erzählungen*'dan* müzik parçaları çalınan bir yemekhaneye gireceğim. Musluklarından soğuk ve sıcak su akan, sıcak bir odada, yumuşak bir yatakta uyuyacağım. Ama Gerhard Blume, Hamburg gecesine dalacak. Hemen limana gitmeyecek. Ve yapacak hiçbir şey yok. Hem de hiçbir bok yok.

* Jacques Offenbach'ın bestelediği, *Hoffmann'ın Masalları* operası. (ç.n.)

Edebiyat ve Acı

Edebiyatla acı arasında ne kadar mesafe var? Acının sanatına, yakınlığına yahut gücüne mi bağlı bu mesafe? Ateşin yansımasından çıkan acı ile şiir arasındaki mesafe, ateşin içinden çıkan acı ile şiir arasındaki mesafeden daha mı az? Zaman ve mekândaki en yakın örnek gösteriyor ki şiirle, o uzak, o görünmez acı arasında dolaysız bir ilişki var, hatta başkalarıyla birlikte acı çekmenin, şiddetle sözcük hasreti çeken bir çeşit şiir formu olduğunu bile söyleyebiliriz. O dolaysız, görünür acı, dolaylı, görünmez olandan başka şeylerin yanı sıra sözcük hasreti çekmemesiyle ayrılır, en azından acının çekildiği anda. Görünmez acıyla karşılaştırıldığında, görünür acı utangaç, mahcup ve sessizdir.

Bir kış akşamı uçak Alman yağmur ve kar bulutuna doğru havalanır, her nasılsa hayatta kalmış havaalanındaki Alman

kartalı, altımızdaki alacakaranlıkta kaybolur, Frankfurt'un ışıkları karanlık bir gökyüzünde söner ve İsveç uçağı saatte üç yüz kilometrelik bir hızla Alman acısının üzerine yükselirken belki de yolcuları en çok şu düşünce zorluyordu: Burada kalmak nasıl bir şey, her gün aç gezmek, bir bodrumda uyumak, her an çalmanın baştan çıkartıcılığına karşı koymak, her saniye soğuktan köpek gibi titremek, en zor olanı da sürekli hayatta kalmaya çalışmak nasıl bir şey? Karşılaştığınız, bunların neredeyse hepsini yapmak zorunda kalan bütün o insanları hatırlarsınız. En çok da birkaç şairi, sanatçıyı, başkalarından daha çok açlık yahut daha çok acı çektikleri için değil, acının imkânları hakkında daha bilinçli olduklarından, sanatla acı arasındaki mesafeyi ölçmeye çalıştıklarından.

Bir gün Ruhr'da genç bir Alman yazarla karşılaştım, uzun süre yağmur yağmış, fırınlar iki gün ekmek çıkartamamışlardı. Çıkışını savaş zamanı yapan yazarımız, ruhsal acil çıkış kapıları sayesinde kişisel hiçbir savaşı kaybetmemişti. Ormanın ortasında gösterişli bir İsviçre villasını ödünç almıştı, açlıkla pençeleşen perişan Ruhr'la arasında birkaç kilometre boyunca uzanan alev gibi ağaçlar vardı. Yüzü kömür karası, gözleri kan çanağı, çaresiz bir madencinin, yırtık ayakkabılarını çıkartarak ayaklarında çorap olmadığını gösterdiği Ruhr madenlerinden birinin en dibinden, görkemli bir sonbaharın ortasına, açlığın ve soğuğun terbiye edilip neredeyse törensel bir ifade kazandırıldığı bir yere gelmek biraz tuhaftı. Harap

edilmemiş bir bahçeye adım atmak bile başlı başına ilginç bir deneyimken, nadir rastlanılır bir şey olan kitaba, yalnızca kitap olduğu için huşuyla yaklaşıldığı kitapsız Almanya'da, Dante'nin *Inferno*'sundan Strindberg'nin eserlerine kadar tıka basa kitap dolu bir odaya adım atıyordum.

Yorgun gülümsemesi ve soylu adıyla bu korkunç denizin ortasında oturan genç yazar, kitapla değiş tokuş ettiği sigaralardan tütürüp, dışarıdaki sonbahar kadar buruk çayını yudumluyordu. Katlanılması kesinlikle çok zor, tuhaf bir hayat. Açlıktan telef olan maden işçilerinden, cepheleri parçalanmış gri apartmanlardan, şimdiki gibi yağmur yağdığında sarkan hava koruma yataklarının bileklere kadar çıkan suya battığı gri bodrumların insanlarından ibaret dış dünya, burada bilinmiyor değil ama kabul edilmiyor, uygunsuz bulunan bir şeyin hak ettiği mesafede tutuluyor.

Yazarımız birkaç kilometre ötede olup bitenlere karşı bütünüyle kayıtsız, alışveriş işlerini köyden eşi yapıyor, dışarıdaki yaşam ve ölümle arasındaki yegâne ilişkiye trenle okula gidip gelen çocukları aracılık ediyor. Arada bir de mümkün olduğunca az, tıpkı çölde yaşayan bir keşişin gönülsüzce bir vahaya gitmesi gibi, yalnız başına evden yağmurlu bahçeye çıkıyor.

Ama keşişlerin bile yaşamak için bir şeylere ihtiyacı var. Şanslı birtakım istisnalar dışında pek kitap bulamayan Alman yazarları, okumalar yahut konferanslardan geçimlerini sağlıyorlar, bunun için uzun, soğuk ve bunaltıcı seyahatle-

re katlanmaları gerekiyor, soğukalgınlığına yakalanmış ve yorgun bir vaziyette döndükleri evlerinde yazmaya takatleri kalmıyor. Zengin olmak bir tarafa karınlarını bile doyuramıyorlar. Eğer ellerine kitap geçerse şeker ve sigara alabilmek için mecburen satıyorlar. Elleri gereğinden fazla daktilo varsa kâğıt karşılığı değişiyorlar, eğer yazmak için kalem istiyorlarsa pahalıya elde ettikleri kâğıtlarını gözden çıkartmaları gerekiyor.

Benim keşiş arkadaşım, değişmeyen iki gözdesi, Mörrike* ve Burckhardt† hakkında konferanslar veriyor. Aynı konferansları Fransız-Alman Dostluk Kulübü adına Paris'ten Bordeaux'ya kadar işgal altındaki Fransa'da da vermiş. Düşünceli bir ifadeyle, "en güzel günlerimdi" diyor, en iyi dinleyici topluluğunun orada olduğunu iddia ediyor, 1940-44 yıllarının işgal altındaki Fransı, bir Alman'ın konferans vermesi açısından 1946'nın harap Ruhr'undan daha uygunmuş. "Durumun elbette farkındaydım", diyor, "ama askeri zorunluluklar Alman ve Fransız kültürlerinin yakınlaşmasına katkıda bulunmamı niçin engellesindi ki?" Alışana kadar bu düşünce insana çok sinik geliyor ama gerçek daha da sinik. Kitaplığında Hölderlin‡ ile Mörrike'nin askerler için yapılmış iki nefis baskısını buluyorum, 1941 yılında basıl-

* Eduard Mörrike (d. 8 Eylül 1804 - ö. 4 Haziran 1875) Alman yazar, şair. (ç.n.)

† Jakob Burckhardt (25 Mayıs 1818 - ö. 8 Ağustos 1897) İsviçreli sanat ve kültür tarihçisi. (ç.n.)

‡ Johann Christian Friedrich Hölderlin (d. 20 Mart 1770 - ö. 7 Haziran 1843) Alman lirik şair.

mışlar. Teorik olarak Alman askerlerinin Yunanistan'da, iç ceplerinde Mörrike'nin şiirleriyle savaşıarak kazandıklarını, bir Rus köyü daha yerle bir edildikten sonra aynı Alman askerlerinin, yarıda bıraktıkları Hölderlin'e, aşkın, zamanı ve bedensel ölümü yeneceğini söyleyen Alman şairine geri döndükleri düşünülebilir.

Ama her sorunun tatmin edici bir cevabı var. Gaddarlık savaşın kendi yasalarıyla açıklanabilir. Söz konusu şairin, her şeye rağmen Fransız direniş hareketini takdir ettiğini söylemesi sizizm değil, ulusal açıdan haklı bulmadığı Alman direniş hareketleri dışında bütün direniş hareketlerini takdir ediyor:

"Yalnızca çenesini tutamayanlar çalışma kamplarını boy-ladı. Şu on iki yılı niçin susarak geçirmediler ki?"

"On iki yıl olacağını, o zaman, nereden biliyordunuz?"

"Daha fazla olabilirdi. Elbette. Peki, sonra? Niçin buna da tarihsel perspektiften bakmıyoruz, niçin olanları sanki yüz yıl önce olmuş gibi ele alamıyoruz? Doğrusunu söyle-mek gerekirse tarihçiler bağlamına oturtana kadar gerçeklik diye bir şey yok, onlar bu işi yaptıklarında da deneyimlemek, öfkelenmek yahut ağlamak için çok geç. Gerçeğin gerçek ol-ması için yaşanması gerekir."

Çok doğru. Ruhr'daki villanın bu odasında gerçek yoktu. Ama öğleden sonra ağlayarak odaya giren eşi fırında yaşanan ağız dalaşını anlattı. Kocaman bastonlu bir adam kuyrukta bekleyen kadınları dirsekleyerek ilerlemiş, son kalan somunu

alırken hiç kimse karşı koymaya cesaret edememiş. Ama yazarımız doğuştan klasikçi olduğundan, şu ânın gerçeği onda bir sıkıntı yaratmıyor. Karanlık çökerken oturup barok hakkında konuşuyoruz, bütün bir oda barok dolu, masanın üzerinde barok mimari üzerine Almanca yazılmış kalın tezler var. Von Hofmannsthal'ın tamamlanmamış eserinin izinden giderek barokla ilgili bir roman yazmaya çalışıyor. Karakterlerinin etrafında doğru bir gerçeklik inşa edebilmek için barok mimariye dair ne bulursa okuyor, bu karakterler günümüzün insanları gibi ekmek derdiyle ve açlıkla maskelenmeyecek, barok eti ve barok kanıyla, gerçek barok insanları olacaklar, barok düşünecek, barok yaşayacaklar. Açlığın yol açacağı isyanların arifesindeki Ruhr için biraz modern bir tarzmış gibi görülebilir barok. Ama modern? Ta ki geç olana kadar zamanı olmadığı bu şiir atölyesinde mi?

Peki, acıyı nereye koyacağız? Acının mutluluğundan bahsetmeye başladı, acının güzelliğinden. Acı kirli, acı acınılası değil. Hayır, insanları görkemli kıldığı için görkemli bir şey acı. "Eğer Alman halkı diğer halklardan çok daha fazla acı çekmeseydi, eski Alman kültürünün zaferlerini ne açıklardı!" Acının yüceltilecek bir şey olmadığına ikna edilecek gibi değil. İçindeki romantik tarihçiye göre acı, büyük insani eylemlerin en büyük itici gücü, anadan doğma klasikçiye göre büyük edebiyatın itici gücü, ama bu edebiyatın acıdan bahsetmesi gerekmiyor.

Aristokratik solgunluğu, soyluluk ve gıdasızlığa eşit ölçüde bağlı annesi de akşam yemeğinde, Alman acısının mutluluğundan aynı keyifle bahsediyor. Yiyecek başka bir şey bulunmadığından patates ve yeşil lahana yiyoruz. Aile üyeleri, doğrusu biraz komik kaçsa da, bir parça daha yemek almaları için birbirlerine ısrar ediyorlar. Bu yüksek kültür-lü aile açlığı bir çeşit uyarıcı gibi görüyor. Bu akşam yemeğinin özel bir anlamı var, çünkü yenen sondan bir önceki daktilo. Ben az yiyorum, en fazla bir yahut iki daktilo tuşu. Yemekten sonra şair son daktilosuna ve hiç terk etmediği baroğa döndü, ben de dışarıya, mümkün olduğu kadar az baroğun olduğu Ruhr'a çıktım. Bahçede okuldan dönen iki kıza rastladım, adını Lernet-Holenia'nın romanından alan Maresi'ye ve 1940 Fransa zaferinden alan Victoria'ya. Daha çok gıdasızlıktan solgun iki çocuğa. Ama otomobil Düsseldorf üzerinden geri dönerken, baroğun tombul meleklerinden birinin, hayalet kanatlarını kararan yıkıntıların üzerine serdiğini görür gibi oldum.

Bir ay sonra Hannover'de bir ressam atölyesi. Çöküş ve yeni Alman sanatı üzerine konuşuyoruz. Tuhaf, duygusuz birkaç sergi görmüştüm. Belki de en ilginç, bir grup idealist, komünist sanatçının sergisiydi, sanatçı olarak değil, program açısından dikkat çekiciydiler. Güzel harflerle özenle yazılmış sergi programında, dünyanın devasa bir sendika olarak yeniden organizasyonuna ilgilerini ilan ediyorlardı. Şu anda var olan bütün birimler *Werk* sözcüğü ile başlayan

bileşik sözcüklerle tanımlanacaktı: Artık sanatçılar değil *Werkleute*'ler konuşulacak, atölyeler değil *Werkstätte*'ler, uluslar değil *Gewerkschaft*'lar. Ve böyle devam ediyordu. Program bir enkazı da içeriyordu. Bu enkaz, fonda bütünüyle gerçekdışı bir enkaz kulisiydi. Önde çiçeklerle oynayan iki çocuk vardı. Kötü bir tiyatro, başka bir şey değil. Başka bir serginin olağan motifi enkaz değil, ama parçalanmış klasik heykellerin, Mona Lisa gülümsemesiyle yerlere saçılmış başlarıydı.

“Ama eğer bir yıkıntının tablosunu yapacaksam,” diyor Hannoverli ressam, “yıkıntı olduğu için değil, güzel olduğunu düşündüğüm için yaparım. Bombardımanlardan sonra birer güzelliğe dönüşen çok sayıda çirkin bina var. Hannover Müzesi yıkıntı olarak çok güzel görünüyor, özellikle de parçalanmış tavanında güneş ışıkları kırılırken.”

Birden kolumu tutuyor. Yıkık dökük sokağa bakıyoruz. Siyah giysili rahibeler kafilesi, dünyanın en düzenli görüntüsü, en düzensizlerinden birine doğru gidiyor: göğe yükselen boruları ve idam sehpasını andıran kirişleriyle müstehcen bir yıkıntıya doğru. “Bir gün oranın tablosunu yapacağım, yıkıntı diye değil, aykırılığı felaket çarpıcı olduğundan, *so verdammt erschütternd.*”

3 Şubat 1945, bombardıman altında Berlin. Bir Alman dergisinde tefrika edilen roman fasikülünde, bir tarih ve yeni sona ermiş bir acıdan genç bir Alman yazarının çıkartabildiği az sayıdaki tanıklıktan biri. Bir tramvay kondüktörü-

nün son akşamını tasvir ediyor. Bir adam evine dönüyor ve olmayacak bir zamanda evi boş buluyor. Kızı epilepsiden muzdarip, başlarına her şey gelmiş olabilir. ABD'nin büyük Berlin harekâtı sürerken, tramvay kondüktörü Max Eckert, metroda son bulan korkunç bir Odysseus'a çıkıyor, onun yakınları da istasyonda yanan binlerce kurbanın arasındadır. Öfkeden çıldırıyor, kendisine Heil Hitler diye selam veren bir polise saldırıyor, vuruluyor. Yakında basılacak bir romandan acı, kan dondurucu bir alıntı. *Finale Berlin* acının kolektif romanı olacak gibi görünüyor, korkunç bir acının tercümesi, bombalananların, büyük şehirlerde yaşayan her Alman'ın ortak acısının ve belleklerde hâlâ öfke olarak yaşayanın, histeri olarak, hayat yorgunluğu olarak, sevgisizlik olarak yaşayanın.

İsveç uçağı Alman acısının üzerinde daha da yükseliyor. Almanya'nın beyaz akşam bulutlarının üzerinde uçuyoruz, pencerelerde eskiden kalma buz gülleri var. Ama üç kilometre aşağıda, epeyce çaprazımızda bir kadın, bir başka acının romanını yazabilmek için yaşıyor: Toplama kampları mahkûmlarının. Politik nedenlerle yıllarca bu kamplardan birine kapatılmış. Kampta, Rilke Grubu denen bir grubun içindeymiş, küçük bir kadınlar grubu hayatlarını tehlikeye atarak, molalarda kampın bir köşesinde toplanıyor, birbirlerine fısıldayarak Rilke'nin şiirlerini okuyorlarmış. Yazmak istediği kendi acısı değil, daha büyük bir acıyı yazmak istiyor: Kocasının acısını. Sekiz yıl Dachau'da kalan kocası, yirmi yaş

ihtiyarlamış: Ak saçlı, sendeleyerek yürüyor, boğuk bir sesle konuşuyor. Kadın şimdi onunla konuşmaya çalışıyor, akşamları uykuya dalmadan önce, yan yana uzandıkları uykusuz gecelerde; ama adam onu anlamıyor, kadının, yaşadığı onca acıyı yazmak istemesini anlayamıyor. Arkadaş çevrelerinden kimse de anlamıyor, eve dönen diğer esirlerin çoğunun aksine, esir düştüğü Rusya'dan, kurşuna dizilmeyip esir alındığı için, fanatik bir Rus sempatizanı olarak dönen o asker de anlamıyor. Stalingrad önlerinde esir alınmış ve şimdi, asker arkadaşlarıyla birlikte bir seferinde, sırf değişik bir kamera görüntüsü alıp eğlenmek için, bir köprü'nün korkuluklarını nasıl çıplak Rus cesetleriyle süslediklerini anlatıyor mütemadiyen. Yaşamasına niçin müsaade ettiklerini hiçbir zaman anlayamayacak. Politik mahkûm olarak üç yıl cezaevinde yatan ve bir çuval patates için üç günlük uzun bir yolculuktan yeni dönen, pratik, dışa dönük Anny de anlamıyor.

Ama roman yazmak isteyen kadın, bir yıl boyunca kocasının çektiği acıdan başkasını bilmediğini anlatıyor öfkeyle: Gece biri kaçmış, sabaha bütün mahkûmlar ayağa kaldırılmış ve şiddetli yağmurun altında bütün bir gün hazır olda tutulmuşlar, gece de ve ertesi gün de. Dayanamayan kaybetmiş. Akşamüzeri kaçak yakalanıp getirilmiş, gardiyanlar kocaman bir davul bağlamışlar boynuna, bütün gün marş çalarak arkadaşlarının önünde tören yürüyüşü yapmış, hep aynı marşı, kendi ölüm marşını çalarak. Gece yarısı yıkılmış ve bir daha görmemişler onu.

Korkunç bir epizot ama bir romana yetmez, daha fazlasını hiç öğrenemeyecek. Acılar yaşandı, artık yok olmalı. Bu, pis bir acı, iğrenç, basit, bu nedenle ne konuşulmalı ne de yazılmalı. Şiirle en büyük acı arasındaki mesafe çok kısa, acı ancak yalnızca anıya dönüştüğünde yazılabilir. Yine de umut ediyor kadın, adamlarla yalnız kaldığı her seferde, kendisine kalemini acıya batıracak gücü verecek sözcükleri duymayı ümit ediyor.

Üç bin beş yüz metre. Penceredeki buz gülleri sıklaşıyor. Yükselen ayın etrafında soğuk bir halka var. Bremen'in üzerinden uçuyoruz ama Bremen görülmüyor. Parçalanmış Bremen kalın bir Alman bulutunun altında gizli, tıpkı dilsiz Alman acısı gibi. Alman sonbaharına elveda diyerek denizin üzerine uçuyoruz, ay ve buluttan hareket eden mermer döşemeli donmuş Almanya'ya veda ederek.

*“Kafka ve Lorca gibi yazarlar vardır ki yaşamları, ölümleri
ve eserleriyle ‘aziz’ konumuna erişmiştir.
Stig Dagerman da bu yazarlardan.”*

PAUL BINDING

1946 yılının sonbaharında İsveç gazetesi *Expressen*, Nazilerin yenilgisinin ardından Almanya’daki hayatı gözlemlemek üzere ünlü yazar Stig Dagerman’ı görevlendirir. Savaş sonrası gerçekleri tüm çıplaklığıyla gözler önüne seren bu yazılar daha sonra *Alman Sonbaharı* adlı kitapta toplanıp çok geçmeden türünde bir klasik haline gelir. Çünkü Dagerman, romancılığı-nın ve oyun yazarlığının yanı sıra birinci sınıf bir şairdir.

Gelgelelim bu sıfatlar da Stig Dagerman’ın sanatını tanımlamakta yetersiz kalır. Benzersiz gözlem gücü bir yana, asla ödün vermediği ahlaki konuyla bilenmiş bir duyarlılıktır onunki... Zira müttefik yabancı gazeteciler ve entelektüeller Alman halkının başına gelen felaketi hak ettiği inancına sahipken, Dagerman ısrarla savaşın harap ettiği kadınların, erkeklerin ve çocukların insanlığına -onların suçluluk psikolojisine, çektikleri acılara ve umutsuzluğuna- vurgu yapar.

Henüz 31 yaşındayken kendi elleriyle hayatına son veren Dagerman’ın adına bir edebiyat ödülü konmuş ve bu ödüle 1997’de Yaşar Kemal değer görülmüştür. Jelinek’ten W. B. Sebald’e, Le Clézio’dan Graham Greene’e birçok saygın yazarı derinden etkileyen Stig Dagerman, özlü bir insaniyet dersi verdiği *Alman Sonbaharı*’yla ilk kez Türkiyeli okurlarla buluşuyor.

“Dagerman olağanüstü bir nesnellikle yazıyor. Duygusal ifadelerdense seçtiği olguları kullanıp, bunları birer tuğla gibi öreerek inşa ediyor duygusunu.”

GRAHAM GREENE

EVEREST

www.everestyayinlari.com

[f/everestyayinlari](https://www.facebook.com/everestyayinlari)

[t/everestkitap](https://www.instagram.com/everestkitap)

